

Babányi György
Emlékkönyvébe

Bekény Zsombor

„A Mátyásföldi ház”

Sokat tépelődtem; nem megírni volt nehéz ezt az emlékezést, csak magamban az „alkalmas személyt” megtalálni rá. Nagymamám (Bulányi Livia) halála óta egy örökség egyetlen tagjaként felelősség van rajtam Gyurka bácsi és a család témában, családtagként, ki 15 éves kora óta egy Bokor-közösséghez is tartozik.

Igyekszem emlékeim mellett megidézni Nagyit, Babuci nénit (Bulányi Kamilla) és az általuk elmondottakat kiegészíteni saját élményeimmel.

Mikor az íráshoz fogtam, kértem anyut, adjon nekem képeket a házról, a családról, ezek köré a képek köré szeretném emlékeimet odatenni, megmutatni, kik vagyunk Bulányiak, Stüek-ök ... és hogy kerülök a képbe én.

A házról a kép a 40-es évek közepe-vége felé készült, a kép érdekessége, hogy Bulányi Szilárd, Gyuri bácsi édesapja készítette. Ebben az időben bankigazgatói állásából elbocsájtották, és

mivel a háború előtt a fényképezés a hobbyja volt, saját gépeivel, eszközeivel vándorfényképész-ként keresett pénzt.

Amikor megszülettem, Pest-Buda-Óbuda egyesítésének centenáriuma a család az Emma utcai házban lakott, ott lakott édesanyja, Stück Gizella – nekem a fájós lábú dédi –, valamint Gyuri bácsi is. A Bokor első nemzedékei ismerik ezt a házat, majd a fél házat, mikor az Emma utcai ház felét el kellett adni.

Vicces anekdota, hogy a házzal szembeni játszótéren mindig ült „valaki”, aki ugyanazt az újságot olvasta egész nap.

Születésem után a családi események közül az első a családi karácsony volt, ennek képei élénken élnek bennem, az Attila úti lakás bútorai, amit sosem felejték el, mert a rendházban berendezett lakrészben történt utolsó találkozásunkkor is azok vettek körül.

Ez a találkozás is fontos emlék számomra. Nagyinak és Gyuri bácsinak volt közös ügye, de Nagy Szolnokon volt, így engem kért meg, menjek el a találkozóra. Délután volt, már félhomály lengte be az épületet, és csend. Kopogtam, nem jött válasz, a kísérem biztatására beléptem – mintha az Attila úti lakásba léptem volna be, ismerős és otthonos volt nekem. (Nagy)nagybátyám aludt, így leültem és gondolataimba mélyedtem én is. Felébredt, és mivel várt engem, beszélgettünk, úgy ahogy csak Ő tudott beszélgetni ... Miután mindent elrendeztünk, elvette, amit Nagy küldött neki, betette egy fiókba és kérte, borotváljam meg, vendége jön, így mégsem fogadhatja.

Az Attila úti lakásra nagyon emlékszem, élénk az emlék, ahogy az is, hogy fiatakként vicces és groteszk volt az állam tapintatlan jelenléte. Ekkor kezdtem érezni: valamivel nagyon kihúzta a gyufát ... Akkor nekem egy volt a család idősebb tagjai közül; bár az világos volt – annak ellenére, hogy gyerekként nem lábatlankodhattunk közöttük –, hogy valamit letett az asztalra, súlya van a szavának.

A karácsonyok elengedhetetlen kelléke volt a prumos-szörp, amiről szentül hittük, hogy gépelési hiba, mert a prumos szónak semmi értelme, az rumos szörp. Gyuri bácsi mindenkinek saját szellemi és óbudavári „gyümölcsseit” adta ajándékba karácsonyra, és ennek tételes listáját a velem-korúak közül a Bulányi név továbbvivője, nagybátyám, Bulányi Tamás „önként” olvashatta fel. Ennek a közös karácsonyozásnak a hagyománya az 50-es évek közepére nyúlik vissza, mikor Gyuri bácsi szabadult a börtönből.

Másik jeles esemény a nyári családi találkozó, melynek „Budavári” adott otthont, és házigazdája, mentora – akárcsak a karácsonyoknak – szintén Teri néni volt. Felnőtteként biztosan tudom, bár akkor is sejtettem, hogy szívében varázslat lakott, mert semmiből varázsütésre terülj-terülj asztalt tudott varázsolni. Óbudavár szintén a Bokor közösség egyik olyan helyszíne, ahol talán mindenki megfordult, látogatóként, lelki gyakorlatosként ... sajnos képet nem találtam hozzá. Az ott megjelenő családtagok, Gyuri bácsi, Babuci néni és Nagy közvetlen rokonai voltak – unokatestvérek –, és annak családjai. Nekünk vonzóbb volt akkor a családi anekdoták helyett a Balaton közelsége, a fürdés lehetősége, így amikor tehettük, „lepattantunk” az ősöktől és irány a strand.

Ez idő tájt Gyuri bácsi – gondolom, Nagyí unszolására – elvitt egy közösségbe a még éppen épülő Vincze-házba. Péter és Kriszti velem-korú gyerekek, a Márczi-lányok, és a Szabó-gyerekek voltunk egy közösség. Ekkor kezdtem a középiskolát, a Mester utcába jártam nap, mint nap iskolába. Fontos része volt életemnek a zene. Ekkor még magam is zenéltem, de mint minden kamasz, lógtam a levegőben. Péterben hamar jó baráttra leltem, részben közösségre jártam, részben mint barátok sokat beszélgettünk, néztük este a tetőtérből a város fényeit. Gabi néni olyan lett nekem, mint egy jó nagynéni.

Gyurka bácsi, hisz a Bokor berkein belül így nevezték Őt, figyelte cseperedésem, Nagyival öregkorukra megint közel kerültek egymáshoz. Az utolsó nyáron Óbudaváron Nagyí munkáját Vincze Kriszti segítette, amiért Nagyí hálás volt Krisztinek, mert egyedül már nehezen bírta a feladatokat.

A Bokor és Gyuri bácsi pályafutásában voltak évfordulós alkalmak, amin Nagyí, mint a család képviselője, helyet és szerepet kapott, de ezeken a szerepléseken kérésére én helyettesítettem. Mindig szívesen tettem ennek eleget, mert Nagyít nagyon szerettem és tudtam, neki fontos volt, hogy büszke lehet a bátyjára.

Bene Éva

Az első találkozások

1961 tavaszát írjuk. Pécelen dr. Halász Endre a plébános. Én 10 éves vagyok. Hagyományos katolikus család első szülötte. Minden vasárnap a 9 órás gyermekmisére járunk húgommal. Annak érdekében, hogy a szentmisén rendesen viselkedjünk, édesanyám húga is arra a szentmisére jár, és a kórusról figyel bennünket.

Ekkor a szentmisén megjelenik egy középkorú, szemüveges, borzasztóan lassan és vontatottan beszélő pap, Gyurka bácsi.

A gyerekek nagy többségének problémát jelentett Gyurka bácsi személye. Nekem is.

Szüleim a reggeli 7 órás misén vesznek részt. Édesanyám azért, hogy a vasárnapi ebéd időben elkészüljön. Azonban, hogy viselkedésünk megfelelő legyen édesanyám húga felügyel ránk. Ez képezte a felügyeletet, és a figyelem próbája pedig az volt, hogy hazaérkezéskor el kellett mondani, hogy miről szólt a szentbeszéd.

Bandi bácsi beszédeit sem mindig sikerült zökkenőmentesen visszaadni, na de Gyurka bácsi beszédei minden erőnket meghaladta. Már az úton hazafelé kezdtük rendezni gondolatainkat, sokszor nagyon csekély eredménnyel. Hazaérkezéskor, az átöltözés után jött a kérdés, mi volt a mai prédikáció. Meséljete! S ilyenkor jött a szenvedés, a találgatás vagy a mély hallgatás.

Szüleink ekkor segítő kérdéseket tettek fel, hogy mi volt az olvasmány, szentlecke vagy az evangélium. Hátha erről valami csak az eszünkbe jut. A feszültség nőtt, egymásra vártunk a húgommal, szóval ez a hazaérkezés utáni fél óra mély nyomot hagyott az életemben. Kizárólag a pénteki hústilalomról szóló beszéde nem jelentett problémát. Még a mai napon is fel tudom idézni a túrós palacsintára vágyakozó és a húst nem szerető fiúról szóló történetet.

A következő találkozás 1972 körül történt, nagycsütörtökön, Pécelen. Ezekben az években kezdtem arcról megismerni a Bokor prominens tagjait. Hatalmas erővel hatott az egész templomi közösségre Bandi bácsi azon bejelentése, hogy lesznek olyan emberek, akik a nagycsütörtöki szertartások után jönnek, és reggel 5 vagy 6 óráig imádkoznak, elmélkednek és virrasztanak. Bandi bácsi a felnőtteket és a fiatalokat is buzdította, hogy minél többen vegyünk részt ezen az alkalmon.

Az év többi napjain Bandi bácsi csoportokat szervezett, s mindenhol gyerek, ifjúsági és felnőtt találkozásokon tanította a KIO-t, amiről persze nem tudtuk, hogy ez a KIO.

A 70-es évek második felében – nyáron – Bandi bácsi szervezett egy ifjúsági lelkigyakorlatot Tarnai Imre bácsihoz. A háziasszony Bisztrai Évike volt. Ez volt életem első lelkigyakorlata. Így kezdődött.

Ezek az élmények, mind jelentősen meghatározták gondolkodásomat. Férjem megtérése Bandi bácsi, majd később Gyurka bácsi, a közösségem, barátaim, és az általuk hirdetett tanítás nélkül nem valósult volna meg.

Benyhe Bernát

Kétféle ember... – a magyartanár Bulányi

Tudjátok: kétféle ember van... – mosolyodott el sokszor Gyurka bácsi, akinek kemény, határozott s így sokszor megosztó személyisége bizony különböző hallgatókban a mondat különböző befejezéseit implikálhatta volna (jézusi — nem jézusi, kollaboráns — ellenálló stb.); de az őt ismerők tudták a folytatást: a magyartanár – meg a többi.

Az életmű vége felől vizsgálva ezt a kijelentést annak értelmezője maga is mosolyoghat, s nem biztos, hogy csupán a szelíd nosztalgiától hajtva... Egyrésztől ismert, hogy a Bokor alapítója utoljára éppen a magyar irodalom iránti rajongása okán került közéleti viták keresztútjába; másrészt az őt ismerők a piarista tanárszerepe felett is kételkedve siklottak át.

Én, a Bokor „harmadik generációjának” tagja, gyerek, kamasz, fiatal, csak élete utolsó tizenöt esztendejében ismerhettem Bulányi atyát – de hogy nem pedagógus alkat, azt hiszem, nemcsak én éreztem így. Mintha az idősebbek, régi harcostársak is elnéző iróniával kezelték volna a köztisztletben álló aggastyán naiv lelkesültségét első szerelme, a magyartanítás iránt.

Mi, legfiatalabbak, feszengtünk ifjúsági miséin, szenvedtünk a megszólalás kényszerétől, a kimondatlan elvárástól, hogy okosat, nagyot mondjunk, a legifjabbtól az idősebbek felé tartó hozzászólási rendtől, egyáltalán: a rendtől... Persze, tulajdonképpen ezért (is) voltunk ott, ehhez akartunk felnőni – de hogy egy „próféta” pedagógus is legyen, ezt nem is vártuk el.

Annál izgalmasabb most, távlatot nyerve (nemcsak kamaszkoromtól, hanem a huszadik századi magyar egyháztörténet egyik alakító szereplőjének közvetlen, személyes hatásától is) vizsgálni az életutat, akár ilyen, a lényegi kérdésekhez mérve nyilvánvalóan mellékes vonatkozásaiban is.

Mindenekelőtt fontos nemcsak tisztázni: tudatosítani – hihetetlen tág, a huszadik századi és jelenkori magyar történelem minden fontos fordulatát átfogó, kilencvenegy éves életútról beszélünk. A történetírás közhelye, hogy minden szakaszolás önkényes, hiszen a változások mögött mindig húzódik valamiféle kontinuitás, ami egyfelől megszakítottságként tűnik fel, másfelől értelmezhető folytonosságként is – mégis szükségünk van korszakok és korszakhatárok kijelölésére, hogy fogódzókat nyerjünk, a rendnek legalább valami bevallott illúzióját, amely megkönnyíti értelmezési kísérleteinket. A Bulányi-életút alig befogható távlatai szépen illusztrálják ezt a kettősséget.

Bulányi atya pedagógiai kompetenciáiról nem mondhatunk ítéletet a harmadik évezredből szemlélve azt, ha nem tudatosítjuk, hogy a Horthy-rendszer Magyarországnak gimnazista tapasztalataiból táplálkozott, s az 1943-tól kezdődő tanárévek során formálódott – de ezt a formálódást az 1952-es bebörtönzés meg is akasztotta. Az általa képviselt pedagógiai attitűd, amely az új

ezredév Magyarországon porosz-konzervatív színben tűnik fel, hetven éve nagyon is újító szellemű lehetett.

Köztudott, hogy a piarista nevelés a szigorú pedagógiai elvek mellett nagy hangsúlyt fektet a diákok tanórán kívüli foglalkoztatására is, ez pedig a vallási-erkölcsi nevelés mellett a közösségteremtő programok szervezésében is megnyilvánul, illetve különösen Trianon után nagy hangsúlyt kapott a piarista iskolákban a magyarságtudat, a hazaszeretet elmélyítése is. Bulányi György már novíciusként s később ifjú tanárként is önképzőkört szervezett, prefektusként terelgette az ifjúságot, regőcsoportot vezetett, részt vett a cserkészetben, nyaranta kirándulásokra és táborozni vitte diákjait. Mindebben nem volna semmi különleges, hiszen minden valamire való fiatal piarista hasonló módon vetette bele magát a nevelői munkába... Hogy ennél az ő esetében mégis többről lehetett szó, azt egyfelől jól mutatja, ahogyan a változásokra reagált a világháborús, majd kommunista fordulatot szenvedő ország kusza viszonyai között. Mert új utakat keresni, új formákkal kísérletezni, amihez a legfontosabb inspirációt a Kolakovics álnéven bemutatkozó horvát jezsuitától, Stjepan Tomislav Poglajentől kapta. Ez vezetett végső soron a kisközösségi forma megszületéséhez, amelynek demokratizmusa gyökeresen eltért nemcsak az iskolai keretek közé szorított hittanórák, de az éppen feloszlott hitbuzgalmi egyesületek hierarchikus, tekintélyelvű viszonyaitól is. Másrészt ugyanakkor úgy tűnik, nemcsak kezdeményezőkézsége, bátor kísérletező kedve miatt válhatott csakhamar kisközösségek országos hálózatának vezetőjévé – már akkor meg lehetett benne az a személyes karizma, amely később is megkerülhetetlen személyiséggé tette, s amely – bármilyen meglepőnek is tűnik ez az életút végéről szemlélve – mégiscsak valamiféle liberális pedagógiai attitűdből fakadt. Minderről persze nehéz ma képet alkotnunk, de akadnak azért olyan források, amelyek egy-egy részletet felvillantva megmutatják, milyennek is tapasztalták Bulányi atyát akkori követői. Az alábbi állambiztonsági jelentés példának okáért egyik legkedvesebb tanítványától származik:

„Egyetlenegy csoportmunkát végző pap sem tudott olyan fesztelen, de mégis fegyelmezett viszonyt létesíteni a vezetőségi tagokkal, mint ő. [...] Szerinte két embernek az egymáshoz való viszonyát lényegesen befolyásolja a megszólítási forma. Ezért ő már akkor tanulmányozta a gyermekeit olyan szempontból is, hogy a tegeződési formával kiket hozhat egészen közel magához úgy, hogy azok értékelni tudják ezt a viszonyt, s ne fadjon el bizalmaskodássá, hanem elválaszthatatlanul hozzá fűzze őket.” (Bulányi, 2005.)

Feltételezhető, hogy ezek az apróságok is jelentősen hozzájárultak a közösségi modell gyors terjedéséhez már a háború utáni, bebörtönzés előtti években is, a hatvanas évek végi újrakezdés után pedig hatványozottan – ezt látszik legalábbis alátámasztani, hogy a Bulányi atya életművét vizsgáló (csekély számú) tudományos igényű tanulmányok egyike éppen ezzel a kérdéssel foglalkozik. Árpád von Klimó a katolikus önértelmezés 1960-as években demokratikus illetve diktatórikus feltételek közt jelentkező új irányait kutatva az olasz Don Lorenzo Milani ténykedését Bulányi György magyarországi működésével hasonlítja össze, s nagy jelentőséget tulajdonít annak a liberális pedagógiai szellemnek, amely mindkettejük munkásságában megfigyelhető. (Klimó, 2007.)

„[...] mindketten saját kiscsoportjaikban kritikai hangvétellű, nyílt párbeszédet folytattak, amelybe valamennyi csoporttagot bevonták. Mindketten arra törekedtek ugyanis, hogy áthidalják

a laikusokat a papságtól elválasztó hagyományos árkokat. Ezzel mindketten a közösségükben hathatósan hozzájárultak, hogy megtörjön a katolikus egyházban és a társadalmakban mindaddig normálisnak tekintett hierarchikus és tekintélyelvű magatartásmód. [...] Az egyes nézeteik és tetteik iránt, különösen az 1960-as évek második felétől megmutatkozó egyre növekvő lelkesedés arra utal, hogy idejekorán megérezték azt a korszellemet, amely felé a II. Vatikáni Zsinat is tájékozódott. [...]

[A]z erős pedagógiai vonás, amely számukra együtt járt az egyenlősítő és tekintélyelvet elvető oktatási eszmékkal, teljes egészében megfelelt a korszerű új képzési elképzeléseknek. Mindketten arra törekedtek például, hogy minél hamarabb, minél több oktatási tevékenységet átadjanak diákjaiknak, vagyis azt az eszmét kívánták megvalósítani, hogy minden diák mihamarabb kerüljön abba a helyzetbe, hogy saját maga is oktathasson. Ez a szakmában *transfer of learning* elnevezéssel illetett elképzelés mindkét pap munkájában meghatározó szerepet játszott. Mindezzel az volt a céljuk, hogy a laikusok is mélyebben megértsék a vallást, az oktatás tegye lehetővé számukra, hogy önmaguk is elmélyüljenek a hit kérdéseiben, és mindezt a papok vagy az egyház közvetlen segítségével nélkül tegyék. A laikusok számára lehetőséget kívántak biztosítani, hogy az igazságtalan és veszélyes külvilágban az oktatás révén tegyenek szert öntudatosságra, autonómiára és önállóságra; vagyis mindarra, amit az állam megtagadott tőlük, annak ugyanis csak tevékeny munkaerőre van szüksége. Mindkét esetben modernnek mondható a pedagógia, ugyanis egyre inkább figyelembe vette az egyes diákok, illetve közösségi tagok specifikus gondjait, érdekeit és szükségleteit, mindazt, amit a tekintélyelvű és homogenizálásra törekvő iskola-, illetve oktatási rendszer *egyik esetben sem* tett meg. Az oktatás lett volna az öntudatos élet alapfeltétele, mely az aktívabb politikai és szociális elkötelezettség, valamint végül az evangélium mélyebb megértése révén teljesebben ki. A diktatúra számára ez különösen nagy kihívás volt, ezért minden eszközzel igyekezett „bomlasztani” a Bulányi által vezetett kiscsoportokat és egyben megakadályozni az atya munkáját.” (Klimo, 2007.)

A közösségi modell demokratikus jellegét maga Bulányi atya is gyakorta hangsúlyozta, idővel ez vált a Bokor egyik identitásképző karakterisztikus jegyév a hierarchikus egyházi gyakorlattal szemben:

„[...] itt is van szükségképpen vezető, az, akit a társaság elfogad. Ez [...] élesen különbözik a kialakult templomi rendtől. Ott az a vezető, aki kijelöltetett, itt az a vezető, aki össze tud szedni és össze tud tartani embereket. Éveken vagy évtizedeken keresztül. De ez csak úgy lehetséges, hogy az összejöveteleken mindenkinek azonosak a hozzászólási lehetőségei, mindegyikük érvényesülhet. Ez olyan világ, amelyikben semmiféle mesterséges tekintély nincs. Olyan világ, ahol egy-egy beszélgetésben részt vehetnek laikus férfiak, laikus nők és papok is, sőt lehet, hogy a közösségnek a vezetője éppen egy laikus nő. [...] Ez a formai része. De ez nem jelentéktelen, mert arra mutat rá, hogy nincsen olyan: ez így van, mert én mondom. A templomban a dolgok úgy vannak, mert a pap mondja. Aztán ha valakinek nem tetszik, hát legföljebb többet nem megy el oda. Egy hatóság által kinevezett személy azt prédikálja, amit kell. Erre lehet azt mondani, hogy igen, meg ki lehet menni a templomból. Csak éppen azt nem lehet mondani, kérem, én ezt nem így gondolom.” (Szakolczay, 1989.)

Vagyis úgy tűnik, az az alig néhány évig tartó tanári gyakorlat, amelyre olyan édes nosztalgiával gondolt vissza Bulányi atya, s amely mégis oly valószínűtlennek tetszhetett mindazoknak, akik csak az életút második felében kerültek a Bokor alapítójának közelébe, mégis csak fontos megalapozását jelenthette a bázismozgalom formáját adó kisközösségi modellnek. Az a pedagógia pedig, amely hetven éves távlatból esetleg merevnek, poroszosnak tűnik, a második világháború katasztrófáját élő országban új, bátor és mind a felbomló úri világhoz, mind a kiépülő diktatórikus keretekhez képest forradalmian szabad volt. Bulányi atya piarista (és) tanári identitása kétség kívül csupán marginális részét képezi az életműnek – azonban fontos részletinformációkkal szolgálja annak értelmezését.

Csakhogya az idézett frázis szerint nem elég tanárnak lenni – a magyartanár, aki igazán különb a többiektől...

Bulányi atya irodalomszeretete és irodalmi műveltsége közmondásos volt – szeretett szavalni, számtalan verset tudott kívülről, s könyveiben, tanulmányaiban, naplóiban is lépten nyomon szépirodalmi idézetekbe botlunk. A közösség tagjainak jóvoltából készült egy adatbázis, amely megkísérli összefoglalni – az 1990 után nyomtatásban is megjelenni – nem kimondottan teológiai jellegű műveinek irodalmi idézeteit: a táblázat 557 soros – vagyis több, mint félezer különböző irodalmi alkotást idézett írásaiban... Ugyanakkor az idézett szerzők köre érdekes aránytalanságokat mutat:

szerző	összes előfordulás	idézett művek száma
Ady Endre	102	34
Arany János	100	40
Vörösmarty Mihály	71	21
Babits Mihály	59	24
Sinka István	47	16
Petőfi Sándor	43	16
Sík Sándor	38	16
Szabó Lőrinc	31	10
József Attila	22	12
Prohászka Ottokár	21	7
Kosztolányi Dezső	8	6
Weöres Sándor	8	3
Ottlik Géza	1	1
Pilinszky János	1	1
Rousseau	5	3
Goethe	4	3

Egyfelől látható, hogy a világirodalommal szemben a magyar abszolút elsőbbséget élvez, ráadásul a legtöbbet idézett külföldi szerző – Rousseau – nem is kifejezetten a szépirodalom klasszikusa... A másik aránytalanság a korszakok között észlelhető: a romantika és a klasszikus modernség szerzői messze felülreprezentáltak, ugyanakkor későmodern alkotóval alig, kortárral pedig egyáltalán nem találkozhatunk. Meglepő végül az is, hogy két papköltő is igen előkelő helyet kapott a listán – majdnem annyi Prohászka-idézetet olvashatunk, mint József Attilától származó részletet, Sík Sándor gyakorisága pedig Petőfiével vetekszik.

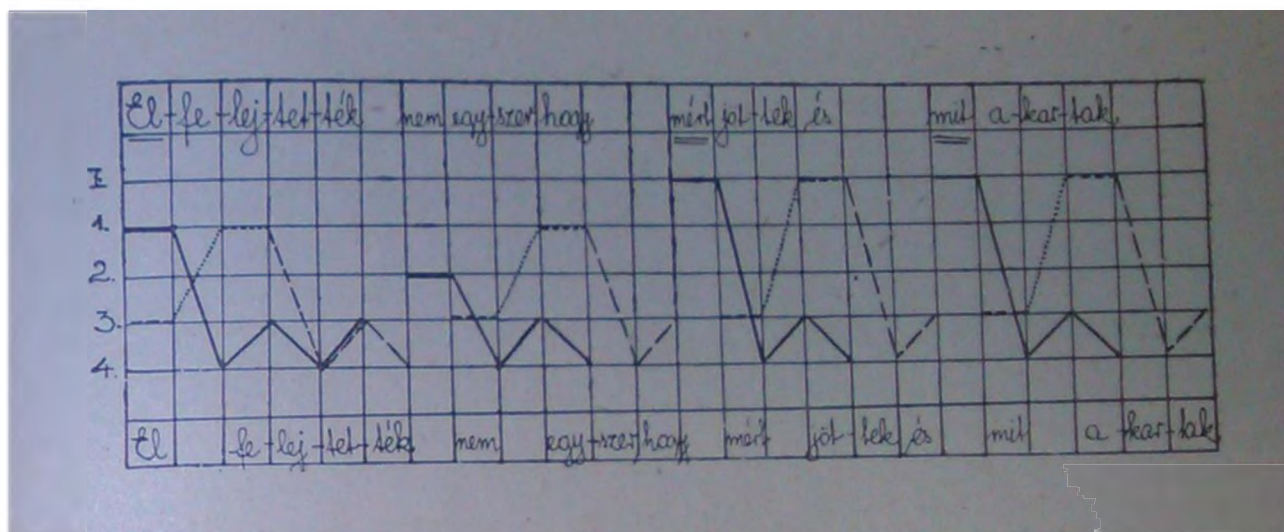
A magyarázatok közt elsőként újfent a generációs különbség jelentkezik. A szellemét a népnemzeti irányzat divatjától hangos harmincas években pallérozó ifjú piarista diák irodalmi görcsövébe elsősorban a XIX. század nagy romantikusai kerülhettek, s az első benyomások nyilván meghatározták a későbbi eszmélkedést is. Egy-két irodalmi vitám-beszélgetésem is erről győzött meg a már nagyon idős, de szellemileg még egészen friss Gyurka bácsival. Különösen emlékezetes volt a legújabb irodalomtörténeti összefoglalóról, a „neospénótnak” nevezett, Szegedy-Maszák Mihály szerkesztésében 2007-ben megjelent *A magyar irodalom története*i című háromkötetes irodalomtörténetről folytatott eszmecserénk. Hogy milyen érvek és ellenérvek hangzottak el akkor, azt nehéz volna visszaidézni, azonban beszédes, hogy a Bulányi-hagyaték részét képező kötet előszava gondos áttanulmányozásról árulkodó aláhúzásoktól tarka – egészen a második oldal aljáig, ahol elvész a nyom... Az utolsó, aláhúzással megjelölt mondat: „Magától értetődik, hogy az egyes szerzők [a kötet szerzőinek] értékrendje nem ugyanaz; a véleménykülönbségek azt tükrözik, hogy a jelenlegi magyar közönség nem egységes, a múlt öröksége így hat a 21. század elejének olvasóira.” Előtte valamivel pedig: „Az egyetlen kulturális örökségbe vetett hit arra ösztönözhet, hogy az irodalom múltjának áttekintése üdv történetnek rendelődjék alá.” Úgy tűnik, ezek a mondatok „soknak” bizonyultak Bulányi atya számára – nem kért a továbbiakból. Akkor, szóban Szerb Antal *Magyar irodalomtörténete*re hivatkozott mint koncepciózus egységében példa(sőt norma)adó munkára, de önéletrajzából is világos, milyen különbséget látott Szerb Antal világa és a jelenkor között:

„1934-ben jelent meg Szerb Antal *Magyar irodalomtörténete*, s magyartanáromnak azonnal bibliája lett. Hamarosan megszereztem én is, és Szerb Antal világosan látta, hogy két személy jelenti a szellemi Magyarországot: Szabó Dezső és Szekfű Gyula. 1934-ben 15 év telt el az összeomlás után. Ma is, 2005-ben, 15 éve hogy kivonultak a szovjet csapatok, s ha megkérdeznének, hogy ma kik jelentik a szellemi Magyarországot, mit mondanék? Szerb Antal '34-ben 33 éves volt és tudta. 1940-ben, én még csak 21 éves voltam és tudtam, hogy Szekfű és Németh László – a csillagok. Ma 86 múltam, és fogalmam sincs, hogy kit nevezhetnék meg – ám az ötvenesek, a náluk öregebb vagy fiatalabb – kortársaim közül. Hogy kire esküszik ma a magyar ifjúság? Kiért tölti meg hétről-hétre a Gólyavárt? Hogy kinek hiszik el minden szavát a Keresztúry tanár úr szerű fiatalok? '34-ben Szekfű 51, Szabó Dezső 55 éves volt. Kire tudunk ma így felnézni? Csak én vagyok ilyen béna? Mások tudják, hogy felnézünk-e ma egyáltalán valakire? Meg kellene kérdezni, ha volna kitől!” (Bulányi, 2005.)

Világos volt számomra, fiatal, öntudatos egyetemistának, hogy egy másik, letűnt világgal találkozom épp, a nagy elbeszélésekével – de egyszersmind azt is gondoltam, így nem lehet, sosem is lehetett szövegekhez közelíteni. Csakhogy ezek megint elhamarkodott következtetések, amelyek

figyelmén kívül hagyják az életmű időbeli kiterjedését. Kétségtelen, hogy Bulányi atya mint irodalmár valahol ott ragadt a negyvenes évek végén – talán, ha nem ítélik el, akkor is más irányt vesz az élete, a börtön azonban végleg elvágtá az irodalmi élettől (ezért nem tud Nemes Nagyrol, ezért nem foglalkoztatja Pilinszky lírája) –, azonban korai kézírataiból világosan kitűnik, hogy tehetséges egyetemistaként, értő olvasóként készült a bölcsészdoktori pályára, s a kor köztisztviselőben álló egyetemi professzorai méltatták munkáját.

Már noviciátusi évéből (1936-37) fennmaradt önképzőkori füzetek is érdekesek, még kissé a tizenkilencedik századi retorika pátoaszával megszólaló tanulmányokat tartalmaz: *Sík Alexiusa és a Szent Elek legenda; Magyar fátum, Ady Endre; Szent Imre kapcsán; A metafizikus Vörösmarty; Március 15-ike tragédiája; Piaristák és a gyorsírás; Prohászka alakja és jelentősége; Sík Sándor lírai költészete*. Ekkor még úgy tervezte, *Vörösmarty, a magyar költők szentje* címmel írja majd magántanári értekezését, majd szeretett tanárát, a korszak egyik legelismertebb irodalomtörténészét, Horváth Jánost már azzal kereste meg, hogy a professzor által bevezetett fogalom, a „nemzeti klasszicizmus” témájában írja szakdolgozatát, amelynek végül csak az első fejezete készült el (1940), hiszen a téma disszertációnak is túl széles lett volna (Horváth meg is próbálta lebeszélni az ifjú piaristát, ő „Arany családíságát” javasolta volna témaként)... Négy évvel később egészen más, nyelvtani témájú írása jelent meg a Magyar Nyelv 15. évfolyamának 5. számában *A magyar hangsúly romlásáról* címmel – az alapos empirikus megfigyeléseket olykor kissé túlzó következtetések, nyelvművelői intelmek és nagy-komoly tudományossággal készített ábrák kísérik.

Ekkor, 1944-ben már doktori értekezésén is dolgozott, amelyet szintén Horváth Jánosnál kezdett el írni – *A magyar versforma Arany János alapján* –, s amelyet azonban végül sosem fejezett be.

„Mindezeket csak azért mondom el, mert nem mindenkinek sikerül doktori értekezésével új irányt adni választott tudományága fejlődésének, ahogy én gondoltam a magam disszertáció-kísérleteivel. Az ilyen babérra vágyó disszertációk nagyobbára el sem készülnek, meg sem íródnak. Életem folyamán többen arra az eredményre jutottak, hogy alighanem doktornak kell lennem, s ezért meg is ajándékoztak ezzel a címmel. Nem vagyok az. Akkor lettem volna, ha elfogadom a Horváth Jánostól kínált témát, s írok Arany János családíságáról, s a dolgozatom egy kicsit még pofozgatom a májusi szakvizsga után, s 42 őszén doktorrá fogadnak ez alapon azok,

akiknek ez a tisztük. Ha doktorrá akarsz lenni, írd meg, amit a professzorod ajánl! Ha újrászületnék, tudnám már, hogy így kell tennem. Hogy tenném is-e, az nem biztos. Mert aki újrászületne, alighanem az is rám hasonlítana.” (Bulányi, 2005.)

Az évszámokból ugyanakkor az is világos, hogy az irodalomtudósi pályának közvetlenül nem a börtönévek vetettek véget – Bulányi atya már korábban feladta ilyen irányú ambícióit. A tanári, nevelői munka kezdte kitölteni életét: már az 1942-43-as tanévben helyettes tanári megbízatást kapott Sátoraljaújhelyen, a következő évet Tatán töltötte, 1944-től pedig már Debrecenben tanított – a többi pedig ismert: 1945 tavaszán találkozik Kolakoviccsal...

„Egy-ügyű” ember lesz (a Bokor belső szótárából kölcsönzött kifejezéssel élve): haláláig az Isten Országa építésén fáradozik. S talán mégis inkább ez az egy ügyűség magyarázza azt az irodalom-felfogást is, amelyet első nekifutásra az életút hosszával, korszak- és paradigmaváltásokkal próbáltam körülírni. A Bokor alapítójának értelmezésében ez az egyetlen ügy, a jézusi Isten Országa valóban mindent, így az irodalmat is egyetlen „üdv történeti” célnak rendel alá...

A közösséget és az alapító Bulányi atyát egyaránt sokszor érte az a vád, hogy aránytalanul nagy hangsúlyt fektet a szellemre, s az Istenhez is döntően racionális módon közelít, míg a lélek háttérbe szorul; a művészet pedig – közhellyel szólva – a lélek húrjain játszik. A Bokor szamizdatirodalmának túlnyomó részét valóban szakirodalom, teológiai és sok más tudományos tárgyú tanulmány adja, ugyanakkor az alapító már az 1976-os Karácsonyi Ajándék kötetében hiánypótló jelleggel jelentette meg kedvenc verseit azzal a buzdítással, hogy testvérei is bővítsék a listát.

„Hans Urs Balthasar úgy gondolja, hogy a héber »kabád« /gör.: doxa/ a DICSŐSÉG – az Isten esztétikai állítmánya. Azt gondolja, hogy a kinyilatkoztatásnak ez a szava jelöli azt, amit mi úgy mondunk: szépség.

Az elmúlt évtized során mintha elhalványult volna bennem a szépség magamat és testvéreimet formáló jelentősége. Szeretném visszahozni múltamnak ezt a kincsét; s indítást adni talán másoknak is, hogy használjuk fel jobban utunkon mindazt, ami szép.

Akit mi Utunknak tekintünk, meg tudta látni a mezei vadvirágok szépségét: »mondom nektek, hogy még Salamon sem ötözött fel – minden szépségében /’doxa’! – úgy, mint ezek közül bármelyikük /Mt 6,29; Lk 12,27/.«

Az én verseim nagyobb szépségeket mutatnak meg nekem, mint a mezei virágokét. Az út szépségeit, sőt az Út szépségét dalolják.” (KarAj, 1976.)

Az az irodalomszemlélet, amelyből természetesen következik, hogy ezeket a verseket „felhasználtam »nevelő«, azaz fiatalabb testvéreimet Jézus felé vinni akaró utamon”, tulajdonképpen már a fentebb emlegetett első önképzőkori esszéikben előkerül:

„Prohászka a költő! Jól érzem, hogy kissé kiesik e fejezet az eddigiek attitűdjéből, mégis nem hagyhatom el apostoli harcának legfőbb eszközét, az írást. Azonban ez az írás egyáltalán nem

szolgált irodalmi célokat, hiszen Prohászka ezt is alárendelte, mint mindent, a lélekért folytatott küzdelmének. Mi tehát Prohászka irodalmi jelentősége? Vajjon abban a pár költői, csodás harmóniájú életképében, *Az ondovai vámos*, *Zinka halhatatlan* stb. áll-e az? Nem ebben – bár nem telik el egy-két évtized s ezek benne lesznek a középiskolás olvasókönyvekben – hanem áll Prohászka költőisége és irodalmi jelentősége abban, hogy hozott új mondani-valót és az új mondani-való számára alkalmas formát. Az egyházi irodalom, amely megteremtette a magyar irodalmat s amelynek majoritása századokon keresztül elvitathatatlan volt a profánnal szemben, miután megteremti Pázmány által a magyar prózát, megáll. Tartalma, a katolikum nagyságban és színben megfogytokozik, a formája pedig megáll Pázmánynál, megmarad darabossága, elvész azonban egészséges oktató íze, lendületről, színről szó sincs, helyette azonban laposság, áporodottság, elnyűtt kenetesség, melyből hiányzik a lendületes, a mozgató lélek. És ekkor jön Prohászka.” (kézirat, Bulányi-hagyaték)

Kérdés persze, mennyiben feleltethető meg ez a szemlélet bármilyen létező irodalom-elmélettel. „A húszas és harmincas évek hazai irodalmi élete és reformértelmissége [...] a »katolikus irodalmat« és általában a keresztény eszményeket hirdető irodalmat vagy mint erősen konzervatív, a hivatalos művészetfelfogást követő szellemi képződményt, vagy mint pusztán pasztorációs céllal készült »papi« irodalmat értelmezte, és ez rányomta bélyegét a »katolikus költészet« recepciójára is.” (Pomogáts, 2002.) Ez a Vigília 1935-ös megindításával, Sík Sándor irodalmi fellépésével változott meg, aki a francia neokatolikus irodalom szellemének megfelelően próbálta újraértelmezni a katolikus irodalmat: „A katolikus hit nem dogmák összessége, a katolikus morál nem parancsok és tilalmak kazuisztikája, s a katolikus élet nem bizonyos liturgiai cselekmények végrehajtásában áll, amelyeknek nincs közük egyéb életmegnyilvánulásokhoz. A katolicizmus életforma, és pedig totális életforma, amely az egész valóságot átölelni, alakítani, betölteni, átlelkiesíteni igyekszik. Világfelfogás, melyben benne van minden, ami hozzáférhető; világézés, melyben elfér mindaz, »ami az ember szívébe felhatott«, és világalakító lendület, amely mindent – külső és belső valóságot – Krisztus képére akar átformálni.” (Idézi: Pomogáts, 2002) Bár a nyugatosok mindvégig távolságot tartottak Sík Sándor esztétikájától, Babits tulajdonképpen hasonló gondolatokat fejtett ki 1933-as *Katolikus költészet* című írásában. Ennek a szellemiségnek megfelelően aztán a XX. század derekán a katolikus költészetnek több formája is létrejött. Pomogáts Béla négy ilyen „áramlatot” különböztet meg. Az esztétikai katolicizmus a liturgia szépségében, a hagyományban, az egyházi művészeti korstílusok bővületében élt (Babits), a népi katolicizmus a népi vallásosság tradicionális élményeit kutatta (Juhász Gyula, Gárdonyi, Sinka), az ima mindig is az irodalom és Isten legközvetlenebb kapcsolatát jelentette, személyes odafordulás Istenhez, végül pedig kialakult a katolikus költészetnek egy olyan áramlata is, „amelynek az azonosulás lehetőségét az evangéliumok, a bennük megjelenő Krisztus adja [...], nem mindig jelenti azt, hogy a költő az egyházzal vagy talán inkább így mondanám: az egyház látható arcával és intézményrendszerével is azonosul. A vallásos hit nem ritkán istenkeresés, belső küzdelmek eredménye, [...] Istenbe vetett bizalom, a megváltás hite és reménye, az evangéliumi erkölcsiség.” A „katolikus irodalom” fogalmának ez utóbbi értelmezése, amely Bulányi atya szeretve tisztelt tanárának, rendfőnökének, Sík Sándornak „totális életformaként” megélt katolikus művészet-felfogásából kiindulva jut el az evangéliumi erkölcsiségben megélt Krisztus-követésig, ha a kortárs irodalomelméletekkel nehezen is léphet párbeszédbe (ahogyan Bulányi atya is értetlenkedve vette

kézbe *A magyar irodalom története*-t), mégiscsak létező irodalomelméleti koncepció. S talán az sem véletlen, hogy mindennek az a Pomogáts Béla szentel teljes tanulmánykötetet, aki épp ennek a könyvnek a bevezetésében emlékezik meg Bulányi Györgyről, akinek sorsa jól példázza a magyar társadalom lelki újjászervezésének rendszerváltáskor feléledt, majd újra eltemetett reményeit...

Pedig a *Megújulásra váró hagyomány* kiadásakor még nem tudhatta, hogy a könyv elején védelmébe vett Bulányi atya néhány év múlva nagyon is konkrét elképzelésekkel áll elő e hagyomány megújítására vonatkozóan. Balszerencsés körülmények között egy politikailag elkötelezett lapban, a Magyar Mércében jelent meg 2007 májusában az az interjú, melyben a Bokor alapítója a 2. században élt eretnek Markionnal szimpatizálva fejtegeti, hogy az igeliturgiában a zsidó mitológia véres, Jézus előtti istenképet sugalló mítoszai és a szentlecke olvasmányai helyett inkább a világ- és a magyar irodalom jézusi műveit olvastatná a templomokban. A cikk nagy port kavart, s a megfelelő fórumokon rögvest bekerült az antiszemita diskurzusba. Ennek jogosságával itt nem kívánok foglalkozni – ez ennek a dolgozatnak nem témája. A vitában ugyanakkor azzal a fontos mellékkörülménnyel nem igen foglalkozott senki, hogy a teológiai motivációk mellett nyilvánvalóan hajtotta Bulányi atyát szépirodalom iránti rajongása, s a fentiekben vázolt, az irodalmat az istenország-építés szolgálóleányaként értelmező „irodalomelméleti koncepció” is. (Így itt inkább az merülhetne fel problémaként, létezhet-e jézusi irodalom, s ha igen, miben áll – vagy: milyen, ami nem jézusi...) Márpedig az eset utóéletét tekintve az irodalmi motiváció tűnik fontosabbnak – hiszen Bulányi atya életének kilencvenegyedik évében új könyvbe kezdett...

„Az én antológiám... (A jézusi irodalom gyöngyszemei)

Még csak kezdődik a tavasz és a nyarat arra akarom felhasználni, hogy könyvet írjak a jézusi magyar irodalomról, de a lelkem máris csordultig tele van vele. Különösen az utóbbi években – barátaim is megfigyelték – egyre inkább visszatért életem első szerelme... Az, hogy tulajdonképpen egy magyartanár bolondult bele 65 évvel ezelőtt Jézusba. Mondom, még csak nyílik a tavasz, s bár meghalni sincs időm, egyre inkább hatalmába kerít ez az első szerelem. Tegnap éjjel nem tudtam elaludni. Mért? Tizenhat órás munkanap volt mögöttem. Le kellett ülnöm a masinám elé, s meg kellett írnom készülő munkám előszavát. Íme: (...)”

Irodalomjegyzék:

BULÁNYI György, Önéletírás, 2005. <http://bokorportal.hu/alapito.php>

Árpád von KLIMÓ, *A katolikus önértelmezés új irányai az 1960-as években Olaszországban és Magyarországon. Don Lorenzo Milani és Bulányi György példája*, Századvég, 2007/2, 131-163.

BULÁNYI György, *Az én verseim – I.*, Karácsonyi Ajándék, 1976, 73/d.

BULÁNYI György, *Az én antológiám (A jézusi magyar irodalom gyöngyszemei)*, 2009. <http://www.mek.oszk.hu/12800/12844/12844.pdf>

POMOGÁTS Béla, *Megújulásra váró hagyomány*, Budapest, C.E.T. Belvárosi Könyvkiadó, 2002.

SZAKOLCZAY Lajos, *Páter Bulányi*. Debrecen, Új Idő Lap- és Könyvkiadó, 1989.

SZEGEDY-MASZÁK Mihály (szerk.), *A magyar irodalom története I-III.*, Budapest, Gondolat, 2007.

Köszönet Koltai Andrásnak, a Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára vezetőjének és Vinczéné Géczy Gabriellának, hogy fontos Bulányi-kéziratok megismeréséhez segítettek hozzá.

Csapody Tamás

Elmélet és gyakorlat¹

KERESZTÉNY KATONAI SZOLGÁLATMEGTAGADÓK
MAGYARORSZÁGON 1979 ÉS 1989 KÖZÖTT,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A BOKOR RÓMAI KATOLIKUS BÁZISKÖZÖSSÉGRE²

A juhság elve³

Bulányi György a *Keressétek Isten Országát* (KIO) című művében fejtette ki „az erő nemalkalmazás” elméletét. Ez elsősorban a KIO „*Nincs visszaütés*” című fejezetében szereplő, „*Ne állj ellene a gonosznak!*” és a „*Juhok és szelídség*” alcímet viselő részében kerül kifejtésre. Itt a szerző körülírja az erőt nemalkalmazó keresztény evilági létezésének formáját: általános viselkedésről, élet-felfogásról, életfilozófiáról, az erőszakmentesség attitűdjéről, a személyiség alapvonásává tett, a tudatot teljesen átjáró, internalizálódott gondolkodásról és viselkedésről van szó, amit röviden szelídségnek nevez. A szelídség az az állapot amely nem egy aktusra korlátozódik (pl. katonai szolgálatmegtagadás), hanem egy életforma, amely a „Hegyi beszéd”-ben elmondottakra helyezi a hangsúlyt, és amelynek része a haragtartás, a gyűlölet, az ítélkezés elutasítása is. A szelídséget előíró szabály a juhság törvénye (juhság elve), és amelynek állatszimbóluma a juh. A szeretet törvényének követői juhokként kell, hogy éljenek az evilág törvényei által meghatározott farkasok között. A farkasokkal szembeni egyedüli viselkedési szabály az óvatosság és az okosság. Ami ezen túl van, az már nem tartozik a juhság kategóriájába. A farkasoknak (Gonosznak, Sátánnak) ellene kell mondanunk, de nem szabad ellene tenni. A „farkas-ellenesség” minden keresztény kötelessége, aktivitást igénylő fellépést jelent, azonban ez csak gondolati ellenállás lehet. A Gonosz, a Sátán (vagyis a gonoszságokat elkövető ember, próféta, állam, ország, nép) a szeretet törvénye alapján, a juhság elve miatt, keresztények által fizikailag nem megbüntethető, hiába lenne jogos a büntetés, a

---

¹ Az 1993–1994-ben futó, „*Az erőszakmentesség, katonai szolgálatmegtagadás szociológiai, politológiai, történeti kutatása*” című projektet „*A Magyar Tudományért*” Alapítvány támogatta.

² A nyomtatásban soha meg nem jelent, 22 évvel ezelőtt írt tanulmány teljes terjedelme – mellékletekkel együtt – több, mint 8 szerzői ívet (332 ezer karaktert) tesz ki. Ebből válogattam mintegy 30 ezer karakter terjedelmű részt. Az itt közölt anyagból a tanulmány szerkezetére, illetőleg fejezeteire utaló számokat, a forrásmegjelöléseket és lábjegyzeteket töröltem, egyébként a szöveget – a szükséges nyelvi beavatkozásokon kívül – változatlanul hagytam. Néhány helyen utólagos lábjegyzetet iktattam be, de nem térhettem ki a teljes tanulmányban meghatározott fogalmak, hivatkozások, források stb. ismertetésére.

³ A tanulmány teljes szövegét az elmúlt több mint két évtizedben a Bokor tagjai közül többen megismerték és a tanulmányt maga Bulányi György is véleményezte. A mostani részleges közlés azonban lehetőséget ad arra, hogy a tanulmány főbb megállapításai szélesebb körben is ismertté váljanak. Ezért minden észrevételt örömmel fogadok: csapody.tamas@med.semmelweis-univ.hu

természetjog, az állami vagy egyházi törvények alapján. A kereszt nevében nem lehet katonáskodni, a diktatúrát nem lehet forradalommal megdönteni, nem lehet fegyvert fogni a fasizmus és a sztálinizmus ellen, nem lehet támogatni az önvédő vagy igazságos háborúkat, nem lehet megállítani a fegyvereket és zászlókat, nem lehet a tatároktól, törököktől, osztrákoktól, németektől, oroszoktól fegyverrel megvédeni az országot, vagy a román és szerb fenyegetettségre hivatkozva támogatni a magyar keresztény honvédség felállítását, továbbá nincs helye fegyveres önvédelemnek, küzdelemnek sem egyéni, sem állami, sem egyházi szinten, és a keresztény országokban a tömeggyilkost éppen úgy nem lenne szabad halállal büntetni, mint a háborús bűnösöket.

A juhság elvéből következik az is, hogy nem lehet hallgatni azokról a dolgokról, amelyek ellentétesek „az erő nemalkalmazás” Bulányi által interpretált jézusi elvekkel. Nem lehet elfelejteni és önkritika nélkül viszonyulni az inkvizícióhoz, az erőszakkal történő kereszténység és civilizáció terjesztéséhez, a karddal és kereszttel történő gyarmatosításához, Amerika meghódításához, a háborús győzelmet hirdető, egyháziasított, megszentelt déli harangszóhoz, a katonaszentekhez vagy az erőszakon alapuló, erőszakot szülő izmusokhoz, ideológiákhoz (nacionalizmus, kommunizmus, fasizmus, antiszemitizmus, kapitalizmus stb.). Az embernek, ember által történő kizsákmányolása (pl. kommunizmus, liberális piacgazdaság) vagy valamiből, valahonnan való kizárása (pl. nemzetfogalomból, katolikus egyházból) sem a juhság velejárója. Ilyen alapokon állva nyitott a Bokor a nem katolikusok, a nem keresztények, a zsidók felé (ökumenikus szemlélet) és kért Bulányi saját nevében bocsánatot a hutteriektől és a zsidóktól, valamint a katolikus egyháznak és a katolikusoknak a velük szemben tanúsított magatartásáért.

A juhság elve - mint láttuk - csak erő alkalmazását zárja ki a farkasokkal vívott harcban, de a gondolati ellenállást nem. A juhoknak a farkasokkal szembeni magatartási szabályait a KIO alapján négy pontba lehet foglalni:

1/ A juh ártatlanságának tudatában kifejezésre kell, hogy juttassa véleményét. Ebből ered a Bokor katonai szolgálat megtagadójának a bíróság előtti, a Jehova Tanukétól, a reformadventistáktól és nazarénusoktól eltérő, aktív, párbeszéd és vitaképes magatartása.

2/ A juhok figyelmeztetik a farkasokat arra, hogy az általuk alkotott szabályokat tartsák be, hogy önmagukhoz képest legyenek következetesek. Erre vezethető vissza a Bokornak a Magyar Katolikus Püspöki Karral katonai szolgálatmegtagadás körébe tartozó szóváltásai, a Bokor katonai szolgálatmegtagadójának – a többi katonai szolgálatmegtagadó gyülekezet tagjait meghaladó – jogszabályismerete, az aktívabb perbeli viselkedése, a börtönszabályokhoz való lazább és lázadó viszonyulása.

3/ A juhoknak a farkasokkal való konfrontálódáskor nem szabad a további atrocitásoktól való óvakodásra figyelniük és nem a büntetéstől való félelem alapján kell képviselniük véleményüket. Bulányi a bátor, de okos szembesítésre, szembeszegülésre, szókimondásra bízta, ahol az óvatosság szabálya mögé nem lehet elbújni. A félelem nem bírálhatja felül a jézusi szeretet melletti kiállást, az ellenszegülés mértékét nem lehet a várható fogadtatástól függővé tenni. (Például nem lehet újragondolni a katonai szolgálat-megtagadást csak azért, mert súlyosodnak az értük kiszabott ítéletek.)

4/ A juhoknak viselkedésük során egyértelművé kell tenni, hogy bármit is csinálnak velük a farkasok, ők nem fognak farkasokká válni, nem fognak (ellen)erőszakot alkalmazni.

A juhság mibenlétének meghatározásában is gyökeredzik a Bokor mozgalmi jellege, a második majd első nyilvánosságnak céljai szerinti igénybevétele, a veszélyeket, a megbotránkoztatást és egyházi elítélést és állami üldözést egyaránt vállaló magatartása. A juhsághoz kötődő óvatosság és okosság nem jelentheti a szenvedésnek és üldözésnek, ügyeskedéssel és kétszínűséggel való elkerülését. Ez lehet az oka annak, hogy a Bokorban nem nyert "polgárjogot" a katonai szolgálat teljesítés alól valótlan szakorvosi papírral történő kibúvásnak, a hadkötelesek között egyébként oly népszerű formája.

A juhság elvének fontosságát azzal is hangsúlyozza Bulányi, hogy az ehhez való viszonyulást teszi meg mércének. A juhság elvének elfogadása által különül el minőségileg a keresztkövetők tábora az összes többi törvény, jog, etika, ideológia, vallás, elv, praxis stb. táborától. Itt húzza meg a határt a jószándékú történelmi törekvések között és ez jelenti a kiszabadulást a hatalom logikájából és az anyagba süllyedt anyagi gondolkodásból. Ezáltal lesz ez az egyedüli út a hatalom elhalálához. A juhság magatartásformája a Bulányi által hirdetett „erő nemalkalmazás” elméletének és a Bokor praxisának *condicio sine qua non*-ja.

Az erő nem alkalmazás elmélete a Bokor-irodalomban

Az erő nem alkalmazás és a KIO attól lett élő, hogy magához vonzott embereket, akikkel aztán Bulányi és közösségei újra és újra átbeszélték, újraértelmezték, kritikával illették, magukévá tették és ezáltal újra írták azt. Túlzás lenne persze azt állítani, hogy a KIO ma kézbevehető példánya a háromszori átdolgozás után Bulányi és a Bokor közös alkotása lenne, de annyi bizony állítható, hogy a KIO a Bokor-tagok "különvéleményét" is tükrözi. A Bokor erő nem alkalmazás praxisa nem táplálkozik kizárólagosan a Bulányi György által leírtakból, hanem ennél sokkal szélesebb alapokon nyugszik. 1968 után a Bokorban szellemi, ismeretszerző, gyűjtő, fordító, kutatómunka kezdődött meg azért, hogy minél többet tudjanak meg az erőszak erőszakmentesség természetrajzáról. Felkutatásra kerültek azon szerzők, művek, akik, illetőleg amelyek érintették vagy különböző szakterületek oldaláról szemlélve körüljárták az erőszak kérdését.

A sok ezer oldalas Bokor-szamizdat jelentős kb. egyharmad-egynegyed részét kitevő erő nem alkalmazás irodalma és Bulányi György írásai együttesen alkotják azt a homogenizálódott bázist, amelyből a praxis, a honvédelmi kötelezettség elleni "bűncselekmények" következtek.

A Bokor évente több kötetben megjelenő gépírásos szamizdat kiadványaiban, a Karácsonyi Ajándékban (Karajokban)⁴ és az ún. Bokor kiskönyvtárban, valamint a Bokor dokumentumkötetekben rendszeresen megjelentek ilyen tartalmú művek, amelyeket teológiai, egyháztörténeti, eszmetörténeti, szépirodalmi, "párbeszéd-irodalom", idővel pedig börtönirodalom kategóriákba lehet sorolni. Teológiai, egyháztörténeti kategóriába tartoznak a Bokor által magyarrá fordított művek, tanulmányok, így elsősorban I. M. Müller, S. W. Windass, G. Lohfink, F. Alt, E. Fromm, I. M. Hornus, A. Harnack, H. Rahner, H. Haag, R. I. Sider, H. Küng és A. I. Toynbee művei. Kivonatolt fordításra került a Britannica Enciklopédia első három századdal foglalkozó fejezete is. Külön figyelmet érdemel a Bokorban népszerű Concilium című nemzetközi teológiai

---

⁴ Karácsonyi Ajándék (Karaj): a Bokor karácsonyra kiadott, évenként megjelenő íráskészlet gyűjteménye.

folyóiratnak az 1965/1-es, erőszakmentességgel foglalkozó száma, többek között R. Coste és F. Böckle írásaival. Az eszmetörténeti írások sorába kívánczik R. Erasmus, M. H. Gandhi, L. Ny. Tolsztoj, M. L. King, H. D. Thoreau, Albert Schweitzer, Hamvas Béla, míg a szépirodalmi kategóriába Henrich Böll, Graham Green, Friedrich Dürer, G. Cess Broun, Morris West, és Déry Tibor, Illyés Gyula, Németh László, Santa Ferenc, Kodolányi János, Konrád György néhány könyve, írása tartozik. A "párbeszéd-irodalomba" a levelezési irodalmat vagy személyes megkeresések során született dokumentumértékű leírásokat sorolom, amelyeket a Bokor tagjai és Kiszely Károly folytatott az egyházi és világi hatóságokkal és előljárókkal. De ugyancsak ide sorolandók a katonai szolgálatmegtagadásról külföldön született egyházi (püspökök, püspöki karok, rendi, pápai állásfoglalások, idézetgyűjtemények) és világi (pl. Amnesty International, Pax Christi, ENSZ) megnyilvánulások sora. Ezen utóbbiak közül a legfontosabb az 1983-as Mr. Ghama Mubanga–Chipoya-féle ENSZ jelentés fordítása. Eljutott a Bokorhoz Kiszely által kezdeményezett azon körkérdés dokumentációja is, amelyben neves külföldi teológusok fejtették ki véleményüket a katonai szolgálatmegtagadásról. A börtönirodalomba a bebörtönzöttekkel kapcsolatos (az egyéni döntés meghozatalával, tárgyalásokkal, ítéletekkel, börtönviszonyokkal, szabadulással, a büntetett előlethez fűződő élményekkel stb.) foglalkozó irodalmat sorolom. (A börtönlevelezés témakörében Simonyi Gyula katonai szolgálatmegtagadó összegyűjtött és a Bokron belül publikált levelezését, valamint Mohos László katonai szolgálatmegtagadóval kapcsolatos börtönlevelezést kell külön is megemlíteni.) A Karajokban megjelent vagy meg nem jelent erőszakmentességről szóló, azt érintő elmélkedéseknek, beszédeknek, interjúknak, kisebb-nagyobb írásoknak se szeri, se száma. Hatásuknál fogva ezek közül mindenképpen ki kell emelni Gromon András (Pomáz, 1981) és Kovács László (Hajós, 1981) Bokorhoz tartozó papok katonai szolgálatmegtagadással kapcsolatos, utóbb felfüggesztésükkel, áthelyezésükkel járó szentbeszédeit. Szintén ki kell emelni Merza Józsefnek az erőszakmentesség irodalmáról szóló összefoglaló jellegű tanulmányát (1972), továbbá szintén Gromon Andrásnak az erőszakmentes államról írt munkáját (1987).

Bokor-vélemények „az erő-nem-alkalmazás”-ról

A „szabad-e katonai szolgálatot teljesíteni?” kérdésében csak 3 évvel az első Bokor megtagadó fellépése után alakul ki a Bokron belül az egységes vélemény. Az eszme maradéktalan elfogadásáról tehát csak 1982-től beszélhetünk. A katonai szolgálat helyett vállalható szolgálati formákkal kapcsolatban is a kezdeti tisztázatlanságot követően, 1981-re válik világossá, hogy sem békeidőben, sem pedig háborúban nem szabad a hadsereget közvetlenül kiszolgáló tevékenységet folytatni, viszont egészségügyi, mezőgazdasági vagy egyéb hasonló munkát végezni – a katonai szolgálat helyettesítéseként, – lehet.

1988–1989-ig ezen a – lényegében polgári szolgálatot idéző – megközelítésben nem történik változás. Az 1988 októberi demonstráció időszakában érhető tetten az ezzel kapcsolatos szemléletváltozás, és a nyugat-európai polgári szolgálatteljesztés modell kerül hallgatólagos elfogadásra a Bokorban. Bár egységes vélemény nem alakult ki ezzel kapcsolatban, a Bokor polgári szolgálat fogalmának további "radikalizálódása" figyelhető meg amikor is az ún. totális szolgálat megtagadói

(a katonai és polgári szolgálatot egyaránt elutasító) irányba tapasztalható elmozdulás, az általános hadkötelezettség létjogosultságának megkérdőjelezésével.

A Bokor és az általános hadkötelezettség

A Bokor tagjai a honvédelemmel összefüggő kötelezettségeket szabályozó jogszabályokat sok esetben – olykor folyamatosan és visszatérően – megszegtek. Az állam egyik legfontosabb főhatalmi jogosultságát kérdőjelezték meg ez által, azt, ami általában minden időben és minden körülmények között, minden államban szigorúan büntetendő. A Bokornak a hadsereghez való viszonya azonban nem írható le kizárólag a katonai szolgálat elutasításával, az hadseregellenes magatartásuk nem merül ki egyedül az általános hadkötelezettség alapján megfogalmazott jogszabályok megsértésében. A Bokorban a hadsereg ellenes magatartásnak összetett jelentéstartalma van: egyszerre sokkal kevesebbről és sokkal többről van szó, mint pusztán a katonai szolgálat elutasításáról vagy az általános hadkötelezettséget előíró jogszabályok megsértéséről.

A Bokor-tagok esetében a hadsereg-ellenesség ugyanis kifejezi:

- a/ az állam mindenek feletti jogosultságának, a lelkiismeret, a vallási meggyőződés felettségének,
- b/ a háborúzásnak, az erőszak, az ölés és pusztítás alkalmazási lehetőségének,
- c/ az erőszak alkalmazására való tudatos felkészülés és felkészítés, az ölés megtanulásának szakszerű és legitim módjának,
- d/ a katonai, a militáns értékek, ideológia, szemlélet, életforma és életvitel, a parancs-uralmi, hierarchizált, azaz a hatalmi és szankcionálható lét, e/ a jelentős költséggel fenntartott haszontalan és káros szervezetnek, jelentős szellemi és anyagi erőforrásokat értelmetlenül lekötő, az ország felemelkedését nagyban hátráltató szervezet elutasítását.

A katonaságot elutasító magatartásukban kifejezésre jut továbbá, hogy

- a/ felelősséget éreznek az ország és az emberiség iránt,
- b/ személy szerint is tenni akarnak valamit a konfliktusok erőszakkal, fegyverrel, hadsereggel való megoldása ellen,
- c/ meg kívánják haladni a félelem és erő alkalmazás paradigmáját,
- d/ a keresztényi és nem keresztényi, szokásos magatartással szemben felmutassanak egy másik magatartásformát.

A Bokor-féle katonaság megtagadás összekapcsolható Jerzy Wiatr által mondottakkal is. Ha a lengyel szociológusnak az államapparátus részét képező katonaság intézményére mondottakat megfordítjuk, vagyis a katonai szolgálat-megtagadókra alkalmazzuk, akkor azt mondhatjuk, hogy a hadsereg olyan szervezet, amelyet a katonai szolgálatmegtagadó azért utasít el, mert:

- a/ nem kíván ott szolgálni, ahol a formális kötelek túlsúlyban vannak a személyes kötelekkel szemben,
- b/ a – Max Weber-i értelemben vett – hadseregben, mint bürokratikus intézményben, a hatalom gyakorlásának kidolgozott és pontosan szabályozott formájában nem kíván jelen lenni,
- c/ a hadseregben a tekintély abból származik, a jogok és kötelezettségek abból származnak, hogy ki hol áll a hatalmi hierarchiában,

d/ tiltakozik e mesterségesen és a hatalomhoz fűződő viszony alapján kreált katonai értékrend társadalmasítása, morális értékrendként való elfogadása ellen,
e/ elzárkózik attól, hogy személyes részvételével hozzájáruljon a hadsereg legitimizálásához és, hogy részt vegyen egy fegyveres küzdelemre szerveződött harci csoportban.

A katonai szolgálatmegtagadás definíciója

A katonai szolgálatmegtagadók - vagy a megnevezés Bokorban elterjedt terminológiát használva, - a katonáskodás megtagadók, a katonaságot megtagadók számbavételekor azonnal szembetalálkozunk azzal a kérdéssel és elméleti problémával, hogy ki a katonai szolgálatmagtagadó?

Jelen tanulmányban azokat nevezem katonai szolgálat-megtagadóknak:

- 1/ akik a katonai szolgálatot elutasító döntésüket meghozták és elhatározásukat tudatták valamilyen illetékes katonai szervvel,
- 2/ egyértelműen vállalták döntésük összes – közte szabadságvesztéssel járható – következményét,
- 3/ legfeljebb akkor módosítottak eredeti elhatározásukon, amikor már a katonai szolgálat-megtagadásának valamely törvényi tényállását megvalósították, vagy már szenvedtek döntésük következményeitől, továbbá döntésük megmásítása anélkül történt, hogy feladták volna katonai szolgálatot elutasításához vezető nézeteiket.

Definícióm tehát tágabb a jogi és szűkebb a szándékelv alapján történő meghatározásánál.

Ki a katonai szolgálatmegtagadó?

Kifejezetten a katonai szolgálat megtagadásával a Büntető Törvénykönyv (Btk.) két paragrafusa hozható összefüggésbe. Az egyik a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények közé sorolt, – már említett – „Katonai szolgálat megtagadása” (336. §), míg a másik a katonai bűncselekmények között nevesített „A szolgálat megtagadása” (347. §). Míg az első csak hadköteles (18-tól 55 éves korig), addig a másodikat csak katona követheti el. E büntetőjogi különbségtétel a katonai szolgálatmegtagadásért kiszabható büntetési tétel, és a büntetés-végrehajtás tekintetében bír relevanciával, esetünkben azonban nem, mivel az általunk használt definícióban az elkövető kiléte az, hogy hadköteles vagy katona, – közömbös. Mindegy tehát, hogy hadkötelesről vagy katonáról van szó, viszont valamelyiknek lennie kell, mivel behívásukra, katonai szolgálat teljesítésükre, tehát a katonai szolgálat megtagadására kizárólag abban az esetben kerülhet sor, ha nemüknél, koruknál, egészségi állapotuknál stb. fogva ténylegesen behívható katonák, akikre az általános hadkötelezettség hatálya kiterjed, vagyis akik és a hadsereg között ténylegesen létrejöhet a katonai szolgálatmegtagadás lehetőségét is magába foglaló interakció. Tehát – a büntető törvénykönyvhöz hasonlóan – én nem nevezem katonai szolgálatmegtagadóknak a Jehova Tanúi gyülekezet hadköteles, egészséges tagjait csak azért, mert ők szinte kivétel nélkül meg szokták tagadni a katona szolgálatot, vagy szándékaikat illetően katonai szolgálatmegtagadók.

A katonai szolgálatmegtagadás arányai

Miután tisztáztuk, hogy a tanulmány keretei között kiket tartunk katonai szolgálatmegtagadónak – vagy a Bokor terminológiát használva – katonáskodás, katonaság megtagadóknak, továbbá összegeztük az e tárgykörben rendelkezésre álló, illetve becslésen alapuló adatokat,⁵ lehetőség nyílik ezek részletes elemzésére. Mindenekelőtt megállapítható, hogy a tárgyidőszak mintegy 758 katonai szolgálatmegtagadó döntő többsége (99,6%) hét vallási csoportból került ki, míg a fennmaradó 0,4%-ot a két "politikai" és az egy "lelkiismereti" katonai szolgálatmegtagadó teszi ki. Ezen belül is messze a legtöbb katonai szolgálatmegtagadót (700 fő: 92%) a Jehova Tanúi Gyülekezet adta, majd ezt követi 4,1 %-os "részesedéssel" (31 fő) a Bokor katolikus bázisközösség, majd 1,3%-al (10–10 fővel) a K. H. Nazarénus Gyülekezet és a reformadventisták. A sort a két zsidó vallású és két "politikai" katonai szolgálatmegtagadó (egyenként: 0,3%) folytatja és egy-egy karizmatikus és a Magyarországi Szabadkeresztény Gyülekezethez tartozó, továbbá egy "lelkiismereti" hadköteles zárja (0,1–0,1 %). Becsült összlétszámukhoz viszonyítva ez az arány az előző felsorolás sorrendjében 7,0%, 2,1%, 0,3% és 6,7%. (Az izraelita vallásúak száma nem ismert, a "politikaiak" viszonyszámának kiszámolása értelmetlen. A szabadkeresztények 0,04%-a, a karizmatikusok 0,1 %-a lett katonai szolgálatmegtagadó.)

Ha az egyes vallási csoportok katonai szolgálatmegtagadóit a katonai szolgálatra alkalmas, a hadsereg által "megszólított" hadköteles (katonai szolgálatra ténylegesen behívott), becslésen alapuló, "lehetőségek" hadkötelesek számához viszonyítjuk, akkor ezen kategóriához tartozó Jehova Tanúk kb. 90%-a, a reformadventisták kb. 50%-a, a Bokor tagok 24%-a, a nazarénusok kb. 10%-a lesz ténylegesen katonai szolgálatmegtagadó. Ez a Bokor esetében azt jelenti, hogyha az 1500 fős, becsült Bokor létszámból levonjuk a kb. 750 nőt (50%), a 18 év alatti mintegy 20 főt (2,7%) és az 55 év fölötti férfit, kb. 40 főt (5,3%). Az így kapott 690 férfi 10%-át (69 fő) katonai szolgálatra alkalmatlannak tartunk, akkor a 621 főből mintegy 100 fő lesz 18 és 23 év, és 30 fő lesz 23 és 28 év közötti. (Azaz összesen 130-an lesznek sorkatonai szolgálatra alkalmasak és életkoruknál fogva a hadsereg által "megszólítottak", azaz "lehetőségek" katonai szolgálatmegtagadók). A Bokor-tartalékosok így kapott 491 fős létszámából a mintegy 30 papnak (4%) és a legalább 30 (4%) 4 vagy több gyermekkel rendelkezők (azaz a hadsereg által gyakorlatilag eleve meg nem szólítottak) számát levonva kapjuk meg azt a 431 főt számláló létszámot. Ennek mintegy harmadát (142 főt) lehet potenciális katonai szolgálatmegtagadónak tekinteni. Ez azt jelenti, hogy a Bokor "lehetőségek" katonai szolgálatmegtagadó sorkötelesei között 10 év alatt 27-en (21 %), a "lehetőségek" tartalékos állományban lévő katonai szolgálatmegtagadói közül négyen (2,8%) lettek ténylegesen katonai szolgálatmegtagadók. Az az 103-an (79%), illetőleg 138-an (97,2%), összesen 241-en (88%) nem tagadták meg a katonai szolgálatot. Azaz minden kilencedik bokorbeli "lehetőségek" katonai szolgálatmegtagadó váltotta valóra az elveket, követte a KIO-ban megfogalmazottakat. (Nyilvánvalóan még sokkal alacsonyabb lenne az arány, ha a KIO befejezésének /1968/, vagy az első megtagadói szándék jelentkezésének /1973/ időpontját vesszük kiindulási alapul.)

A Bokor katonai szolgálat-magtagadóinak arányszámát csak a Jehova Tanúi, a nazarénus és a reformadventista – becsült – arányszámhoz érdemes hasonlítani. A Jehova Tanúi Egyház előírja

---

⁵ Az itt közölt rövidített változatból ez – terjedelmi okokból – kimaradt.

tagjainak a katonai szolgálatmegtagadást, gyermekeiket erre szocializáltak, az új tagok ezt is vállalják a gyülekezetbe való "belépés" (bemerítkezés) alkalmával. Ily módon az ő esetükben a "lehetőséges" katonai szolgálatmegtagadók száma majdnem azonos a tényleges katonai szolgálatmegtagadók számával. A mintegy 10%-ra becsült eltérés oka az, hogy néhányan nem vállalták a börtönt, illetőleg elfogadták a fegyvertelen katonai szolgálat nekik felajánlott lehetőségét. (Ezzel együtt kénytelenek voltak tudomásul venni a gyülekezetből való kiközösítésüket is.) A nazarénus "lehetőséges" katonai szolgálatmegtagadók fegyvertelen katonai szolgálatot vállaltak elsősorban és csak néhányan lettek tényleges katonai szolgálatmegtagadók. A nazarénusok és reformadventisták "lehetőséges" katonai szolgálatmegtagadói közül sokan távoztak külföldi gyülekezeteik egyikébe, mielőtt katonai szolgálatukra sor került volna. ("Kibúvás a katonai szolgálat alól". Btk.335. § (2) b).)

A 758 katonai szolgálatmegtagadó a Magyar Néphadsereg 100 ezer fős összlétszámának 0,7%-át tette ki. (Ezen belül a Jehova Tanú katonai szolgálatmegtagadók 0,7%-át, a Bokor 0,03%-át, a politikaiak 0,002%-át adták a 0,7%-nak.) Ha a mozgósítás esetén behívható 400 ezer főben meghatározott maximális hadsereglétszámhoz viszonyítjuk a 758 fős katonai szolgálatmegtagadó létszámot, akkor 0,18%-os arányt kapunk. (Jehova Tanúk esetében 0,17%, Bokornál 0,008%, a politikaiknál 0,0005%.) A katonai szolgálatmegtagadók létszáma értelemszerűen nem éri el a 0,2%-ot abban az esetben sem, ha a tárgyidőszak 10 évében sorkatonai szolgálatra behívott, összesen mintegy 600 ezer főhöz viszonyítjuk. Ha az évi két ún. nagy bevonulással számolunk, akkor bevonulásonként 37,8 fő (évenként tehát 75,8 fő) tagadta meg átlagosan a katonai szolgálatot. A bevonulásonként átlagosan behívott 30 ezer fő 0,13%-a. A polgári szolgálatot ismerő nyugati országokban ugyanezen időszakban a hadköteleseknek átlagosan 5–8%-a, Nyugat-Németországban 11 %-a tagadta meg a katonai szolgálatot.

A 758 katonai szolgálatmegtagadó súlyának, arányának további érzékeltetésére további számos összehasonlítási alap kínálkozik. Az 1990–1991-ben a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Szociológiai Tanszék által közel 60 ezer sorkatona vonatkozásában végzett reprezentatív felmérés eredménye szerint a magukat vallásosnak tartó sorkatonák 72%-a katolikus, továbbá 1 %-a izraelita és szabad egyházakhoz tartozó. Amennyiben a felmérés adatait a rendszerváltozást megelőző időszakra is érvényesnek tekintjük, a Bokor összesen 31 katonai szolgálatmegtagadója a 0,07%-a a bevonultatott katolikus sorkatonáknak. A külön nem nevesített, viszont a katolikus kategóriába tartozó egyetlen karizmatikus szolgálatmegtagadó 0,002%-a, míg az izraelita és szabadegyházak kategóriájába tartozó – összesen 3 – katonai szolgálatmegtagadó aránya 0,007%.

Az anyakönyvi kivonatok tanúsága szerint a magyar társadalom 66,2%-a, (7,017.000 fő) volt római és görög katolikus 1988-ban, míg a Magyar Közvéleménykutató Intézetnek 1984 és 1988 között végzett kutatásainak összesített adatai szerint, a magukat vallásosnak mondók 75,2%-a volt római és görög katolikus. A katolikus katonai szolgálatmegtagadók (összesen 32 fő) a magyar katolikus népesség 0.00045%-át, míg a magukat katolikus vallásúnak mondók 0.00040%-a tették ki.

Csontos Barnabás gondolatai

Természetesen engem sem hagy hidegen egy olyan megszólítás, mint: Kid neked Gyurka bácsi? Mi az, amire szívesen emlékszel vissza, ami Vele közösen átélt, hozzá köthető személyes élmény?

Vannak ilyenek, fontosak, élethosszig kísérők, de úgy gondolom, megoszthatóságuk korlátozott, mert egyik részük lelki-baráti intimitású, másikat a többiek számára csak semmitmondóan érdektelenül, magam számára sem éles kontúrokkal, csak pontatlanul megrajzoltan írhatnám le. Gyurka bácsihoz pedig inkább a ködoszlatás és nem annak hízlalása, nem a mítosz kreálás méltó.

Leginkább ott és úgy találkoztam Gyurka bácsival, ahogyan azok a testvéreim szóltak róla, akik hosszan, éles helyzetekben megpróbáltan, közelről ismerték Őt. Olvastam az írásait, könyveit, hallgattam prédikációit, a lelkigyakorlatát, néhányszor keveset, de fontosat beszélünk.

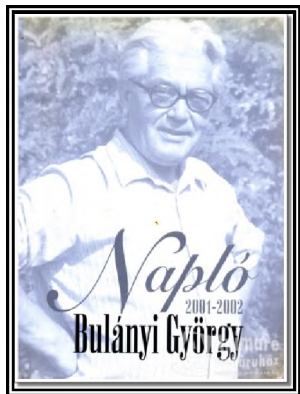
Mondta nekünk, a Bokor szelíd, nem katonáskodó partizánjainak, a gánti Fecskepalotában: „Vannak mögöttünk olyan évek, amikor mi a Bokor, azért érdekeltük meg, hogy süssön ránk a nap, mert voltak bent a börtönben testvéreink a nem-katonáskodás miatt.” Ha ezt mondta nekünk Gyurka bácsi, akkor abban volt egy adag önbecsülés-rehabilitáció irányunkba, volt egy fajta visszaintegráló szándék, köszönet a közösség nevében (...még ha tudjuk is, hogy hálavadászat nem motivált minket...), hovatartozásunk ünnepélyes megerősítése. Talán azt is bizonygatta felénk ezzel, hogy higgyetek nekem, amikor ezt mondom, mögöttem/velem, ilyenkor itt sorakozik fel az egész Bokor. Azt nem tudom megmondani, hogy mi, a jelen lévő "Baracskások" mennyien és milyen mélységben voltunk képesek Gyurka bácsinak ezt a "hitvallását" belül magunkévá tennünk, de az tapintható volt, mindezt azért mondta, hogy ez nekünk jól essen és ez úgy is volt.

Óbudavári lelkigyakorlat során, Gyurka bácsitól tanultam meg, hogy a borászati kénszalag meggyújtásával, a felhúzott tetőcserép alá dugva, hogy lehet *hidegebb égtájakra elküldeni*, a belső pozdorja lapok és a tetőcserép fedése között egész éjjel hangos csúszdázással garázdálkodó, viháncoló nyesteket. A *fordított műszakban* aktív, fürge rágcsálócsaládnak köszönhetően, a kialvatlan, de új élményekkel gazdagodó lelkigyakorlatozó testvéreink megtapasztalták, milyen is az, amikor „töltenek egy estét a nyesttel”. A kén szagától a nyest jobban undorodik, mint a padláson alvó emberétől, ezért néhány hétig távol tarthatóak.

GYURKA BÁCSI - A NAPLÓ-ÍRÓ

„Milyen más műfajban valljam meg,
hogy sikerült életem végére „hitetlenné” lennem?
Egy 'naplónak' is szabad azért szabatosan beszélnie.”
(Bulányi György)

Számtalan irodalmi műfaj van, de kétségtelenül az egyik legsajátosabb, legbelsőbb indíttatású a napló. Talán ez a műfaj irodalomtörténeti aspektusból nézve meglehetősen új, - csupán a reneszánszig nyúlik vissza - talán még nincsenek úgynevezett klasszikus naplók, mint ahogy vannak tragédiák, regények és már esszék is. Van a naplóírásnak egy rossz ízű mellézköngéje is, valami ilyesmi: 'mellékesen írt naplót is'. A naplóírás mintha járulékos dolog lenne csupán egy-egy nagy írónak afféle pótselekvése, unaloműzése, magamutogatása. Ám sok érv szól amellett is, hogy naplót írni és naplót olvasni olyan személyes találkozása írónak, olvasónak, amely más szinten nem is történhetik meg. A napló az 'én' faggatása és az 'én' válasza.

Vannak a naplóírásnak elengedhetetlen jellemzői, ilyenek a rendszeresség, a folyamatosság, a befejezhetetlenség, a személyesség, a vallomás jelleg és a bennfentesség légkörének áthatása. A napló nem önéletrajz, mert jóval több annál, mélyebb és magasabb. Éveket fog át, sorsokat villant fel, de minden ízében ott van az 'én'. Ha a naplóforma irodalomtörténetiségét kutatjuk, akkor olyan analóg formákat találunk, mint a krónika, az emlékirat, a levél. A naplót napról-napra írják, mégsem folyamatos, összefüggő írás, hanem töredékes, mozaikszerű. Megtörtént eseményekről kíván tudósítani, s az elbeszélő azon melegében számol be tapasztalatairól, élményeiről.

***

Visszatekintve Gyurka bácsi életművére, elmondhatjuk, hogy a napló, mint műfaj viszonylag késői próbálkozás, hetvenöt évesen kap rá az ízére. Így nyilatkozik erről: „Annak rendje és módja szerint sohasem írtam életem során 'naplót'. Olyan előfordult, hogy írtam valamit, s annak a 'napló' címet adtam. Mért kezdek 75. évemben új műfajt? Milyen más műfajban valljam meg, hogy sikerült életem végére „hitetlenné” lennem? Egy 'naplónak' is szabad azért szabatosan beszélnie.”

Előtte megszülettek a nagy klasszikusok:

1. Keressétek az Isten Országát!
2. Szent Pál teológiája
3. A Bokor lelkiisége
4. Metanoeite! Örököljük a Földet?
5. Merre menjek?
6. Egyházrend
7. Erény-e az engedelmesség?
8. Ópusztaszer
9. Nagypénteki levél
10. Jászolba fektették
11. Merre ne menjek?

És talán nem csonkítja ezek értékét, ha most én itt a Naplót próbálom méltatni, bemutatni valami módon.

Az elkezdődött naplóírás rendszeressé vált egészen Gyurka bácsink haláláig. A rendszerességet a négyhetente, füzetek formájában való megjelenés jelentette, így egy évben 13 napló-füzet jelent meg.

amely *'anyagáron'* megvásárolható volt mindenki számára. A legfontosabb naplók a következők voltak:

- Szent István havi napló;
- Szentiváni napló;
- Szív napló;
- Sarlós Boldogasszony napló;
- Újévi napló;
- Szilveszteri napló;
- Őszi napló;
- Nyári napló;
- Tavaszi napló;
- Téli napló;
- Debreceni napló;
- Mindszenti napló;
- Év-fordító napló;
- Év-nyitó napló;
- Év-záró napló;
- Karácsonyi napló;
- Húsvéti napló;
- Balladás napló;
- Bokor-nagy-tábori napló;
- Rekecsini napló

A lektorálást kezdetben Terike, majd Gyurka bácsi maga, s a későbbiek során Mara és Zsóka végezték. Az író, a szerkesztő, a tördelő, a tipográfus pedig mindvégig a Szerző maradt. Így ír erről az egyik naplószámban: *'De az évi 13 számot csak meg kell írni, illetve szerkeszteni: Ha csak ennyi volna vele a dolgom! De felcsaptam tipográfusnak is. Ebben az a rossz, hogy állásokat halmozok, s az a jó, hogy az egyes feladatoknál (megírás, korrektúra, tipográfia) jelentkező átfutási idő bármikor leszűkíthető egy éjszakára, ha szükséges. Szóval hajrás a naplóírási munka, s a hajrát jelzik nemegyszer a sajtóhibák.'* A későbbiek során a – 2001-es Naplótól kezdődően – a Püski Kiadó és Könyvesház négy kötetsorozatban kiadja a Naplót. Hogy mennyi fogyott/fogy el belőlük, ki tudja!? Ám Gyurka bácsi nemegyszer kifakadt: *'...az hagyján, hogy nem ír a Bokor, de nem is olvas!'* – És, hogy ebben meg van-e valami igazság: ki tudja!?

***

A Napló a naplóírás helyszínét és időpontját mindig jelzi: Városmajor, Budavári, Piarista köz, stb. és az aktuális dátum. A műfaj sajátosságaiból fakadóan a főszereplő - a naplóíró – mindig jelen van. A többi szereplő – kicsit hasonlatosan Hamvas Béla Karnevál szereplőinek kavalkádjához – a háttérből előretoluló eseményekben jelenik meg. A szereplők legtöbbször természetesen a Bokorhoz kötődő, a Szerzővel kapcsolatban lévő személy. Úgy gondolom, hogy egy ilyen naplószerzőről említést kell tennünk. Ő Terike; Kovács Teréz nyugalmazott nyelvész, az új magyar Tájszótár főmunkatársa. Gyurka bácsi legközelebbi barátja, háziasszonya, segítője, lektora, titkárja... A kicsit méltatlanul elfelejtett, tipikus háttérszemélyiség, aki a díszletek mögött – sokszor nagy-nagy szeretettel, sokszor feszülten, idegesen – rendezte a dolgokat. Kinek remek főztjeiből már a Bokor kétharmada ehetett, kinek szigorát a Bokor asszonyok a konyhában a bőrükön is érezhettek.

***

Nem mindennapi (bokor)szolgálatot vállalt Terike, sajátos női sorsának teljes egészében való felvállalásával. E sors jellemzői: az egész napos készenlét, a csoporttalálkozók, a vendégsereg, a barátok, a kártyapartnerek kiszolgálása a *háttérben*, hogy menjenek a dolgok az *előtérben*. (És mentek a dolgok az *előtérben*.) Terike személyiségét – a takarítónői, a társalkodónői, a rendezvényszervezői, a

háziasszonyi, a szolgálói, a kártyapartneri – szerepek furcsa elegye határozta meg, mindig érezhető volt valami kifecsimítottság, a se nem *az*, se nem *ez* érzete. Ha saját személyiségünket erővel, erő nélkül folyamatosan a háttérbe szorítjuk, akkor az a személyiség sérül. Az 'én sikerem: csak a te sikered útján valósul meg' lélektani helyzet, az én-kép csorbulását okozza. A Maslow-féle piramis értékhierarchiája csúcsán lévő 'önmegvalósítás' nem tud kiteljesedni. Ilyen helyzetekben a személyiség dinamikája, vagy elfojtódása kerülhet előtérbe, azaz igyekszik kitörni jelenlegi helyzetéből, vagy még hátrébb, még mélyebbre szorul, akár a nem-tudomásulvétel regressziójába. Nos, ez utóbbi történt Terikével is. Sorsa már megnyugvó, dolgokat már nem igazító, a világ zavaráról már nem tudomást vevő személyiség rezignált végkifejlődése. A gyors észjárás, a remek logika, a nyelvész analízáló megfigyelés, a briliáns megoldó képesség már feladta. Ha a Bokor majd a boldoggá- és a szentté avatás műveletébe belefog, Terikénél kellene kezdenie! Ezt érezte, tudta Gyurka bácsi is, a Piarista rendházba kerülése óta, egészen haláláig komoly lelkiismeret furdalás gyötörte Őt. Egyik naplórészletében, '*Kovács Terézia analízise 78. születésnapja alkalmából*' címmel, így köszönti:

- „akit '45 februárjában – 62 évvel ezelőtt – Ábrahám Zsóka a Szent Anna lépcsőjén nekem bemutatott ezekkel a szavakkal: Tanár Úr, tessék megengedni nekem, hogy bemutassam barátnőmet
- aki 45-től 52-ig folyamatosan tagja volt egy-egy kisközösségemnek, s akivel ezekben az években Bódor mama házában együtt töltöttem sok-sok fiattal a vasárnapdélutánokat – népdalozva, barkochbázva, mulatásunk akkori módján
- aki '50 nyarán Tornai Lajcsival együtt eljött velem Győrbe, hogy segítsen nekem egy ottani lelkigyakorlatomon
- aki '50 Szilveszterén ott volt a péceli lelkigyakorlatra készülődőn Wingert Magdival és másokkal együtt Mátyásföldön szüleim házában, és édesapám megtanította őt bridzselni
- aki '52. augusztus 27-én ott volt velem és Kállay Emillel együtt a pesti piarista kápolna ünnepi Kalazancius-miséjén, a letartóztatásom előtti napon
- aki börtöneim alatt szorgalmasan presszózott édesapámmal – az első és egyetlen nővel, kivel apám presszózott –, hogy tájékoztassa: mi történik a Közösség tagjaival, s ennek alapján apám mindezt virágnyelven megírja nekem, hogy annak háromnegyedét az ávó ügyeletes fekete tussal kihúzza a levélből
- aki '56-ban megmagyarázza nekem, hogy miért nem fogad egyetlen közösségem sem ovációval engem, mert nincsenek közösségek... mert az ávó azonnal leoperálja tagjainkról azokat, akikkel barátkozni kezdenek
- aki '67 nyarától kezdve ott van minden szombat délután az újra alakuló Közösségek tagjai közt a Csatárkán, ahol amíg látunk, dolgozunk a kertben, s amikor már nem látunk, behúzódnak a kis faházba, ahol petróleumlámpa fényénél álmodozunk: hogyan építsük fel Isten Országát
- aki ott van '68 február 1-én zárt templomajtókkal mellett a péceli templomban ezüstmisém Tizenkettője között: családom négy tagja, hat elítélt börtöntársam, a helyi plébános, és ő, aki képviseli a még újra nem éledt Közösség tagjait
- aki '69-ben ott van abban a budai cukrászdában, ahol megszűnök saját népemben szektás lenni – minden tag tegeződik mindenkivel, csak én magázódom a nőkkel s ők tetszikelnek engem –, s ennek vetjük végét: vele is tegeződöm
- aki 70-ben bekerül az Öregek I. nevű közösségbe, melynek ott van 36 éven keresztül minden találkozásán, minden lelkigyakorlatán, s melynek 2006. márciusától kezdve is tagja, s mindannyian áhítjuk, hogy megjelenjen még körünkben
- aki '74 tavaszán a KV-t csinálni akaró tápiósúlyi találkozón a meghívottakkal együtt leszavazza indítványomat: *engem pedig ne képviseljen senki!*
- aki '74 nyarán egy ócsai lelkigyakorlatom után létrehozza – az '52 előttié után – első kisközösségét Totyából, más piaristákból, Fiers Mártiból, s nem jut eszembe, hogy még kikből
- akinek nevén '75 karácsonya előtt közös lakást vásárolunk vele, Márczi Imrével, Ancsával, Sárával s magammal az Attila úton, s aki ettől kezdve dajkája lesz a Márczi-, majd a Végh-gyerekeknek
- aki a '70-es évek végétől elkezd főzni rám

- aki, amikor '78-ban két évre kimaradok a KV-ból, és pótlására megalakul a Pótkávé, tagja lesz annak, s 28 éven keresztül nincs találkozó, amelyről elmaradna, s nagyobbára ott is ő gondoskodik rólunk
- aki a '81-ben az Öregek I. közösséggel együtt meglátogatja Lékai bíborost, hogy megállítsák őt azon az úton, amelyen az állam parancsait akarja végrehajtani a Bokor ellen és ellenem.
- akivel '84-ben elmegyünk Korompai Miklós Trabantjával Balaton-felvidékre, hogy lelkigyakorlatos háznak való objektumot keressünk, hogy legyen ház, amelyben húsz embernek is hirdethessem az evangéliumot, mert egyházi tulajdonban levő házban ezt nem tehetem, s megtaláljuk ezt a helyet Budaváriban
- aki '85 tavaszán elkezd művelni a budavári kertet, s innentől kezdve alighanem száznál is több lelkigyakorlaton készít három napon keresztül reggelit, ebédet, vacsorát az évek folyamán háromezernél is több testvérnek, utoljára a tiszaujvárosi testvéreknek 2005 őszén, s mindig ízletes és kevés pénzből
- akivel eladjuk '87-ben az Attila úti lakást – miután a balatonfüredi hatóság 70.000 Ft-os büntetéssel kívánja megakadályozni lelkigyakorlatos házunk felépítését (45.000-ért vettük az objektumot) –, s egy kisebb lakást vásároljunk a Városmajor utcában – hogy ki tudjuk fizetni a bírságot
- aki, miután '89-ben elkezek betegeskedni, naponként látogat engem a kórházakban, olykor hónapokon keresztül
- aki '93 elején a Professzorok házában már nem egymagában képviselve a Közösséget, vesz részt aranymisén
- akivel '97-ben a dunaparti piarista iskolában ott ülhetek az előtt az oltár előtt, melyen első szentmisémet mondhattam 54 év előtt – tizenkét válogatott testvér, a Bokor három nemzedékének képviselőjében, s ő az első képviselő négy testvér egyike – hogy hálát adjunk a hosszú útért, melynek utasai közt neve aranybetűkkel van írva
- akinek '98 októberében az Öregek I.-ben, a Pótkávében és saját közösségeiben megünnepeljük 70. születésnapját.
- akivel 2003. januárjában ugyancsak a dunaparti piarista kápolnában ünnepelhetjük gyémántmisém, s aki az első misémet kivéve ott volt életemen minden nagy ünnepén
- akiről valamelyik testvérem elmondta nekem, hogy nemcsak Téged szolgált harminc éven keresztül, hanem az egész Bokrot is...
- akit a Bokor képviselője nem posztumusz óhajt kitüntetni Bokor-nagydíjával, hanem még életében...
- akit, ha megérem, ott szeretnék látni magam mellett 2008. február 1-én is, a vasmisén...
- akit szeretnék köszönteni még 80. születésnapján is...
- s akinek mostani debreceni távolléte mindnyájunk nagyon nagy fájdalma"

***

A Napló olvasmányos, de nem egyvégtében olvasható/olvasandó, - a *felütem valahol és olvasom valameddig* módszer talán a legmegfelelőbb. A Naplónak legalább két rétege van, az egyik az, amiről nyilvánvalóan szól, a másik sokkal mélyebb ennél: egy ember vívódása, küzdelme önmagával, a saját Jézus értelmezésének megmutatás-vágyódása, és finom ironia a külvilág felé a meg-nem-értettségért. Kétségtelen, hogy Gyurka bácsi teológiája mélyet szántott a páli folytatású kereszténység veteményeskertjébe. A Napló másik aspektusa a jó értelemben vett exhibicionizmusig menően, végig jelenlévő nyíltság, nyitottság, a *'beavatás önmagamba'* tiszta, gyermeki attitűdje. Úgy tűnik, nincs tabu, Gyurka bácsi beszél legmélyebb gondolati viaskodásairól, Isten nehezen megszólíthatóságáról, a transzcendenciával kapcsolatos bizonytalanságairól, személyes levelezéseiről, aggodalmairól, testi – lelki kínjairól – egyszóval mindenről, ami Őt éri és meg is érinti. Nézzük ennek néhány aspektusát, a teljesség igénye nélkül:

- „S akárki újra elmondhatja azt, amit mondanak, ha figyel a daimonionjára vagy az Isten Lelkére, aki bennük van. Ha figyel, nem mondhat mást. Én is hatni akarok, és - írok.”
- „Gyerekkoromtól fogva írok, mert nincs meg a szókratészi és jézusi biztonságom. Várom írásaimra a kritikát, hogy módosítsam, vagy tovább fejleszthessem, amit írtam.”

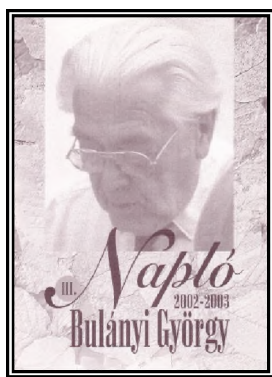
- „Letoltak egy írásom miatt, mint a pengős malacot. Olyanért, amiért elismerést, kitüntetést, tapsot, azaz - szerényebben - testvéreim halk megbecsülését vártam. Hát nem jött be.”
- „Megmetszettük a szőlőt is, a fákat is, szeptemberre meglátjuk a hálájukat. Ilyesmiket csinálunk, s ebédelünk, sakkozunk, pihenünk, s megint dolgoztatunk. Ötkor átmegyek a templomba, harangozni, meg rendbe tenni, amit rendbe kell tenni.”
- „Egy hónap múlva jöjtek vissza kontrollra, de igyekezzem félárbócon élni, a körülményeimet én igazgassam, ne azok engem. Ezt elég könnyű megfogadnom, mert érzem is a csökkent teherbírást, s nincs is erős késztetésem hajtani.”
- „Akár Rousseau, akár Csokonai, akár Jézus alapján – kérdezem – meg tudjátok mondani, hogy mire való a magántulajdon, s hogy kinek és mért kell az, ha nem akarunk többet birtokolni, mint testvéreink, ha nem akarjuk Isten helyett a Mammont imádni? Ez a mai kérdésem.”
- „Átjöttek misére is, előtte nagy beszélgetésre is. Karcsi az önkormányzatba tette át székhelyét a Bokorból. Nem hagyta el a Bokrot. Mint mondja: a Bokor hagyta el őt, amikor Barna belemerült az ezotériába.”
- „A témám ugyanaz: az Isten Országá. Áldozás után leülök, s röviden elmélkedem. Megint az Isten Országáról. Kb. 40 percig tart az egész esti istentisztelet. Józsi bácsi harangoz, Terike vezeti az éneket.”

A Napló információi széles spektrumból áramlanak olvasói felé, ennek főbb elemei:

- rövid dolgozatok, tanulmányok,
- beszédek, homíliák,
- más orgánumban leközölt írások, esszék,
- életképek,
- levelezések,
- önéletrajzi elemek, visszaemlékezések,
- töprengések, vívódások,
- magánéleti nehézségek, betegségek, küszködések,
- utazási élmények, beszámolók,

***

Sokszor említi Gyurka bácsi belső íráskényszerét, grafomániának ironizálva azt. Erre jó felület a szubjektív prózai műfaj, a napló. Itt minden kiírható önmagamból! Gyurka bácsi számára nem az volt a botrány, ahogy/amit írt, hanem az, hogy nem kapott választ. Így a Naplónak is legfeljebb olvasói voltak, válaszolói nem. Ez a 'bokortunyaság' rendkívüli módon irritálta Gyurka bácsit; ekkor kezdett írni, a Naplóba is és külső orgánumbokba is, szélsőségesnek (!) nevezett (antiszemita, nacionalista irredenta, populist) gondolatokat. Mint a durcás kisgyermek – ha nem figyelnek rá, elkezd másként, furcsán, kihívóan, esetenként megbotránkoztatóan viselkedni, amire már azonnal odafigyelnek a jóságos felnőttek és egymás közt sajnálkozva taglalják: mi lelte ezt a gyermeket, azelőtt olyan jól viselkedett, szót fogadott, illedelmes, udvarias volt – és most, mi lelte?!

Farkas István

Mese az öreg szőlősgazdáról

(levél Bulányi Györgynek)

Hol volt, hol nem volt, valahol Dunán-túl, de a Káli medence közepén innen élt, elégedt egy öreg szőlősgazda. Ez arrafelé, ahol minden magára adni akaró gazda szőlősgazda, nem jelentett volna nagy feltűnést. Azonban ez a szőlősgazda arról volt nevezetes, hogy az ő szőlőjében csak egyetlen egy tőke volt, de az folyamatosan termett. Ezért aztán a szőlőskert nem volt nagy, csak pár négyszögöl, de igen jó minőségű volt a talaja. Az eső és az öreg öntözték, ápolták, a jó kis balatoni napsütés érlelte, a viharok meg-megtépázták, de már vagy ötven éve termett. Az öreg minden nap kiült az árnyékába, beszélt hozzá, dédelgette, nyesegette, szemezte, így aztán a tőkén mindenféle szőlő megtermett. Tőkéje erős volt, szinte robosztus és az öreg indákon számtalan újabb és újabb kis tőke nőtt. Azok aztán szintén erősödtek, termést hoztak, de indáikon nem csak finom szőlő, hanem újabb tőkék is termettek. Az öreg nagyon büszke volt a szőlőjére, igaz, az egész országban nem volt párja. A kertbe odalátszottak Szent Jakabfa és Csicsó templomai és amikor délben körben, a Káli-medence peremén meghúzódó falvakban megszólaltak a harangok, a szőlőtőke minden szőlőszeme velük együtt énekelt dicsőítő éneket a Teremtőnek.

Nyaranta, már kora júniusban aztán megjöttek a szüretelők és akkor kezdődött csak az igazi vidám élet. Az egész falut betöltötte a szüretelők vidám éneke és hangja. A csodálatos még az volt a szőlőtőn, hogy minden szüretelő egy-egy demizson érett bort és egy kis szőlőtőkét vihetett haza a szüretelés eredményeképpen. Az a pár ott töltött nap elegendő volt a forráshoz, a tisztuláshoz és a beéréshez. A szüretelők pedig jöttek-jöttek. Egymás kezébe adták a kilincset egészen szeptember elejéig. A szemzés eredményeképpen a jófajta rizlingtől, a zweigelten át a juhfarkig mindenféle fajta megtermett rajta és a borok is messze földön híressé tették a szőlősgazdát.

Aztán ősszel, egy hidegre fordult szeptembervégi napon, amikor a többi szőlősgazda a szürethez készülődött, az öreg utoljára ment ki a szőlőjébe. Összeszedte a lehullott szemeket, letört indákat, sárguló leveleket, lemetszte a tőkéről az ottmaradt, nem életre való kis tőkét, nagy tüzet rakott és ennél a tűznél megsütötte az utolsó szalonnáját. Friss kenyeret evett hozzá és jókat húzott a magaszüretelte szőlő borából.

Amikor végzett az ebéddel összehajtogatta szalvettáját, összepakolt a kisházban is, vette az ásóját, kiemelte a tőkét a földből, becsomagolta és a többi holmija mellé berakta a hátizsákjába. Elbúcsúzott a szomszédoktól, bezárta a kiskaput, felszállt a buszra és felment Budapestre.

Odafenn, a kis szobája ablakában volt egy gyönyörű, korondi cserépedény. Abba ültette be a tőkét. És csodák csodája, pár napi gondozás után a tőke ismét hajtani kezdett. Indái behálózták

az egész kis szobát és ontották a szőlőt és az újabb kis tőkét. Az öreg időről időre leszedte őket és amerre csak járt szelíden kínálhatta az arra járóknak. El is nevezték "az öreg szőlősgazdának".

Azt mesélik, hogy évente egyszer, egy meleg nyáreleji éjszakán kimegy a Káli medence közepére, tudjátok oda, ahol azok az ormótlan szobrok állnak, leül a fűbe, hallgatja egy ideig a tücsköket, majd előveszi furulyáját és elkezdi játszani a "Megkötöm magamat..." kezdetű népdalt. A dallam szétárad az egész medencében, túlcsoordul a Balaton-körüli hegyeken, a Bakonyon és hangjára lassan gyülekezni kezdenek az öreg köré, akik ittak a borából. Csak jönnek-jönnek, énekelnek, táncolnak. Lassan megtelik velük az egész csillagfényes, holdvilágos táj. Az ünnep, mert hát az, addig tart, amíg a Szíriuszt el nem nyeli a kelő Nap első sugara. A szüretelők csapata oszladozni kezd és mire a reggeli párából előbukkannak a szobrok, már csak a pacsirták éneke hallatszik.

Nem hiszed? Hát járj utána! Kérdezz meg akárkit a Káli medencében, vagy Budán, a Városmajor környékén. Az öreg szőlősgazdát mindenki ismeri. De ha mégsem, előbb, vagy utóbb meg fogja ismerni.

Dobogókő, 1994 szeptember

Budavári beszélgetés, anno domini 2009

Egyszerű nyári hétköznapi volt. Már jó előre megmondtam a dátumokat, amikor „vendégeket” fogad Óbudaváron. Húgával, Líviával volt lenn már hetek óta. Bennem pedig gyűltek a kérdések, amik csak forrtak, és amikre még mindig nem kaptam választ – gondoltam. Reggel felültem a buszra, Veszprémbe átszálltam és 11 felé leszálltam a kis, ismerős faluban. Jártam már nála – nem sokszor -, így ismertem a járást. Egy őszi szüret képe kristálytiszta vezetett. Bekopogtam a nyitott ajtón és beköszöntem: Adjonisten’. Terike szobájában egy idős asszony feküdt, aki hangomra felült és kijött. Bemutakoztam, mert még nem ismertük egymást. Mosolygott és már mutatott is lefelé, a kert felé: lent van – mondta -, egész nap ott van, hiába mondom neki, hogy pihenjen már egy keveset. Leraktam a szatyromat a konyhában, amire rá se ismertem: rend, tisztaság... Változnak az idők. Később Lívia elmesélte, hogy amikor elvállalta a pesztra szerepet bátyja mellett, az volt a feltétele, hogy kitakarít és mindent kidob, amire nincs szükség. Ja, és egy új hűtő. Különbözik nem. Kényszerhelyzet volt. Bele kellett menni! Most már kiismerem magam, de... hagyjuk – mondta és legyintett. Egy pillanatra elfordult, majd ismét rám mosolygott. Menjen le hozzá, örülni fog, ma úgysem jön hozzá senki - és már fordult is, hogy elpakoljon.

A kert kicsit elhanyagolt volt – ahogy első pillantásra megítéltem -, de látszott, hogy elkezdtek foglalkozni vele. Rengeteg nyesedék mindenfelé. Lenn, a diófa alatt, ott állt egy nagy csomó ág közepén és láthatólag problémája volt, hogyan evickél ki közülük. Adjonisten’ mondtam megint és megálltam mellette. Mit segíthetek? – kérdeztem. No, végre valaki, aki valamit csinálni

jön ide – nevetett rám, csodálkozva. A többség eljön, aztán megeszi, amit Livia főz, felteszi a kérdéseit, megissza a boromat, majd, mint aki jól végezte a dolgát, elmegy. Néha még morog is, ha nem azt a választ kapja, amire számított. Dolgozni? Hát azt kevesen szeretnek – dohogta tényleg mérgesen. Lelkigyakorlatra jönnek és nem tudják, hogy a fizikai munka, a test munkája az igazi lelkigyakorlat. Aztán összekoccantottuk a halántékunkat jobbról, majd balról is.

Munka volt. Lassú, de egyenletes munka. Mára a fás-sufnit vettem célba – mondta. Már kidobáltam belőle mindent. Már csak szét kell válogatni a szemetet és a még használhatót. A még használható megy vissza – de azt majd a holnap jövő csapat elintézi. Mi csak válogassunk és a szemetet majd elégetjük. Ez a ma dolga. Aztán már állt is neki egyenként. Lehajolt. Megfogta a deszkát, ajtólapot, rossz kapanyelet, szekrényoldalt. Felemelte, megnézte, majd felém dobta: ez jó. Én is lehajoltam, felemeltem és a jók emelkedő hegyébe tettem. Ez rossz, mehet – mondta, majd felém dobta. Lehajoltam és a szerszámos kamra előtti tűzrakó-helyen növekvő hegyre dobtam. Így ment ez vagy egy fél órán át. Csodálkozva figyeltem. Kilencven elmúlt! Szellemileg tudtam, mire képes és érzelmileg is... Saját bőrömön tapasztaltam meg. De, hogy még fizikailag is...? Vagy talán éppen a mindhárom együtt ad egy olyan „jó földet”, ami ezt a különös erőt megnyilvánítani képes. Akkor éreztem, hogy lassul a mozgása. Várjál – mondta -, már értem a szisztémádat: melyik a jó nálad és melyik a szemét. Nézzed, jól csinálom –e? Közben kisöpörtük a sufnit és a nagyobb furnírlapok vissza is kerültek a hátsó falra. Az összedobált hegy faanyag lassan kettévált, miközben szemerkélni kezdett az eső. Nekiálltam meggyújtani tüzet, de a nedves fa és az ázott papíryanag csak nem akarta az igazságot. Nincs valahol egy kis száraz papírod – kérdeztem -, ezzel nem boldogulok? De, van – válaszolta -, menj fel az odúmba és az íróasztal jobb alsó fiókjában találsz egyoldalon nyomtatott lapokat. Abból hozzál. Ne sokat - tette hozzá. De, ezt már ismertem. Még arról a pár szem körteszárról is leszopogatta a csumákat, a félig rohadt darabokat is bekapta, amit legutóbb az új csoportjának utasítására előkészítettem a Piaristáknál lévő kis szobájában. A java persze megmaradt a vendégeknek.

Közben elkészült az ebéd és felmentünk Terike szobájába. Keveset beszélünk. Inkább ő mesélt a meggyboráról, amit meg kell kóstolnom, mert bár még nem jó, de azért már iható. Hát..., megittam, de újabb kínálását már udvariasan elutasítottam. Lesz ez még jobb is, ha nem isszuk meg – mondtam udvariasan. Ő ivott belőle és még valami gyümölcs-jughurtot is evett utána. Csodálkoztam, milyen jó agyomra. Csak Livia arcán láttam átfutni egy aggodalmas pillantást. A sütemény után kávé, majd egy kis pihenő következett, majd vissza a tűzhöz.

Egész délután égettünk, pakoltunk, közben egy lapát nyelét javítottam. Nagyon figyelmes igyekeztem lenni. Nem lehetett akárhogyan dolgozni mellette. Volt egy olyan emberi tartása, ami rám is hatott. Ugyanakkor elveszni sem lehetett a melóban, hiszen figyelni kellett rá is – egy rossz mozdulat és...? Lassan beesteledett. Livia lejött és mondta, hogy vacsorázni kellene. Készségesen menni akartam vele, hogy segítsek teríteni, lehordani a diófa alatti asztalhoz mindent. Hagyd csak – mondta -, kell neki is egy kis mozgás. Sokat ül. Néznem kellett, ahogy lassan, billegve a kőlépcsőkön, három-négyszer fordulva lehordta a tányérokat, kenyeret, sajtot, zsírt, teát, csészéket, poharakat és mindent. Őt is csodáltam. Kicsit fájdalmas volt az arca, de láttam, hogy ott az „azértis”, a „megmutatom neki”, a „megcsinálom”. Imádkoztunk, majd ettünk – ismét

csendesen. Próbáltam emlékezni a kérdéseimre, de semmi sem jutott eszembe. Valahogyan, mintha az itt töltött órák, az együtt végzett munka során megválaszolódtak volna.

Aztán mégiscsak elindult a beszélgetés. Nem lehetett e nélkül. A fizikai, majd az érzelmi próba után jött a szellemi is. Nem lehetett elkerülni, hiszen végül is ezért jöttem. Kérdezhetek valamit, Gyurka bátyám? – kérdeztem, és még a sötét ellenére is láttam megvillanni a szemét. Miért nevezel bátyádnak, hiszen apád lehetnék? – kérdezte kicsit nyersen. Igazad van – mondtam elgondolkozva. Bizonyos szempontból apám vagy. Ugyanaz a vázlat, csak egy másfajta vére. Azt hittem csak melózni jöttél – mondta -, pedig a találkozók jókat szoktunk vitatkozni, ha a felét sem értem annak, amit mondasz. Kérdezz!

Kezdetben érteni véltem – vágtam bele egy nagy sóhaj után –, hogyan lett a KIO-ból, vagyis a „keressétek”-ből „építsük fel” Isten országát. Aztán elbizonytalanodtam, ahogy láttam: nem épül. Látom, mi épül körülöttem – a világban –, de az nem Isten országa. És akkor valamit megértettem: Isten országa bennünk épül, nem a világban. Bennünk és körülöttünk, de nem látható módon. És észrevettem azokat az erős embereket, akik a Bokor nagyjai és kicsinyei is. Megállnak az élet nehézségei között. Megtartják azokat, akik rájuk vannak bízva, és akiket ezen kívül önként felvállalnak. Adnak, szolgálnak és szelídek. Igazi pillérei környezetüknek. Épül valami – de bennük, és ez hat ki környezetükre is. Nagyok, erősek és kemények – telve szeretettel, gondoskodással, együttérzéssel. Sokat várnak el másoktól – de mindezt először maguktól várják el. Mi mást kívánhatnánk, mint ilyen országot, ilyen emberekkel – kérdeztem magamtól. Ez ma, itt a legtöbb, ami elérhető. Jézus is erről beszélt - hiszen Te ezt bányasztad ki az Evangéliumokból. Mégis... úgy érzem ez csak az egyik fele tanításának és életgyakorlatának. Ha csak ez lenne, nem kellett volna eljönnie. Minderről már sokan, előtte is beszéltek. Mi a másik fele, amiről csak nagyon keveset és nagyon rejtetten írnak az Evangéliumok? Nem tudom, érted-e a kérdésemet?

Egy darabig csöndben ült és valahová messzire nézett. Igen is meg nem is – mondta egy idő után. Nem, mert nem látok semmi titkos másikat a tanításában: jónak kell lenni. Ilyen egyszerű. Jó volt és ezért meg kellett halnia, mert ebben a világban, aki jó az így jár. Ez a világ ilyen, ezért kell felépíteni a másikat: Isten országát. Erre szövetkezünk. Ez az egyetlen emberhez méltó szövetség. Ehhez kellenek az erős és együttérzéssel teli emberek. Ugyanakkor nem látok ilyeneket magam körül, vagy alig látok. Te ismered azokat, akik a legújabb halászásom egy része. Csupa intelligens, erős, nagy ember. Mégis azokat, akikkel elkezdtem ezt az egészet meg sem közelítik, nyomukba se lépnek. És hol vannak azok, akikkel kezdtem? Meghaltak már vagy itt hagytak, vagy akik maradtak mást sem csinálnak, csak vitatkoznak velem – írásban és szóban. Nem értik meg a lényegét. Itt hagytak és ellenem fordultak, vagy ülnek mellettem, amíg el nem temetjük egymást. A legjobbak.

De, hiszen elkészültek; a legjobbak, a legerősebbek lettek – próbáltam megfordítani gondolatmenetét.

Igen, ez igaz, de minek? – vágott azonnal és élesen vissza. Talán az életet tovább vitték, hiszen a termékenység ráta messze az átlag feletti, de a csoportozás lényegét, a „mindenki gyűjtse össze a tizenkettőt” ők sem értették meg. Vagy talán nem magyaráztam eleget? A könyökén jön

ki már mindenkinek. Mi az akadály? Livia lassan felállt és elbúcsúzott. Látszott az arcán, hogy ez már sok neki.

Az értést nem lehet elmagyarázni – vetettem ellen. Az értésre csak felkészülni, előkészülni lehet, és akkor jön, amikor akar, amikor már minden feltétel adva van hozzá, de akkor biztosan eljön. Talán el is jött és nem pont az, amit te gondolsz, te értesz. De, hát neked sem lehet elmagyarázni. Nem is hagynád. Ezért elmentek és a saját értésüket próbálják továbbadni. De, igazad van. Ennek formája nem lehet más, mint a csoportozás: a fokozatos tisztulása egy lassú értési folyamatnak, ahogy az akadályok szép lassan leépülnek egy tudatos és önkéntes munka eredményeként, amíg aztán egyszer csak „leesik a tantusz” – akinél leesik. Ez az a forma, amit te kezdtél el, amit együtt találtatok ki. Mindig és mindenkor ez volt a formája. Talán már Ó-Egyiptomban is, aztán a görögöknél már biztosan és, hát Jézus sem tette másképpen... – elakadtam, mert éreztem, hogy szavaim nem az enyéim.

Talán itt jön az igen – tért vissza a válaszához. Nincs semmi titkos benne és mégis... - ahogy mondtad. A KIO megírása után évekig, évtizedekig vártam, hogy valaki, valakik továbbviszik az elemzést. Rájönnek arra a többletre, ami nyilvánvalóan még benne van. Többre, mint amit nekem sikerült belőle értenem. Ezért voltam olyan mérges, amikor újabb elemzések készültek. Nem láttam semmi újat bennük, vagyis vártam még valamit. Igazad van. Lehetetlen, hogy ennyire futná csak. Akkor miről beszélt Jézus a tanítványainak, amikor félrevonult velük? Erős egyéni várak felépítéséről, amik állandó harcban állnak egymással? Vagy erős csoportok felépüléséről, akik állandó harcban állnak egymással és a világgal? Lehetetlen. Mégis, feltétlen hittél hiszünk abban, aki arra tanít minket, hogy mindenkit szeretnünk kell, ahogy anyáknak is elhisszük, hogy ne nyúljunk a kályhához, mert megéget. Hogyan kell akkor csinálni, ha nem így? Egy húszéves megkérdezte, hogy „Gyurka bácsi, milyen érzés az, amikor a közösségben tizenhárman ültök össze és tizenketten leszavaznak?” Hát nem jó, de hát én nem tudok mást mondani, mint amit belül hallok, ti pedig nem tudtok mást mondani, mint amit ti hallotok belül. És szent a béke köztünk, bár mindnyájan leszavaztak. Persze elgondolkoztató, hogy mi akkor a közös közöttünk, ha ez a belső hang nem az? Miben lehetünk felebarátok, ha nem ebben a csoportozás során lassan, gyötrődve kialakuló közös belső hangban? Talán, ha kialakul, akkor már nem felebarátok leszünk, hanem barátok, ahogy Jézus is mondta a végén az ő tanítványainak. Valamit együtt kellene érteni, ami nem az én fejemben van és nem a másik fejében, hanem felettünk közösen. És ez lehetséges – de, nyilvánvaló: beszélni róla, elemezni, analizálni nem lehet. Együtt kellene megélni.

Csőndben ültünk. A falu zajai teljesen elültek már. Lenn, messze alattunk, a Balaton felé egy traktor zaja hallatszott és lámpái ki-kibukkantak a szőlő közül. Feljöttek a csillagok is. Felállt, majd szó nélkül eltűnt a bokrok között. Egyedül maradtam. Ürességet éreztem belül a fejemben és nagy-nagy hálát a szívem táján. Szívem kinyílt már, de a fejem még nem. Valami még foggalkörömmel ragaszkodott ahhoz az utolsó szalmaszálhoz, amit úgy hívok: én. Lehetetlennek tűnt számára, hogy ne bizonyítsa be saját igazát. Talán elfogad mást is, de... Legyőzhetetlenül erősnek tűnt és nagyon gyors volt. Minden helyzetben feltalálta magát, mindent a saját javára tudott fordítani. És akkor hirtelen a nagy csőndben megéreztem a lélegzésemet. Nyugodt volt. Nem érintette a beszélgetés. Valakinek szüksége volt erre a testre, hogy minden körülmény ellenére vagy

között elvégezze ezt a munkát: az anyagcsere, a táplálkozás és táplálás munkáját. És akkor nem volt ott senki, aki azt mondta volna: én. Néhány másodpercig tartott csak. Visszajött és leült. Türelmetlenebbnek tűnt, mint amikor elment, de már kérdezett is: ez az egész? Mi van még a tarsolyodban?

Össze kellett szednem magam, vagyis nem magam, mert az éppen együtt volt. A gondolataimat kellett összeszednem. Igen. Van még itt valami, amit nem értek – kezdtem bele bizonytalanul. A Napló egyik napján írtad, hogy az „emberhalásszá” teszek benneteket, ahogy minden nyelven így szerepel az Evangélium fordításaiban, az ógörögben a „dzogeron” szó szerepel, ami szó szerint életre ébresztőt jelent. Ez valami egészen más értelmet sugall. Ha egy halat kihalásznak, azért teszik, hogy elfogyassák. Emberhalásszá tenni valakit azt jelenti, hogy én már természetesen, az emberi természetnek megfelelően élek és téged is kimentlek a szükségből, a zavarosból. Ez az az értelem, ami minden karitatív cselekvés alapja: két cipőd van és neki nincs, akkor add oda az egyiket..., stb. Ugyanakkor az életre ébresztő azt jelenti, hogy én, aki élek, látom, hogy te alszol és így nem élsz – bár úgy gondolod, hogy ébren vagy és élsz. Felébresztelek, vagyis elkezdesz látni, látni a valóságot úgy, ahogy van – élni kezdesz. Először azt látod meg, hogy alszol, amikor egy pillanatra felébresztelek. Aztán már többször látod alvásodat és egyre többször a valóságot. Ehhez kell valaki, ami már látja a valóságot, vagyis aki ébren van. E nélkül vak vezet világtalant. És ebben az értelemben a karitatív cselekedet, ami egy igen magasszintű, emberhez méltó cselekedet, nem a vége a tanításnak, hanem a feltétele a felébredés, az életre ébredés lehetőségének.

Mit akarsz kérdezni – fortyant fel türelmetlenül?

Engedd, hogy végigmondjam. Azért fejtem ki, hogy utána ne kelljen elismételned, hogy jól érted-e.

De, ebben az értelemben ki van ébren? – folytattam. A kvantumfizikusok, a molekuláris biológia tudósai és a rádiócsillagászok, kinyitva legújabbban egy újabb mérhetetlen világmindenséget egy olyan valóságlátásról beszélnek, amihez képest a mi hétköznapi látásunk – bár elegendő lenne egy normális hétköznapi életvitelhez - alvás, így meg sem érintik. És ritka kivételektől eltekintve a tudósok is így vannak vele. Jézus egy olyan látásról beszélt – talán, hiszen nem voltam ott – és élt eléjük, amihez viszonyítva a mi hétköznapi látásunk és életünk szintén alvás. Mi az a valóság, amire fel akar ébreszteni bennünket? Nem éppen az évtizedes eredménytelen küzdelem és munka végén, éppen annak eredményeként, annak elfogadása, hogy minden jó, és számomra lehetetlen bármit megváltoztatni? Látni a valóságot ebben a világban? Nem éppen ez tesz szabaddá? Szabadon meglátni az egyetlen szálát, ami éltet, fenntart, növelni akar, ha hagyom, és rajtam keresztül mindent és mindenkit, akire ez a hatás kiterjed – éppen az itteni, mai körülmények között. Ez egy más szintű karitást, egy másik látást és életet tesz lehetővé, ami persze külsőleg nézve, formálisan ugyanaz, de tele van hittel és reménnyel.

Sokáig hallgatott. Jól megkerítetted, de talán értem – mondta. Egyszer volt istenélményem – már írtam róla, amit lehetett. Hatására nagy-nagy háborgásom s helyemet nem találásom egyszerre megszűnt. Békesség költözött a szívembe, s úgy éreztem, hogy soha többet nem kell tiltakoznom semmi ellen, mert eltöltött az Isten, és minden jó és minden csodálatos. Ha ezt

ébresztésnek nevezed, rendben. Elfogadom. Egyszer történt velem. Keresem a biztosítékait annak, hogy ne váltsunk arról, amit Isten vár tőlünk. Talán ez a biztosíték a rá-figyelés. Ne váltsunk arra, amit mai világunkban elvárnak tőlünk. A magam részéről nekem addig van kedvem élni, ameddig remélhetek. Ameddig remélhetek abban, hogy amit Jézus tanított nem csupán célparancs, hanem teljesítendő parancs is, s belepusztul az emberiség, ha nem teljesíti ezt a parancsot. S nem teljesíti, amíg mindannyian tanítványokká nem leszünk. És látod itt visszatértünk az első kérdésedhez: lehet, éppen ezt nem értették meg a legerősebbek. Ennek súlyát és azt a hitet, hogy nem erőfeszítés kell, hanem látás, felébredett látás – ahogy mondod, a valóság látása, mégis reménnyel telve. Ennek biztosítéka talán az a közös nevező – vagy közös értés, vagy lelki-ismeret -, ami barátokká – együtt-értőkké – tehet bennünket a csoportokban, ha nem ragaszkodunk a saját belső hangunkhoz.

Aztán már csak hallgattunk. Már nem kellettek a szavak. Majd fészkelődni kezdett. Éreztem benne a feszültség növekedését. Aludni küldött, fel a padlásra. Mondanom sem kell, sehogy sem tudtam elaludni. Ő is órákig motozott még lenni a kertben. Reggel Líviával együtt ittuk a kávé. Ő még aludt. Korán volt még. Mesélt együttélési nehézségeikről és hogy már nem sokáig bírja vele, de ezt nem hittem el neki. Nem úgy nézett ki. Hatalmas szíve volt és erős is volt – belül. A kapuban elváltunk. Tapolcára ment a busszal, én pedig – hálával teli szívvel – Nagyvázsony felé. Haza?

Dobogókő, 2009. szeptember

Gromon András

Az ő köpenyéből bújtunk ki

Nincs abban semmi szégyen, ha beismerjük: ami felnőtt kereszténységünket illeti, mindannyian Gyurka bácsi köpenyéből bújtunk ki, alighanem minden vonatkozásban. Most a sok közül csak az egyikkel szeretnék foglalkozni, ez pedig a szentírás-magyarázat, ami persze elsődlegesen az evangéliumok magyarázatát jelenti: tőle tanultuk meg az analízis-szintézis módszerét, amellyel – embertelen mennyiségű munkát öltve bele – elkészítette a KIO-t (és azután a Pál-szintézist).

Amikor kb. 40 évvel ezelőtt megmutattam Gyurka bácsi egyik munkáját egy biblikus professzornak, csak annyit mondott rá: Sarlatánság! Hittem is, nem is, de inkább nem. Persze rosszul esett, és magamban legyintettem: Mit számít, hogy sarlatánság vagy sem, ha egyszer a tartalom hitelesen jézusi – szemben a hivatalos, „akadémiai” szentírás-magyarázat eredményeivel!

Ma már árnyaltabban látom a dolgot. Kétségtelenül volt valami a „sarlatánságban” – de egyáltalán nem magában a módszerben (és végső soron még kevésbé az eredményben), hanem annak egyoldalú alkalmazásában. Gyurka bácsi viszonylag kevés szakirodalmat olvasott – ami részben nagyon is érthető, hiszen abban a korban nehéz volt hozzájutni –, ezért kevésbé vette tudomásul az ún. történeti-kritikai módszert, és alig hasznosította annak eredményeit. Ebből fakadt egyetlen igazán komoly hibája, hiányossága: készpénznek vette, hogy mindazt, amit az evangélisták „Jézus ajkára adtak”, Jézus valóban mondta, és úgy mondta, ahogyan az evangélisták leírták.

Ehhez járult, hogy a Jézus ajkára adott mondásokat (jobbára) az egyház hivatalos-hagyományos dogmatikájának szemüvegén át látta, amit természetesnek is nevezhetnénk, és az a katolikus (tágabban: keresztény) teológus vesse rá az első követ, akire ez nem jellemző... Ugyanakkor nagyon izgalmas – tudományelméleti és lélektani szempontból egyaránt –, hogy ezt a hivatalos-hagyományos „szemüveget” teljesen le tudta tenni, amikor Jézus erkölcsi üzenetének feldolgozásáról volt szó. Nagyon érdekes lenne, ha valaki meg tudná magyarázni ezt a kettősséget. A magam részéről csak annyit szeretnék megállapítani, hogy módszertan és „sarlatánság” ide vagy oda, ami a végeredményt illeti, nézetem szerint a KIO dogmatikája több ponton nincs összhangban Jézus valószínűsíthetően eredeti felfogásával (lényegileg a szentháromságban és a krisztológiában – meglepő ellentétben a megváltással), erkölcstana viszont hitelesen és örök érvényűen jézusi.

A további elméletieskedés helyett egy konkrét példán szeretném bemutatni Gyurka bácsi evangéliummagyarázati módszerének nagyszerűségét és rendkívüli jelentőségét, illetve

hiányosságait is, pontosabban azt, hogy mennyivel tisztább és határozottabb lesz a kép, ha pótoljuk e hiányosságokat (vagyis tekintetbe vesszük a történeti-kritikai módszer eredményeit).

A jeruzsálemi templom ún. megtisztításának történetéről van szó, amelynek magyarázata sok nehéz kérdéssel szembesíti a szakembereket. E kérdések közül is a legfontosabb, hogy ténylegesen mit is tett Jézus, hogyan is értsük azt, hogy – a közkeletű kifejezéssel élve – kiűzte a kereskedőket a templomból.

Az az ige, amelyet „kiűz, kikerget” jelentéssel szoktak fordítani, az eredeti görög szövegben az *ekballein*, alapjelentése pedig: *kidob*. Márk-kommentárom megfelelő helyén (11,15) Gyurka bácsi analízis-szintézis módszeréhez folyamodtam, és ennek segítségével a következő megállapításokra jutottam:

A kritikus „kidob” (*ekballein*) ige összes előfordulásait megvizsgálva állíthatjuk, hogy ez csak a legritkább esetben jelent erőszakos, vagy annak mondható magatartást (Mk 12,6; Lk 4,29; Jn 9,34), egyébként pedig sok jelentésű szó, főképpen a „démonok kidobására/kiűzésére” vonatkozik (rengeteg helyen), de van olyan értelme is, hogy „elővesz” (Mt 12,35; 13,52; Lk 10,35), „állatokat kienged” (Jn 10,4), „elküld, kiküld” (Mk 1,43; Mt 9,25), sőt kétszer teljesen pozitív értelemben Isten (Lk 10,2), ill. Isten Lelke az alanya (Mk 1,12; vö. Mt 12,28; Lk 11,20); van még egy, gyakran előforduló és az itteni szövegösszefüggésbe pontosan beleillő (valamint a 16. versbeli „nem engedélyezéssel” összhangban lévő!) jelentése: „elvet, elutasít, kiutasít” (Mk 9,47; Lk 6,22.42; 13,28; Jn 6,37; 12,31).

Lényegében eddig juthatunk Gyurka bácsi módszerével, és ez egyáltalán nem kevés, sőt! Voltaképpen választ kaptunk a legfontosabb kérdésre, és nyugodt lélekkel fordíthatjuk így a kérdéses szöveget: „...bement a templomba, és elkezdte *kiutasítani* azokat, akik eladtak és vásároltak a templomban...”.

A további pontosításokat pedig a történeti-kritikai módszer (és pl. „a józan paraszti ész”) alkalmazásával tehetjük meg, és végül összességében az alábbi eredményre juthatunk, ahogyan azt összefoglaltam Márk-kommentáromban:

1) a) Csak beszámoló-*töredékek* állnak rendelkezésünkre, és ezek is magukon viselik az áthagyományozás minden bonyodalmát, kuszaságát és túlzását. Mindenesetre az értelmezésbe be kell vonnunk a János-evangélium szövegét is (2,13-17). b) Csak a rendkívül kritikus János-szöveg tud *korbácsról*, és esetleg az emberek ellen is alkalmazott erőszakról. c) Csak János mondja, hogy Jézus „kidobott mindenkit a templomból”, a szinoptikusok szerint „elkezdte kidobni/kidobta azokat, akik a templomban adtak-vettek”. d) Sem a kereskedők, a főpapság szolgálatában álló templomrendőrség, sem a római helyőrség, sem a tömeg *nem avatkozott közbe*, pedig mindegyiknek meg lehetett volna rá a maga oka. e) A templom (erőszakos) „megtisztítását” *nem hozták fel vádként* Jézus „perében”, holott a templom „lerombolásának” vádját igen (14,58; 15,29; Jn 2,19; Jn 4,21.23). f) A szellemi és hatalmi elit *számon kérte* Jézustól, amit a templom „megtisztítása” során mondott és tett (11,28). g) Az összes kereskedőket és állatokat, sőt a vásárlókat is („akik... *vásároltak* a templomban”) kiűzni a templomból gyakorlatilag *fizikai lehetetlenség* lett volna. h) Mk 7,1-23 és Mt 5,23-24 fényében nem feltételezhetjük Jézusról, hogy a templom *kultikus tisztasága* iránti, a farizeusokénál is nagyobb buzgalma vezette volna

fellépésében. i) A kritikus „kidob” (ekballein) ige összes előfordulásait megvizsgálva állíthatjuk, hogy ez csak a legkritikább esetben jelent erőszakos, vagy annak mondható magatartást (Mk 12,6; Lk 4,29; Jn 9,34), egyébként pedig sok jelentésű szó, főképpen a „démonok kidobására/kiűzésére” vonatkozik (rengeteg helyen), de van olyan értelme is, hogy „elővesz” (Mt 12,35; 13,52; Lk 10,35), „állatokat kienged” (Jn 10,4), „elküld, kiküld” (Mk 1,43; Mt 9,25), sőt kétszer teljesen pozitív értelemben Isten (Lk 10,2), ill. Isten Lelke az alanya (Mk 1,12; vö. Mt 12,28; Lk 11,20); van még egy, gyakran előforduló és az itteni szövegösszefüggésbe pontosan beleillő (valamint a 16. versbeli nem engedélyezéssel összhangban lévő!) jelentése: „elvet, elutasít, kiutasít” (Mk 9,47; Lk 6,22.42; 13,28; Jn 6,37; 12,31). j) Nyelvtanilag nem igazolható, hogy János szövegében a kötelekből font korbács használata az emberekre és az állatokra is vonatkozik, ellenkezőleg: meggyőzően alátámasztható, hogy „a juhokat is, meg az ökröket is” (*te... kai...*) az előző félmondatban található „mindenkit/mindeneket” (*pantasz*) értelmezése, *kifejtése*, tehát a korbácsos „kidobás” csak az állatokra vonatkozik. k) A korbács valóban helyénvaló lehet állatok tényleges vagy jelképes hajtásának (nem feltétlenül *kíhajtásának*) eszközeként. l) Jézusról feltételezhetjük, hogy nemcsak maga nem alkalmazott erőszakot, hanem olyasmit sem tett, ami *másokat* erre ösztönözhetett volna (pl. a pénzváltók asztalainak felborogatása: még a „legerőszakosabb” leírást adó János is azt mondja: „A galambárusokhoz pedig így szólt: *Vigyétek el* ezeket innét”).

2) Olyan történést kell feltételeznünk, amely tettekben is megnyilvánuló *látványos rendzavarás* volt, de semmiféle nagyobb csődületet, tömegjelenetet nem váltott ki, és nem jelentett fizikai erőszak-alkalmazást emberekkel szemben, sőt valószínűleg állatokkal szemben sem. *Konkrétan* a következőképpen gondolhatjuk el: Jézus felszólította a templomudvarban árusító és vásárló embereket, hogy hagyják abba ezt a tevékenységet, és vigyék el onnét állataikat; ehhez fűzte hozzá tanítását (Jn 2,16b), és jelképesen, vagy szavainak tényleges nyomatékosságául (az állatok vezetésére szolgáló kötelekből font) korbáccsal az állatok *felé* sújtott, vagy éppen csak megcsattogtatta azt. Ezt megelőzte, kísérte vagy követte másik, az „eszközvitelre” vonatkozó tiltása, és ahhoz kapcsolódó tanítása (Mk 11,17).

Vagyis rövid időn belül (a számaron lovaglás és a fügefával „beszélgetés” után) harmadszor van dolgunk *jelképes prófétai cselekedettel* (vö. Jer 19,1.10-13), a *templomi* üzemmel szembeni *demonstrációval*, amelyet nyugodtan nevezhetünk *forradalmi, de erőszakmentes* tettnek (ahogyan az volt a szombatra vonatkozó törvények többszöri áthágása is a *zsinagógái* rendszerrel szemben), s amely – alább még kifejtendő jelentésin túl – *tiltakozás* volt az áldozatbemutatásból bőséges hasznót húzó templomi arisztokrácia és főpapság *uralma*, és közvetve a megszálló római *uralom* ellen is (hiszen a főpapot csak Róma „előzetes hozzájárulásával” lehetett megválasztani) – örök példát adva egyúttal követőinek, hogyan kell ellenállást tanúsítaniuk az erőszakos, elnyomó rendszerekkel szemben.

Végezetül: akármit gondoljunk is Gyurka bácsi evangéliumelemző módszeréről, meggyőződésem, hogy az annak eredményeként megszületett KIO egyike annak a két-három műnek, amely az elmúlt 2000 évben a legközelebb jutott Jézus eredeti üzenetének megértéséhez.

Habos László

Kézfogás

Bulányi Györgynek

Fehér oltár körül vörös kor volt,
amikor lángra lobbant a Bokor.
Ötvenévnyi hatalomtól elnyomás
mennyit ér mondd meg, ma egy kézfogás?

Örök a Hang, amely benned szól,
örök az Ige, amit tolmácsolsz.
Gondolataid – hegyről kiáltott szó,
kötetekbe gépelt kincs a KIO-d.

Köszönöm Neked „Bulányi-mester”,
hogy vasra verten is hirdetted a Mestert.
Őt, akit Munkácsy vászonra festett,
aki zárkámba is elkísért engem.

Nekem öröm veled a kézfogás!
Tudom, hogy a Mester mosolyog ránk.
Két kezed fogja közre jobb kezemet,
s hála érzése önti el szívemet.

ÉS TANÍTVÁNNYÁ LETT A MESTER...

Úgy tűnt, mintha kissé eltávolodott volna az íróasztal. A keményfából készült nehéz bútor nem mozdult el a helyéről. Az asztal mögött székére nehezedett tiszt jegyzeteinek olvasásába merült. Az asztali lámpa fénye az asztalon tornyosodott iratkupacot világította meg. A gondterhelt fej látványa már nem ébresztett érzéseket a terem közepére helyezett székre ültetett fogolyban. A tiszt egy újabb papirost húzott maga elé, és az íróasztalon könyöklő bal kezének ökle elernyedtt az erőteljes szorításból, melyben a töltőtollát tartotta. Az író-eszköz időközben átkerült a másik tenyérbe és szorgosan munkához látott. A tiszt folyamatosan írt, fel sem nézett. Az elmúlt napok

éjszakákba nyúló kihallgatásai alatt nem fogott tollat a kezébe. Akkor folyamatosan járkált a teremben, mi-közben az asztali lámpa fénye a letartóztatott arcába világított. A székre ültetett férfi a szemét ért erős fénytől nem tudta igazán jól megfigyelni faggatója arcvonásait. Ezúttal a pillanat adta alkalmat megragadva tekintett az íróasztal mögött szorgoskodó tisztre. Barna haja volt, de a homloka fölötti részről már régen elvesztette az egykor volt göndör fürtöket. Homlokráncai alatt dús szemöldöke tűnt fel a fényben. Erős nyaka nehezen mozgott az inggallérban. A fogva tartott nyugodtan ült helyén. Elzsibbadt a lábfeje, de nem akarta megmozdítani a lábát. Nem akarta megtörni a rövidnek ígérkezett nyugalmat. A másnapra gondolt, a vasárnapra. Visszagondolt az elmúlt hét utolsó napjára, amikor valamiért nem ráncigálták elő cellájából. Az Úr napját így lehetőségeihez képest méltón megünnepelte. A tisztre pillantott, aki továbbra is rendületlenül írt. A páter lehuntya szemét, és gondolataiba merült. Az önmagának tartandó szentmiséjének prédikációján törte a fejét. A tanítványról elmélkedett a tanítványról, akinek sorsa nem lehet különb a mesterénél. Jó pillanatban nyitotta ki szemét. Alig, hogy hálát mondott magában a lámpa fénye ismét reá fókuszált. A tiszt feje most talán még nagyobb lett, ahogy felegyenesedett asztala mögül. A fogoly elé lépett, és a tehetetlen düh formálta orgánummal szólt: – Kicsoda maga Bulányi mester? – majd kidagadtak nyakán az erek, miközben újra ordította, de ezúttal lassan szótagolva: – Ki-cso-da? A páter lassan, méltósággal emelte meg kissé addig mélyen lehajtott fejét. Tekintete nem érte el a tiszt arcát. A mozdulat megállt. A tiszt várta a fej emelkedését. Várta, mivel úgy vélte, hogy kérdésére a fogva tartott végre válaszolni fog. A lelassult mozdulat dühítette. Idegesen harapta meg ajka szélét. A szerzetes feje valamivel feljebb emelkedett, de még mindig nem eléggé. A tiszt derékből kissé meghajolt, és mint felbőszült bika, meredt szemekkel kereste a fogoly tekintetét. A páter feje folytatta lassú emelkedését, s egyre feljebb emelkedett. A tekintet elhagyta a bikaszemeket, és feljebb és feljebb haladt a fehérre meszelt mennyezet irányába. A tiszt kiegyenesedett, s dühtől zavarossá vált szeme találkozott a fogoly szelíd tekintetével. – Ki a fene maga?! – kiáltotta meredt szemekkel. – Kicsoda maga, kicsoda maga... Jézus tanítványa?! – ordította, s miközben az önmagát felbőszített tiszt, mint partra vetett hal levegőért kapkodott, a szerzetes fáradt, de nyugodt hangja hasított a hirtelen lett csendbe: – Maga mondta!

Kállay Emil emlékeiből

– A debreceni piarista gimnáziumban a második világháború után Bulányi atya volt a magyartanárod. Hogyan emlékszel erre az időszakra?

1945 június végén kerültem vissza Debrecenbe a munkaszolgálatos leventeségből, egészen Cseh-Morvaországig eljutottam. Ekkor a piaristák közül több fiataalt helyeztek Debrecenbe, ők tanítottak bennünket két hónapon keresztül, hogy ne veszítsünk évet, augusztus végén kellett magánvizsgát tenni. A magyart Bulányi György tanár úr adta le ez alatt a két hónap alatt, az írásbelire pedig magyarból egy Arany János meg egy Vörösmarty-tételt kellett kidolgozni, de adott még egy címet, hogy „Milyennek gondolom én a Jóistent?”.

Én erről a tételről már személyes módon tudtam írni, mert az élményeim ezen a téren Erdélyhez kötődtek El kell mondanom, hogy Csíkszereda számomra az anyaföldet jelenti: édesanyám Csíkszeredában született, ide való család. Édesapámnak az apját, tehát a nagyapámat, mert vasutas volt, ide helyezték pályamesternek, apám is itt nőtt fel. A csíksomlyói gimnáziumba járt. Apám megismerte anyámat, megszerette. 1920-ban apám családját kiutasították innét, mert anyaországiak voltak, de apám 1922-ben érte jött anyámnak, feleségül vette, mi már a bátyámmal kint születtünk Magyarországon. Kisgyerek koromban nagyon sokat nyaraltam a csíki nagymamánál. Öt éves voltam, amikor fölvittek a Hargitafüldre nyaralni. Egyik reggel elküldtek a borvízforráshoz vízért, amikor jöttem visszafelé, itt mindenki magyarul beszélt, fogalmam nem volt arról, hogy ez egy másik világ. A bátyám hat évvel idősebb volt, már cserkész, s tőle eltanultam a magyar cserkész indulót. Korsóval a kezemben torkom szakadtából énekeltem: „Fiúk, fel a fejjel, álljunk csatasorba vidáman...”. Erre egy pap bácsi kirohant, hogy ki az a bátor magyar gyerek, aki a Hargitán 1934-ben a magyar cserkészindulót éneklí? Mindjárt megszeretgetett, és nagyon jó kapcsolatban lettem ezzel a Bíró Ferenc plébánossal. Egyszer bevitt engem a hargitafüldői Szent István kápolnába, mutatta, hogy az oltáron van egy olajmécses, ennek mindig égnie kell, mert itt van a mi legjobb barátunk az oltáriszentségben, Jézus Krisztus, és neked gondod legyen rá, hogy az olajmécses égjen. Ha nem ég, akkor szólsz nekem, és kicseréljük a mécsbelet. Ez volt az első pap-élményem. Abban az időben én bejártam hallgatni az öregek beszélgetését a „büdösgödörben”. Egyik alkalommal arról beszélgettek, hogy ez a plébános milyen nagyszerű ember, több ízben is megkapta már a *dózecsecsincset*. Én nem mertem ott megkérdezni, mi az, mikor hazamentem, megkérdeztem, akkor mondták el, hogy az románul huszonötöt jelent. Abban az időben szokás volt, hogy bevitte valakit a rendőrségre, derékszögbe állították és huszonötöt vertek a fenekére. A pap bácsi ezt már többször megkapta, de annál keményebb lett. Nekem nagy példaképemmé lett, öt éves koromtól tizenegy éves koromig nyaraltunk ott, úgyhogy volt alkalmunk találkozni nyaranként, s ő sokat foglalkozott velem, ez nagyon meghatározó élmény volt az életemben. Példaképemmé lett.

Bulányi atyára visszatérve 1945 augusztusában a magyar írásbeli vizsgán ezt a tételt dolgoztam ki, és lényegében arról írtam, hogy az Istennél jobban senki sem szeret bennünket,

Istennek a lényege a szeretet, ahogy ezt én a csíkszeredai papbácsitól tanultam. Nem azért szeret, mert mi jók vagyunk, hanem azért leszünk jók, mert az Isten szeret bennünket. És akkor bennük is megszületik a viszonzszeretet, és ez segíti az embert, hogy azt az életet tudja élni, amit a Jóisten elvár tőle. Bulányi atya jelest adott a dolgozatomra, és elkezdett törődni velem. Én gyerekkoromtól kezdve papnak készültem, csak elbizonytalanodtam benne, hogy képes leszek-e erre? Török Jenő volt az osztályfőnököm, a többi tanár is kiváló volt, Szentgyörgyi Andrást, Mándoki Ernőt említem, szóval nagyon jó fiatal piarista garnitúra került oda. Az, hogy piarista lettem, abban nekik nagy részük volt, és a Gyurka bácsinak is.

1946-ban volt egy olyan akciója a piarista atyáknak, hogy a jövő értelmiségét kell neveljék és elsősorban a tehetséges falusi gyerekeket kell összegyűjteni. Betanultunk egy nagyszerű műsort, ez a cserkészkeretében történt, és jártuk a szabolcsi, hajdúsági községeket, esténként előadást tartottunk, abban az időben rádió is alig volt. Másnap a két piarista atya a plébános által prezentált tehetséges falusi gyerekekkel beszélgetett, és akiket tehetségesnek találtak, azoknak ösztöndíjat harcoltak ki a minisztériumban és így ezek ingyen tanulhattak. 46-ban indult ez, de 48-ban államosították az összes iskolánkat.

1946 nyarán Tokajba, országos katolikus táborba is elvittek bennünket, ahol nagyon jeles előadók voltak, az Actio Catholica révén kisközösségbe is szerveztek bennünket. Ezek az élmények alapozták meg azt a döntésemet, hogy miután 1947-ben érettségiztem, mindjárt beléptem a piarista rendbe.

– Éppen abban az időszakban léptél be a rendbe, amikor a piarista iskolák jövője bizonytalanná vált, sőt a piarista tanárok egzisztenciája is veszélybe került. A döntésedben nyilván szerepet játszott az a helytállás, aminek a példái gyerekkorodban ivódtak a lelkedbe, és amit piarista tanáraid viselkedésében is megtapasztalhattál.

– 1948-ban államosították az egyházi iskolákat. Debrecenben a piaristák 48 és 50 között még pasztoráltak. Bulányi atyát az egyházmegye átvette, és egyetemi lelkésznek nevezték ki a debreceni Kossuth Lajos Egyetemre. Ezt sem tűrték sokáig, 1950-ben feloszlatták a szerzetesrendeket, a rendházat is át kellett adni. Egyik piarista, Rónai Jenő, 48-ban a gimnáziumból átvitt egy zongorát a rendházba, ezért bebörtönözték, hogy megkárosította az államot, mert ami az iskolában volt, az mind az államé.

1950-ben én az esztergomi érsekségnek lettem a kispapja.

Az 1950-es megállapodás szerint a bencések, ferencesek, piaristák, szegény iskolanővérek két-két négyosztályos gimnáziumot működtethettek. A 250 piaristából maradhatott 50- valamennyi a két négyosztályos gimnázium tantestületének a pótlására, és 30-ból 14 növendék. Heten voltunk olyanok, akiket hittanárnak szántak, Sík Sándor azt mondta, hogy ti most átmentek az egyházmegye keretébe, a püspöki kar létrehozta a Hittudományi Akadémiát, ott fogjátok folytatni a teológiát. Mire végeztek, talán vissza is tudtok jönni, mert a szovjet hadsereg csak azért van bent Magyarországon, mert Ausztriával még nem kötötték meg a békeszerződést.

1952. augusztus 27-én Kalazancius Szent József ünnepe után az éjszakai vonattal mentünk Gyurka bácsival vissza Debrecenbe. A következő nap meg akartam látogatni, a Dobozi úton egy idős házaspárnál lakott albérletben; mikor becsöngettem, nagyon összetörve jött ez a két ember,

beszámoltak arról, hogy előző éjszaka az ÁVÓ házkutatást tartott, Bulányi atyát elhurcolták. Hosszú időn keresztül nem is tudtunk róla semmit. Engem 1953. június 14-én szenteltek pappá, akkor a szüleinek írtam egy nagyon kedves levelet, hogy milyen hálás vagyok, hogy ilyen nagyszerű piarista atyát neveltek a Bulányi tanár úr személyében. Meghívtak, hogy egyszer látogassam meg őket, ezt meg is tettem, törekeny és kedves édesanya volt, és egy jó kemény édesapja.

Amikor 1956-ban győzött a forradalom, a politikai foglyokat kiengedték a börtönből. Gyurka akkor szabadult, november 4-én pedig a szovjet hadsereg vérbe fojtotta a szabadságharcot. Sík Sándor akkor könyörögve kérte, hogy a Gyurka menjen ki az országból, mert kiderült, hogy az ügyész halált kért rá. Aztán életfogytiglanra ítélték. Gyurka viszont azt mondta, hogy nem megy sehova se, mert őneki a magyarsághoz van hivatása. Két évig még rejtőzködött, a tanítványai bújtatták. Ahogy elmesélte, egyik alkalommal, ez már 58-ban lehetett, a Farkasréten lekísért valakit az autóbusszmegállóhoz, és amikor jött visszafelé, kiáltást hallott, hogy Bulányi tanár úr, Bulányi tanár úr. Oda fordult, abban a pillanatban elkapták, és visszavitték a börtönbe. Valamikor 60 táján szabadult.

'62-ben engem minősítettek politikailag megbízhatatlannak, három évre eltiltottak a papi működéstől, ekkor rádióműszerész lettem. Volt még egy osztálytársam, Terényi Lajos, aki viszont 50-ben bent maradt a keretben, mert ő matematika-fizika szakosnak készült. Akkor hárman, én, Terényi Lajos meg Bulányi atya elkezdtünk összejárni, olvastuk az evangéliumot, és igyekeztünk az evangélium alapján megbeszélni azt, hogy is gondolta Jézus Krisztus az Isten országát. 1965-ben nekem lejárt a három évem, 64-ben a magyar állam és a Vatikán megállapodást kötött, enyhült a helyzet, 65-ben visszaengedtek, újrakezdhettem papi működésemet. Attól kezdve más papokat is bevontunk ebbe a körbe, lassanként gyarapodott ez a közösség.

Kaszap Márta és István

Életünk, közösségünk Gyurka bácsival az életközösség felé

Házasságkötésünk előestéjén (1968.02.16.) Pécelen, Halász Bandi bácsitól hallgattuk az evangéliumot késő éjszakáig. Csak utólag tudtuk meg, hogy ekkor készült Gyurka bácsi Keressétek az Isten Országát c. könyve, melyet legbelső tanítványaival folyamatosan megbeszélt, s mi ezt a friss éltető értelmezést hallhattuk. Felfigyeltünk a csodára, de csak később, közel négy év múlva, 1972-ben kerültünk igazán hatása alá.

Mivel Bandi bácsi volt a közvetítő, elkezdtünk hozzá szentmisére járni. Ő ezt azonnal észrevette, s meghívott minket az akkor kezdődő szombatonkénti előadássorozatra, melyeken előadóként Gyurka bácsi legelkötelezettebb tanítványai szerepeltek, s Őt is e sorozat keretében ismertük meg. Megragadott minket az evangélium életszerűsége, a tanítás racionalitása. Közösségbe kerültünk, nagyon szeretett barátainkkal. Komoly közös tanulás, közös munka, imádkozások kezdődtek, s részt vettünk közösségi rendezvényeken, ahol sok-sok baráttra találtunk. Minden találkozón hallgathattuk Gyurka bácsit, a tanítása egyre közelebb vitt Jézushoz.

Az evangéliumokból megtanultuk a szeretet tartalmait: adás-osztozás, szelídség-erőszakmentesség, szolgálat, s elhittük, hogy az evilági élettér jézusivá formálható.

Mit olvastunk az Apostolok Cselekedeteiben? A hívők sokaságának egy volt a szíve-lelke. Egyikük sem mondott birtokából semmit sem a saját tulajdonának, hanem mindenük közös volt. ...Nem is akadt köztük szűkölködő, mert azok, akiknek földjük vagy házuk volt, eladták, s az eladott javak árát elhozták ... ebből aztán mindenkinek adtak kinek-kinek szükségéhez mérten. (Ap. Csel. 5.31-36).

Nagy tettekre vágyódtunk Isten Országáért, egyedül értelmes életfeladatnak láttuk, hogy minden tettünket a jézusi értékek alá rendezzünk. Házasságunk, gyermekvállalásaink, munkánk, minden tettünk egyre elkötelezettebben az életet akarta szolgálni Isten Országában.

1977-ben Gyurka bácsi lelkigyakorlatán vettünk részt, ez a közelebbi barátságunkat alapozta. Ekkor már két gyermekünk volt, mindketten közösséget is vezettünk.

1978-ra már megéri bennünk az adás-osztozás magasabb szintjére törekvés. Közös házat terveztünk nyáron három másik családdal, ami akkor meghiúsult.

1980-ban azonban igazi társakra találva a közös házépítésünk terve elkészült. Mindenünket elfeleztünk, valóságosan osztoztunk az anyagiakban, munkában, felelősségben. Telkünk felét a másik családnak tulajdonba adtuk.

Amikorra megérett a Bokor közösségben az erőszakmentesség a katonaság megtagadással, akkorra bennünk megérett az adás-osztozás gyakorlati megvalósítása.

A Bokorban ekkor még az osztozás, a kommuna gondolat nem jelenik meg. Gyurka bácsival erről ekkor még nem tervezgettünk közösen. Mi, az osztozó családok sem teljes vagyonszövetségben, hanem egy adásra teljesen nyitott, szervesen egymással együttműködő, mások felé is nyitott kapcsolatban éltünk.

Az 1980-1982 között megépült házunkban először a két nagycsaláddá növekvő család élt, de két éven belül nyolc család éltünk együtt, befogadtunk fiatal házasokat. Mindenki Bokor közösségbe tartozott, befelé és kifelé aktívan segítettünk másokat. Megosztottuk kertünket, gépeinket, szerszámainkat, autónkat, rezsiköltségeinket. A befogadott családoknak nem kellett fizetni lakbért, hogy közös életük kezdetén spórolhassanak. Rendszeresen összeültünk megbeszélni az életünkkel kapcsolatos feladatokat, örömeiket, problémákat, s békességben mindent egyeztetettünk. A befogadott fiatal családok néhány év múlva saját otthonaikba költözhettek. A saját gyerekeink felnőtté válásáig még további fiatal családok éltek velünk együtt.

Gyurka bácsi rendszeresen misézett a házunkban, nagy összefogás kellett hozzá, hogy a helyszín, az ének-zene, a gyerekprogram megfelelő környezetben lehessen. Ugyancsak többször előadást tartott a házunkban nemcsak bokorbeli testvéreknek.

Barátságunk egyre szorosabbá fejlődött. A családi feladatok mellett a szakmai fejlődésem, munkahelyemet feladtam (ELTE TTK Alkalmazott Matematikus Szakon végeztem és az Egyetemi Számítógéppontban dolgoztam), hogy a közösségi feladatokra tudjak figyelni. István volt a családfenntartó. Szamizdat szerkesztés, könyvkészítés folyt a házunkban, később Gyurka bácsinak könyveit is szerkesztettem. Terjesztésre, eladásra váró könyveit évekig raktároztuk a pincénkben.

Közös kertünkben a fákról, bokrokról gyerekeink gyümölcs szedése láttán elhatároztuk, hogy nem fogjuk mérgezni kertünket. Elkezdtünk tanulni, hogy szakszerűek lehessünk. Komolyan vettük ezt a munkát, s a biogazdálkodás kis méreteiben nagy örömet és sok tapasztalatot hozott számunkra. Mivel közösségben éltünk, elkezdtük ezt mások számára is tanítani (pl.: a bokorbeli „Élet egyetem” keretében). Ehhez persze sokat kellett tanulni is, így egyre szélesedett a környezet iránti felelősségünk.

Még a rendszerváltás előtti időkben foglalkoztatott minket a jézusi ökofalu gondolata. Ez volt a nagy kihívás számunkra. **Az Evangélium szellemében élni a környezettel összhangban.** A gondolkodás egy jézusi ökofalu megteremtéséről a rendszerváltás után csak fokozódott, látva hogy az ország fut a nyugati mintájú kapitalizmus után. A pénz és az erőszak uralja a világot, valamiképpen nem-et kell mondanunk az esztelen fogyasztásra, melyet a hatalmas cégek diktálnak mindenféle ügyes fogással becsapva az embereket, hamis igényeket táplálva bennünk, háttér szükségleteik, a profit, a kamatos kamat, az erőszak, a fegyverek, a háború, stb. miatt. Hogy lehet kiszállni ebből a világból úgy, hogy benne is maradhassunk és hassunk látható példával?

A mi ökológiai látásmódunk fejlődése közben 1989-ben Gyurka bácsit meglátogatják a hutteriek, akik nagyon nagy felismerést jelentenek gondolkodásában. A rendszerváltás után a Bokor útja vajon merre vihet? Ez nagy eszmélődés mind Gyurka bácsi, mind sok barátunk számára. 1992-től sok-sok fiatal és sok család tanulmányozza a hutteriek életét.

Eközben meglátogattunk szinte minden alternatív kezdeményezést, ami az országban létezett és külföldön is több helyen jártunk. 1993-ban mi is együtt éltünk a hutteri testvérekkel angliai falujukban közel fél évig.

A Bokorban sok beszélgetés, egyeztetések kezdődtek a hutterieknél tapasztalt életről. Vajon élhető-e a Bokor számára az ő életformájuk. Sok különböző vélemény volt. Gyurka bácsi számára sem volt egyértelmű, hogy melyik utat kell választani.

1993-ban néhány család összefogtunk, havonta egy hétvégét teljes családjainkkal együtt voltunk, s arról beszélgettünk, hogyan tudnánk földet vásárolni, kis falut szervezni. E találkozásakor kb. 50 helyet meglátogattunk megfelelő helyszínt keresve. Gyurka bácsival több lelkigyakorlatot tartottunk. 1993-ban, óbudavári lelkigyakorlatunk ebédszünetében Szentantalfára látogattunk, s gyerekkori barátom a földrendező bizottság felelőseként megmutatta a Hangyásalját. Rácsodálkozva a helyre egyik testvérünk azt mondta: „hát ez még Darvell-nél, a hutteriek egyik angliai falujuknál, is szebb!”

1994-ben Gyurka bácsi így fogalmazta meg elképzeléseit a Bokorligetről:

Bulányi György: Gondolataim a szentantalfai Hangyásalján létrehozandó Bokorligetről Óbudavár, 1994. november 9.

1. *A Bokor fennállásának 50. évében nyújtjuk majd be bejegyeztetés céljából a Bokorliget Alapítványt. Az elmúlt fél században a Bokor Jézus örömhírétől ihletve megértette, hogy Isten beleírta az emberi természetbe a vágyat a jóra, amelyet a legkülönbözőbb kultúrákon belül az arany szabályban fogalmazott meg jóra vágyódásunk, az emberi lelkiismeret szava: „Ne tedd embertársadnak azt, amit nem kívánsz magadénak.”, pozitív megfogalmazásban: „Azt tedd embertársaddal, amit magadnak is kívánsz!” Azt is megértettük, hogy jóra vágyódásunk erejében **képesek lehetünk a szeretet társadalmának a felépítésére**, melyben nincsen helye a kényszerítésnek, az uralkodásnak és a kiváltságnak, mert ezeket elutasítja jóra vágyódó emberi természetünk. A szeretet társadalma a szabad választáson, a szabad szolgálaton, a szabad osztozáson alapul. Ezen az alapon jutottunk el oda, hogy a Bokorban minden személy végső eligazítója csak Jézuson nevelődött saját lelkiismerete lehet. Továbbá, hogy akármilyen szankciókat is elszenvedünk, de nem leszünk tagjai semmiféle erőszakszervezetnek. S végül, hogy jövedelmünknek legalább 10 %-át elküldjük a nyomorban élő harmadik világra.*

2. *A Bokor második fél századának kezdő évében a Bokorliget Alapítvány létrehozásával tovább akarunk lépni a megkezdett irányban. A Szentháromságot hittük és hisszük a földi szeretet-társadalom örök és megvalósult mintájának. Az elmúlt fél század során elsősorban családjainkat akartuk ennek a mintának az alapján szeretetközösséggé formálni. A kényszerítés helyett az evangélium megértésének s ebből következően a bűnbánat és bűnbocsánat gyakorlásának útján akartuk családjainkat a kölcsönös egymást szolgálás és a teljes osztozás helyévé, embrionális szeretettársadalmává formálni. Másodsorban közösségi életünk kialakításában vezérelt bennünket ugyanezen eszmény, de összejáró, azaz egymással csak időnként legy, két vagy négy hetenként/ találkozáskor csak igen szerények lehettek a kölcsönös egymást szolgálás, akár az osztozás lehetőségei. Szerények voltak ugyan, de elvi alapjaink következtében nyitottak voltunk a teljesebbé váló megnyilvánulások iránt is. A szociológiai tanulmányban a közösség hat dinamikus létkategóriája között szerepel a „köztulajdon”, s a KIO is megállapítja, hogy **„Isten népének el kell jutnia egy olyan 'közbirtokosság' felé, amely különbözik***

*mind a magántulajdon, mind a köztulajdon történelmileg megismert formáitól. Különbözik, mert ezek a történelmi formák a „jog”, a „vevés” és az „ellenséget-ismerés” jegyében születtek meg. A fenti „közbirtokosság” meghatározását a fentebb említett történelmi tapasztalatok alapján - tehát tapasztalathiány következtében - nem adhatjuk meg. Csak annyit mondhatunk róla, hogy **a jogot, vevést és ellenséget nem ismerés fogja megszülni.** Az Utat-járás történelmi tapasztalatai nélkül fogalma sem határozható meg közelebbről” 158f numl.*

3. Az összejáró közösséget akarjuk egymás közvetlen közelében lakó, együtt dolgozó és minden javainkat egymással és a rászorulókkal megosztó közösséggé - nevezzük életközösségnek - formálni, mégpedig változatlanul a Szentháromság megvalósult szeretettársadalmának eszményétől ihletve, azaz Isten Országának a szolgálatában. Hogyan és minő /fejlődőnek remélt/ eredményekkel fog ez megvalósulni, előre meg nem mondhatjuk, hiszen ez, - amint említettük - csak az Utat-járás történelmi tapasztalatainak alapján formálódhatik ki. De akarjuk járni. Akarjuk tudatában pl. annak is, hogy Isten szívünkbe írt rendelése, hogy felnővén elhagyjuk anyánkat-apánkat, s választott élettársunkhoz ragaszkodunk. A bennünket felnevelő család egymást szolgáló, egymással osztozó közösséget elhagyva egy másik családot, azaz egy másik egymást szolgáló, egymással osztozó közösséget hívunk életre. A Bokorliget Alapítvány célja, hogy az autonóm módon létrejövő és fennálló családoknak /magányosoknak is/ felkínálja a lehetőséget a fentebbiekben meghatározott életközösségre. Mindezt az 1. pontban említett választás erejében. Hogy miként lehetséges a mondott cél felé előre-haladás ezen az alapon, azt előre meg nem mondhatjuk, ezt gyakorlatnak kell megmutatnia.

4. Ez a gyakorlat annak az erejében is alakul ki, hogy közöljük egymással az életközösségre vonatkozó gondolatainkat, hiszen ez az alapja annak, hogy szabadon tudjunk közös döntéseket hozni. A szabad választásban a közös cél, az isteni szeretet lagapél valósulása határoz meg minket. Ez a szeretet csak ölelést ismer, eltaszítást nem. Az elmúlt félszázad felismerése számunkra az is, hogy a szeretet nem ismer kiközösítést. Ez annyit jelent, hogy az életközösségből senkit sem taszíthatunk ki. A testvéri feddés eszköze rendelkezésünkre áll, de semmi több. Hogy lehetséges-e büntetés nélküli társadalom, ezt kísérletünknek kell nyilvánvalóvá tennie. Ugyanakkor a szeretet nem ismerheti a közülünk elmenni akarónak akárminő kényszerítő eszközt alkalmazó visszatartani akarását sem. Kényszerítő eszköz pl. az elmenni akarónak anyagi ellehetetlenülése is - távozása esetén. Elsősorban azoknak a távozni akarására gondolok most, akik nem szabad választás erejében kerültek be életközösségünkbe, hanem kiskorúakként szüleik választásának erejében: akár közénk jöve, akár körünkben születvén. Ezek számára biztosítanunk kell, hogyha életközösségünket el akarják hagyni, rendelkezésükre álljon egy olyan pénzösszeg, amely megfelel annak a segítségnek, amelyet ki-ki remélhet szüleitől az életközösségen kívüli világban akkor, amikor elindul a szülőket elhagyás útján. A létrejött életközösség jövedelmének egy bizonyos hányadát tehát erre a célra kell majd fenntartanunk.

~~5. — Az első lépés az életközösség irányában Isten segítségével megvalósulhat, amikor is a Hangyásaljának nevezett 27 hektárnyi területet megvásárlom. Az elkészülő területfelhasználási terv kijelöli a lakóházak építésére fenntartott "területrészt". Mihelyst megtörténik a Bokorliget Alapítvány bejegyzése, a megvásárolt területet az Alapítványnak ajándékozom a fent említett "területrész" kivételével. Aki e területrészen - az elkészülő "építkezési terv" figyelembe vételével - építkezni akar, annak az ehhez szükséges földterületet odaajándékozom, s ez telekkönyvileg bejegyzett tulajdonává válik, mert csak ez esetben kaphatja meg az államtól a törvényileg biztosított segítséget. Ha a későbbiek folyamán el akarja hagyni a Bokorligetet, s tulajdonát pénzzé akarja tenni, az Alapítványnak elővételi~~

~~joga van annak a megvásárlására, s ezt a jogot a földterület odaajándékozási okmány /s telekkönyv is?/ tartalmazza. Elhalálozás esetén is elővásárlási joga van az Alapítványnak, kivéve, ha a természetes örökösök, a leszármazók tagjai akarnak maradni az életközösségünknek, mert ez esetben az ingatlan marad magántulajdonukban.~~

[Ezt a tervet azért változtattuk meg még a vásárlás előtt Gyurka bácsival egyetértésben, mert rájöttünk, hogy a közös tulajdonszerzés jobban szolgálja a közös ügyet. Végül tizenöt család illetve egyedülálló testvérünk vásárolta meg a külterületi föld ingatlant. (megj:Kaszap Márta és István)]

6. Az egyéni tulajdonú házak felépítésének feltétele, hogy kiépüljön az az infrastruktúra, amely nélkül építkeznünk nem lehet: út, víz, csatorna, világító és fűtő energia. Az ennek megteremtéséhez szükséges pénznek ajándékozás, ill. pályázatok megnyerése útján kell összejönnie. Alighanem hasznos lenne valakinek legalább egy félállást biztosítani abból a célból, hogy figyelje a pályázati kiírásokat, s azokat alkalmas módon megpályázza az Alapítvány javára. Ez járható útnak bizonyulhat abban az esetben, ha a pályázatok útján megszerezhető pénz többnek bizonyul, mint a félállás teljes költségvonzata. Az infrastruktúra megteremtése nagyon sok milliót igényel, mivel a Hangyásalja **külterület**, amely semmiféle infrastruktúrával nem rendelkezik. Kíváncsú, hogy a szükséges milliók minél hamarabb összejöjjenek, s ez rövid időn belül megvalósulhat, ha ezt a Bokor egésze a maga szívügyének tekintené.

7. Amíg az infrastruktúra kiépül, hosszabb idő telhetik el. A Bokorliget azonban addig sem állhat kihasználatlanul, hanem rendelkezésre áll a Bokor egészének táborozás, s minden egyéb lehetséges rendezvény számára - a Bokor kohéziójának szolgálatában. Területünket egy labdarúgó pálya és egy bővizű kristálytiszt patak határolja, amely 45 előtt még malmot is hajtott. A táborozások egyik programpontja lehet a Bokorliget építése-szépítése, kezdetben mezőgazdasági, később építkezési jellegű munkákkal.

8. Az osztozásban előrehaladást mutatni akaró Bokorliget nemcsak az életközösség irányában lépéseket tenni akaró odaköltözők közötti osztozást célozza meg. A harmadik világ, vagy a második világ a miénknél szegényebb társadalmi, vagy akár saját országunk elesettjei Nyugat felé, ha tetszik, a jobb felé néznek, s azok, akik a jobbat élvezik /pl. a Bokorligetben lakók/, a bennünket mozgató jézusi tudattal nem húzhatnak vasfüggönnyet a bekéredzkedni akarók elé. Mihelyst munkát tudunk felkínálni az odajönni akarók számára, testvéri szívvel kell befogadnunk a közénk jönni akarókat, akik majd eldöntik, hogy alakuló feltételrendszerünk elfogadásával köztünk akarnak-e maradni, vagy továbbállnak. Kíváncsú, hogy a befogadottak családba fogadódjanak be. Ennek szolgálatában úgy kell majd meghatároznunk az egyes családi házak alapterületét, hogy azok tetőtér beépítésében a befogadandók helyet kaphassanak.

9. Nemcsak magunk között, s a nálunk szegényebbekkel akarunk osztozni, hanem az utánunk következő nemzedékekkel is. Ennek következtében a Bokorligetben kialakítandó életterv a lehető legmesszebbmenően a természet kincsei megőrzésének jegyében fogalmazódik meg, mégpedig a legkorszerűbb e tárgyú szakismeretek folyamatos figyelembevételével. Az infrastruktúra megteremtésével egy időben el kell kezdenünk azokat a mezőgazdasági műveleteket is, amelyek ennek a célnak a szolgálatában kíváncsúnak látszanak.

10. *Nagyot ugorva előre az időben, a családi házak építkezésével párhuzamosan el kell indulnia a "közösségi ház" építésének is, mely területi alapja lehet az életközösség első lépései megtételének. Valószínű, hogy csak az odaköltözést követően tudnak majd kiépülni a Bokorligetben azok a munkalehetőségek, amelyek az odaköltözők mindegyikének biztosítják a megélhetés feltételeit. Az a valószínű, hogy kezdetben kijárunk dolgozni, tanítunk pl. a helyi /Balatoncsicsó/ iskolában, a közeli gimnáziumokban vagy egyetemeken, stb. Amíg létre tudjuk hozni azokat az intézményeket /pl. Életegyetem, biogazdálkodási tanfolyamok, iskola, Lelkigyakorlatos ház, mezőgazdasági és ipari üzemek/, addig is már az első két odaköltözők család megteremtheti az asztalközösséget - két értelemben is: együtt étkezik és együtt imádkozik.*

11. *Ami az együttétekezést illeti, ennek szolgálata azonnal lehet valakinek félállása vagy ajándéka az életközösség számára, s a költségeket pedig ugyanúgy szétosztjuk, ahogyan a jelentkező egyéb költségekkel is azt tesszük. Természetesen figyelve a sokgyermekesek vagy nyugdíjasok helyzetére - mindig közös megállapodásokra jutva. A kezdet kezdetétől minden nagykorú odaköltözők egyenlő jogú tagja a Bokorliget parlamentjének, mely - ha úgy kívánjuk - akár naponként is ülészhetik a közös vacsorát követő megbeszélés formájában. /A Hutteri testvéreknél a reggeli és heti két vacsora színhelye - a család/*

12. *Ami az együttimádkozást illeti, ezzel a Bokorliget szívéhez érkeztünk. Ez az együttimádkozás hivatott az életközösséget folyamatosan ellátni a vérrrel, amely a Jézus által kötött szövetségnek is nélkülözhetetlen eszköze volt. Az Isten Országá rajtunk fordul, de Jézus nélkül semmit sem tehetünk, mert a Vele találkozások képesek folyamatosan biztosítani az életközösség tagjai számára a jézusi szándék naponkénti valószínűsítéséhez az erőt, a magunknak kiváltságokat nem kereső testvéri szeretet az életközösség és a befogadottak minden egyes személye iránt. Akit ennek az imaközösségnek a szolgálatára megválasztunk, s aki ezt elvállalja, az legyen tudatában annak, hogy az egész életközösség legfontosabb szerepkörét veszi magára: azt, amit testünkben a szív tölt be. Neki kell megkeresnie azokat az időpontokat, formákat és tartalmakat, melyeket felkínál testvéreinek megvitatás és közös vállalkozás céljából.*

13. *Különös jelentősége ennek a 12. pontban említett szolgálatnak a Bokor összetartása szempontjából is. Aki a Bokorligetet meglátogatja, lehessen biztos abban, hogy ott nemcsak testvéreket, szállást, étkezést talál, hanem lelki táplálékot is. Amikor elbúcsúzik tőlünk, jó levegővel, egészséges táplálékkal, testvéri szeretettel és megerősödött istenkapcsolattal gazdagon távozzék körünkől, oda mindig visszavágyva."*

Tehát közösen úgy gondoltuk, hogy az együttélés kereteit az alapítványi forma tudja legjobban biztosítani. Alapító okiratot fogalmaztunk, alapítókat kerestünk és kurátorokat választottunk Gyurka bácsi aktív közreműködésével és teljes egyetértésével. Több lelkigyakorlat eredményeképpen születtek meg a dokumentumok, többek között az Alapító Okirat. Ebben ez olvasható:

„Az Alapítvány célja:

Karitatív-szociális tevékenység, ifjúság szocializáció, új, a természettel harmóniában levő együttélési lehetőségek kísérletének támogatása, a közép-európai megbékélés elősegítése. Mindezen belül az

Alapítvány részletes céljai különösen:

a. Szeretetközpontú kicsi mintatársadalom, ökofalu építésének támogatása, mely példa családok együttélésére, fiatalok, idősek, egyedülállók, vendégek folyamatos befogadásával. Segíti aktívan a civil társadalom építését.

b. Különös figyelmet fordít az ifjúság nevelésére.

Táborokat, tanfolyamokat szervez, melynek keretében segítséget nyújt a Kárpátmedence magyarságának, s ápolja a népi kultúrát is.

Rászoruló családok gyermekeinek tanulmányi költségeihez támogatást nyújt.

c. Elősegíti a kölcsönös megbékélést a környező nem magyar népekkel, (szerb, horvát, szlovén, német, román, ukrán, szlovák) találkozóik szervezésével.

d. Közös tulajdont teremt, melyből támogatja a harmadik világ éhezőit, a menekülteket, a környezetünkben élő rászorulókat. Látható példává teszi az egymással és másokkal osztozást. A fogyasztást tudatosan csökkenti az élet minden területén, hogy jellé váljon a teremtés megóvására.

e. Organikus mintagazdaságot alakít ki folyamatosan, mely természetbarát emberi élőhely megteremtését teszi lehetővé. Aktív természetvédelmi munka az egész országra kiterjedően, együttműködve más, már működő hasonló szervezetekkel. Veszélyeztetett élőhelyek felkutatása és védelme, új élőhelyek létrehozása, állományfelmérés, egyéb természetvédelmi munkák.

f. Munkahelyek létesítését segíti a következő területeken: szociális munka, organikus gazdálkodás, oktatás, könyvkiadás, számítástechnika, műszerkészítés, bábkészítés, mozgássérültek számára segédeszközök gyártása, gyermekjátékok és gyermekbútorok gyártása természetes anyagokból, s minden egyéb olyan munka megszervezése, mely a fenntartható életet segíti.

g. Oktatást szervez a fenntartható élet lehetőségeinek tanítására, különösen figyelve az ifjúságra, a rászorulókra, a harmadik világból érkezőkre.

h. Nemzetközi találkozók rendezését segíti a fenntartható élet gondolatának a szolgálatában (erőszakmentesség, ökológia).

i. Szeretné elméletben és gyakorlatban megtanítani a világnak, hogy van emberi közös nevező, a lelkiismeret hangja, mely arra tanít, hogy ne tegyük a másinak azt, amit nem kívánunk magunknak. Ezért támogatja a diszkriminációmentes mozgalmakat, melyek a bőrszín, nyelv, vallás, nemzetiségi különbségek miatt hátrányt szenvedő emberekért dolgoznak.”

Az alább következő gondolatokat 1994 tavaszán írtam (Márti), s az Ökocsoportban mondtam el a nemcsak borkorbeli hallgatóságnak. Ekkor már ismertük Bokorligetet, éppen hazajöttünk az angliai Bruderhofból, s kezdtük szervezni a közös élet elindulását azokkal a családokkal, akikkel már évek óta minden hónapban családosztól együtt tervezgettünk, helyet kerestünk. 1994 őszétől már lázas munka folyt, intéztük a földvásárlást, Alapítvány szervezést, földmérést, egyéb nagyon sok munkát.

”Belül minden tevékenységet a felebaráti szeretetre kell építeni. A megélhetést szolgáló munkákat úgy megválasztani, hogy az mindenképpen a kizsákmányolás, a pénz hatalma ellen hasson. A lehető

legjobban kikerülni a fogyasztói társadalom életébe bekapcsolódást, s minél inkább kihasználni más hasonló osztozó közösségekkel az árucseréi lehetőségeket. A környezettel összhangban élni, mindent úgy kell megszervezni, megalkotni, hogy ez biztosítva legyen. A már elrontott dolgokat megpróbálni gyógyítani. Embert és környezetet egyaránt. Nem használni hiteleket, kölcsönöket, csak baráti szálakon, kamatmentes megoldásokat. Hangot adni mindenütt ennek a tudatos gyakorlásáról! Fogyasztásban nagyon fegyelmezettnek lenni! A hulladéktermelést a legalacsonyabbra csökkenteni. Meghallgatni egymás gondolatait, gondjait, megpróbálni segíteni. Közösségen belül és kívül egyaránt.

Fontos, hogy teljes egyetértésben tudjunk vezetőket választani, minden feladatra a legalkalmasabbakat. Fontos, hogy időről időre megvizsgáljuk közösen, hogy az előzőleg választott vezető még mindig képes-e az adott területen a legjobban szolgálni? Megpróbálni nagy szeretettel átadni feladatokat. Az előző vezető kapjon más felelős munkát. Változik az ember erőnléte néha a túlterheléstől, a kortól, stb. Jó lenne mindig biztosítani mindenkit, hogy a munkája fontos. Bízni egymás jó munkájában. Fontos, hogy a vezetőkre mindenki hallgasson. Legyen lehetőség új ötleteket bevenni. Állandó megbeszélési lehetőséget kell biztosítani minden szinten, hogy megfelelő rugalmasságot lehessen biztosítani, hogy folyamatosan élő lehessen a közös élet.

Minden vagyonunk közös használata - sarkalatos pontja az egész falu életének. Közös vagyonból, közösen kell osztozni és kifelé is osztani. Itt kell jelet mutatni a világnak. Az egyenlőség hiánya miatt borul föl az egész földi élet. Meg kell mutatni, hogy csak így következhet gyógyulás a világ számára. Ez nagyon nagy odaadottságot, kitartást, önbizalmat igényel Istenben, s a másik emberben, aki testvérem, felebarátom.”

Most húsz év múlva, 2014-ben, nehéz leírni gondolatainkat, mert a szent kísérlet végéhez érünk. A legfontosabb, az emberi erő hiányzik ahhoz, hogy fenntartható legyen ez a közösségi kezdeményezés. Persze az anyagiak is hiányoznak, de ehhez a közösségi műhöz egyetlen család nem bőséges anyagi ereje kevés. Ha a személyi feltételek adottak lennének, akkor az anyagiak nem hiányoznának. Az emberi tényező hiánya és az a bizalomhiány is, ami a Bokorban sajnos kiterjedt, sok egyéb tényezővel együtt eredményezte a jelenlegi helyzetet. Mi azt hittük, hogy egy ilyen erős közösségben ez nem fordulhat elő.

Az 1994-es gondolatok, melyek a közös együttműködő élethez alapul szolgáltak, ma is úgy élnek bennünk, mint akkor, de a megvalósításhoz elmaradt az összefogás és az együttműködés.

A rengeteg munkához kevés volt a munkáskéz, le kellett volna mondani több családnak legalább részben az addigi feladatainak egy részéről, hogy az új élettér kialakulhasson.

A Bokor nem tudta feldolgozni harmonikusan, hogy mit is gondolunk „kommuna” alatt. Gyurka bácsi elmondta, milyen életet képzel el, de félelmet, aggodalmat keltett. Nekem (Márti) mindvégig fontos volt az ökológiai hangsúlytevés. Le is írtam pl. egy ausztráliai falu példáját, ami nagyon vonzó és eredményes volt, lelki gyakorlaton is elmondtam, nem volt átütő.

Erős bizalomhiány volt mindvégig a földtulajdonlás miatt, mely tőlünk függetlenül alakult úgy, ahogy, s hiába használtuk húsz éven keresztül a közösség javára és érdekében, nem számít. Pedig mi bebizonyítottuk a péceli közösségi építkezésünkénél, hogy a tulajdont is hajlandók

voltunk elfelezni, hogy a „MŰ” teljes lehessen. A kifogásolók nem kerestek meg szemtől szemben, sajnos nem nekünk mondták el a kifogásaikat. Sokat ártottak Bokorliget életének. Minden fontosabb döntésnél elhúzódtak családok. Már 2001-ben arról írok kurátor társaimnak, hogy nagyon magunkra maradtunk.

Rengeteg reményt keltő dolog is történt a 20 év alatt:

- Testvérek, családok sokszor segítettek, melyek nagyon jó barátkozási alkalmak voltak, jó visszagondolni ezekre az eseményekre.
- Ökológiailag rendben lévő megoldások születtek: működő biogazdaság hivatalos minősítéssel, csodaszép zöldségesszel, gyümölcsstelepítéssel, források feltárása, gyökérszénzés szennyvíztó, humusz toaettek, ...
- Két helyszínen folyamatosan működhetők lelki gyakorlatok, táborozások, nyaralások (kb. 5000 ember nyaralt, táborozott, lelki gyakorlatozott),
- Munka polgári szolgáltatóknak, falubelieknek, bokorbelieknek,
- Környező országbelieknek is táborozási lehetőség,

Széles körben a Bokor nem ismerte fel, hogy milyen komoly tanítási és példamutatási lehetőség volt ebben az áldozatos munkával megteremtett, s éveken át anyagi lehetőségek híján is szinten tartott infrastruktúrában. Vezető testvérek közül egy-kettő ismerte csak fel, hogy milyen nagy lehetőség volna itt tanítani, akár csak egy táborozás keretében. Rosszul csengett a szó „kommuna”, bizonyára a mi hibánkból is.

A Bokor nem érett meg arra, hogy összefogással valami nagyon komolyat alkosson, felvállaljon.

A döntés megszületett a Kuratórium részéről, hogy fokozatosan eladunk mindent, de ez lassú folyamat, már tapasztaljuk. (Eladás esetén a kuratórium dönt a bevétel felhasználásáról.)

A falubeli épületben egyelőre minden működik. Adottak a lehetőségek nyári táborok, lelki gyakorlatok, nyaralások, családi és közösségi találkozók rendezésére.

Nehéz volt most (Pécelen, 2014. október 6-án, a Nemzeti Gyász Napján) ezeket a sorokat papírra vetni. A gondolkodásunk nem változott. De sajnos mi sem tudtunk leköltözni és közben eljárt az idő felettünk is.

Király Ignác

Bulányi György és Jézus adástörvénye

Amikor a II. Vatikáni Zsinat kinyilatkoztatásra vonatkozó nyitása (Lumen Gentium 8, Dei Verbum 18; Gaudium et Spes) Gyurka bácsi kezébe jutott, így nyilatkozott: „...az következett számomra, hogy csak bátran tovább...” (Önéletírás, 34. o.). Merre tovább? 1964-től az 1968-ig tartó biblikus munka felé. Amikor az ötkötetes KIO (Keressétek az Isten Országát) elkészül, és 1970-re átdolgozza, megszületik a Jézus ajkára adott biblikus anyagokból a hármas etikai törvény: adás, békességteremtés, szolgálat. Kövessük most az adástörvény kibontakozását Gyurka bácsi életművében, és így a Bokor életében is.

„Az ADÁS Szentháromságának életével megajándékozott testvérek élete nem lehet más, mint a Szeretet-Istennel létrejött egymásban levés egyetlen lehetséges alapja – a szeretet... Az országbeli adás eredményezi az Istennek-tetszést” – olvassuk a KIO 2. kötetében /359-360. o./. Ennek egyszerűbb, közérthetőbb kifejtését adja a Merre menjek? c. hittankönyv (1971): „Ha minden ember a felebarátom, akkor nem lehetek közönyös egyetlen emberrel szemben sem, akinek nincs mit ennie, nincs ruhája, nincs lakása, nincs gyógyszere, nincs szabadsága” /115. o./. Az adástörvény kiemelt hangsúlyt kapott kisközösségeinkben. Erről olvastunk, ezt vitattuk meg, és ehhez kerestünk gyakorlati megvalósítási lehetőségeket.

1. Nyitott szemmel

Ahhoz, hogy adni tudjon az ember a rászorulóknak, bizony nagy fegyelem kell az anyagiak terén. Gyurka bácsi addig érvelt, míg beláttuk: pénzügyi számviteli fegyelem nélkül föléljük összes bevételünket, egyénileg, családiról egyaránt. Lelkitükreinkbe bekerült a „boríték szentsége”. Ez azt jelentette, hogy havi bevételünket rögtön a hó elején elosztottuk, borítékoltuk. Három alapszempont volt jellemző: megélhetés, közösségi támogatás, karitás. Mindez százalékosan fogalmazódott meg, kinek-kinek elkötelezettségi szintje szerint, pl. 75-20-5. Ilyen odafigyelés mellett természetes volt, hogy egyre erősebben megjelent életünkben az adásra irányuló magatartás. Ifjúsági táborokban, lelki gyakorlatokon böjti napot is bevezettünk, amelynek megtakarítását a rászorulóknak juttattuk el. Mindenki igyekezett egyéni életében is arra, hogy jövedelméből, idejéből, energiájából jusson a rászorulóknak is. Erről szóló beszámolók rendszeresek voltak szentgyónásainkban, lelki beszélgetéseinkben. Gyurka bácsi fejlődési irányt is adott. Környezetünk rászorulóit összehasonlította a 3. világ rászorulóinak helyzetével: „Mit szól egy családjával együtt utcán háló és meghaló indus az ötszobás családi házzal rendelkező...keresztények programjához...?” (Pécel, 1964) Erősen figyelni kezdtünk a világ szegény országaira. Segítségünkre voltak ebben a nyugaton megjelenő magyar nyelvű egyházi folyóiratok, mint pl. a Szolgálat. Ennek a papi folyóiratnak a missziós rovata rendre hozott

neveket, címeket és információkat a missziókból (Hegyi György, A-9800, Spittal a. d. Drau). Latin-Amerika (Helder Camara), India (Teréz anya) és Afrika betegeket (leprásokat) ápoló missziói számára szorgos asszonyi kezek kötni kezdték a fáslikat, takarókat. Dobozolni kezdtük adományainkat, még akkor is, ha azok „piaci” értéke sokszor nem érte el a postaköltséget. Gyakorolni kellett a szavainkat hitelesítő adakozást. Tenni és figyelni, hogy jobb megoldásokat is találjunk.

Ha lehetőségünk volt, igyekeztünk részt venni a világ keresztényeinek konferenciáin, rendezvényein, hogy lássunk, hirdessünk és tanuljunk. Ilyen volt a II. Európai Ökumenikus találkozó Grazban 1997 júniusában. A testvéri beszámoló kiemeli, hogy az OSZTOZÁS (Sharing) az emberek egymással való megbékélésének alapja (Dőry István, 1997). Ez az osztozás szó százszor szent fogalom Gyurka bácsi írásaiban, beszédeiben. Ilyen volt pl. a Fülöp-szigeteken rendezett kongresszus, Manilában, 1989 július 11-20 között. „Mindnyájunkat megráz, hogy milliók éheznek, és felháborít, hogy ennek fő oka az igazságtalanság” – írja beszámolójában testvérünk (Karaj, 1989/3, 136. o.). Gyurka bácsi azt képviselte, hogy a mi dolgunk nem a mindenkori nagypolitikával való harc, hanem mindenekelőtt a magunk adástörvényének hatékonyabb teljesítése. Olyan címzeteket kell találnunk, akiknek segíthetünk kiemelkedni áldatlan helyzetükből. Nagy segítségünkre volt az 1976. dec. 1-i taizéi levél. Azt az irányt fogalmazta meg Roger testvér és munkacsoportja, amelyet magunk is kerestünk: „Te, aki olvasod ezt a levelet ... úgy vonhatod be Isten népét az evangéliumnak ebbe a radikalizmusába, hogy a magad életét konkrét cselekvés által az egymással osztozás jelévé teszed...” (Karaj 78/4, 47. o.). Így találtunk rá egy olyan támogatandó programra, amely a világ legszegényebbjét neveléssel, oktatással ki akarja emelni embertelen helyzetéből.

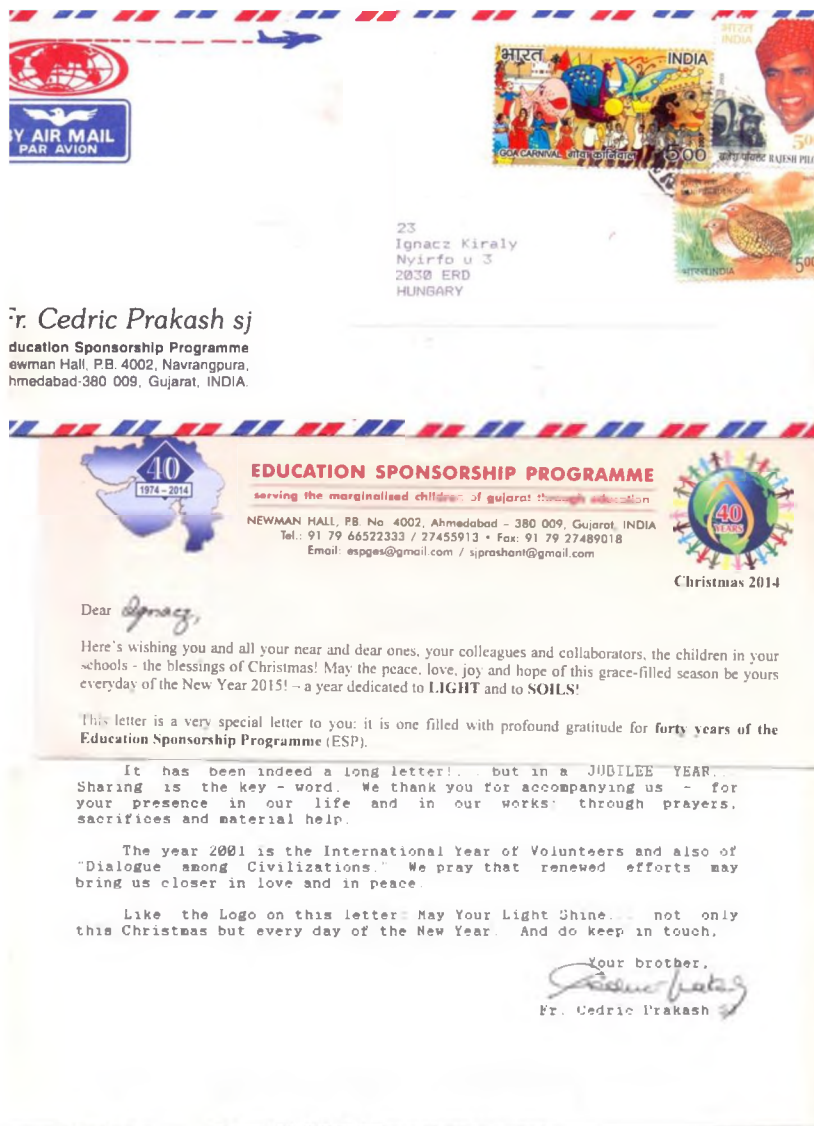
2. Nyitott pénztárcával

a. Educational Sponsorship Programme (ESP, Ahmedabad, India). 1977-ben felvettük a kapcsolatot az alapítvány alapító papjával, a jezsuita Cedric Prakash gujarati atyával. Az adományaink kijuttatását akadályozó tényezőket kezelni kellett. A hazai politikai helyzet nem tette lehetővé a támogatás legális lehetőségét: a kiutazóknak alacsony valutalehetőséget engedélyezett, nekünk pedig általában nem volt kiutazási engedélyünk.

Az indulásban segített a katolikus Egyházunk miseintenciós lehetősége. Hazai idős papok vállalták misék elmondását x forintért, erről igazolást kapva értesítettük Frankfurt megfelelő irodáját, akik az összeget elküldték az általunk megadott címre. Kissé megcsappanva bár, de adományaink megérkeztek.

A másik lehetőséget az jelentette, hogy finn testvéreink vállalták nálunk készített, vásárolt magyaros termékek finnországi értékesítését, és a bevételt kiküldték Indiába. Ilyen áttételekkel fogadhattunk jelképesen örökbe egy-egy indiai gyermeket, akikről fényképes beszámolókat is kaptunk. Rendre figyelemmel kísérhettük hősieks küzdelmüket a szegények felemeléséért. Így olvashattunk az 1994-es ENSZ Népesedési Világkonferenciáján történekről is, ahol „Prakash – budapesti szavai szerint – száz indiai gyerek kerül annyiba, mint egy amerikai... Dühöngött a kairói konferencián, ahol megintcsak a terhességet megelőző pirulával akartak segíteni a harmadik világon” (Bulányi: Szeress, és tégy amit akarsz).

A harmadik lehetőség rövidíteni kívánta az adomány útját. Ez azt jelentette, hogy megtakarított pénzünket valutára (dollárra) váltottuk, és valamilyen személyes úton Nyugaton, főként Bécsben, postára adattuk az ESP részére. Ez a megoldás azonban kimerítette a „valutakijárlás büntettének” fogalmát. 1988-ban egy 1100 dolláros adomány fennakadt a reptéri ellenőrzésen, és a bíróság egy év börtönnel jutalmazta karitatív igyekezetünket. Szerencsére annyira egyértelmű volt a karitatív jelleg, és oly közel volt a valutaszabályozás enyhítése, hogy felfüggesztett büntetés lett belőle, az adomány elkobozásával.

212-292/38/1987.

21705. Budapest

„szigorúan titkos,,!

„különösen fontos,,!

budapest, 1987. november 16-án

/09/

/38/

45-7P/9-3P/87

1./ hmb.12

12.

Dr. Bulányi János

a mai napon szereztünk tudomást arról, hogy a bulányista vizisközösség 1987. november 12-én királyi ignicz/:tatárzenegyörög. 1949. 09.03. pergel julia:/ illegális egyházi tevékenység miatt 1985. óta „f,, dosszié keretén belül ellenőrzés alatt áll. Érd nyirfa u. 3 sz. alatti lakásán kb.40 fő részvételével összejövetelt szervezett. az előadást cedric prakash jezsuita, indiai állampolgár tartotta angolul, a tolmács merza józsef volt. az előadás témája az éhezők megsegítése, és az azt támogató programban „education sponsorship program,, esp./nevelést támogató program/ való részvétel. a bulányista csoportok több csatornán mutatnak segítséget a rászorulóknak az egyik: indiai finnországon keresztül népművészeti tárgyakat küldenek, ott eladják és a pénzt továbbítják. a bulányisták a cedric prakash-on keresztül akarják bizonyítani a kételkedőknek, hogy adományuk eljut az éhezőkhez. cedric prakash 1987 november 14-én budapesten a domonkos templomban és még aznap budin egy bulányistánál is tartott előadást, további pécssett és székesfehérvárott is szintén bulányistáknál. az összejövetelen egy „felhívással,, kapcsolatban aláírásokat gyűjtöttek. a „felhívás,, szövegében helsínkivel és a bácsi utotalálkozóval kapcsolatos kérdéseket vetnek fel, amelyhez a bulányisták azért is csatlakoznak, mert a „felhívás szerint,, nálunk szízával szenvednek és támogatást emberek meggyőződésükért,, az 1987.11.13-15 aláírás szerepelt.

intézkedés: bm.111/111-1 osztály tájékoztatása.

„f,, dossziében felhasználjuk.

dr.budai jános r.ezredes
főkapitány íb. helyettes.

kele andrásné r.alezrds.

A politikai változások lehetővé tették a Harmadik Világ Alapítvány létrehozását 1991. november 17-én. Az ESP részére ezen az úton 1993 és 2005 között 51.165.687 forintot tudtunk küldeni. Ez a kapcsolat mindmáig élő kapcsolat. Cedric Prakash SJ személyes kapcsolatban van velünk. Többször járt Magyarországon (Budapest, Székesfehérvár, Érd, Pécs... lásd a mellékletet), évente testvéri beszámolót küld életükről. Személyes kapcsolatunkat jól mutatja üzenete Gyurka bácsi halála alkalmából: „Számunkra itt, Gujaratban Bulányi atya elképzelései igazi áldássá váltak! Több mint 30 éve immár, hogy Oktatási Támogatási Programunk keretében szegény és peremre szorult gyermekek százait támogathatjuk sokatok áldozatának és nagylelkűségének köszönhetően...” (Prakash levele, 2010. június).

b. Latin-Amerika ismét bekerült adástörvény-teljesítésünk látókörébe. Hála érte Finta Lajos paptestvérünknek, aki a perui indiánok oktatási, életvezetési ügyén fáradozik embertelen körülmények között. A vele való személyes kapcsolat (pl. Koinónia, 2011, 1823. o.) és beinduló támogatásunk mutatja, hogy Gyurka bácsi számtalanszor hallott imája a „mindent adó Isten”-ről továbbra is segíti adástörvény-teljesítésünk fejlődését. A Harmadik Világ Alapítvány rendszeresen tájékoztat, és beszámol éves adakozásunkról (pl. 2004: 200.000 forint).

Gyurka bácsi példája erősítette azt a szemléletünket, hogy figyeljünk a nagyvilágban felcsillanó jézusi hangokra és az adásunkat erősítő hírekre. Az „Érted vagyok” folyóirat ennek szolgálatában hoz híreket Tanzániából (2012), Kongóból (2013), Kairóból (2013), Haitiről (2014)...

c. Gyurka bácsi figyelmét természetesen nem kerülte el *a határon túli magyaroknál* mutatkozó kezdeményezés, amelyet Bőjte Csaba ferences testvér indított 1992-ben Déván. Személyes adományai és a Bokor segítségével igyekezett segíteni az induláskor sok akadályba ütköző, de mára kiteljesedett mozgalmat, amely az erdélyi szegény gyermekek fölkarolását szolgálja Csaba testvér karizmatikus személyiségének irányításával.

A kárpátaljai magyar és nem magyar rászorulóknak sem kerülhették el figyelmünket. Gyurka bácsi ott is tájékozódott, és közösségeiben megbeszélte a helyzetet. Azóta több közösség rendszeresen támogatást küld a rászorulóknak, az ottani katolikus és református papi, lelkészi közvetítéssel. A személyes kapcsolat élte ezt az adakozást is: visszajelzések, fényképek, találkozások. Az adakozás szempontja itt is az, hogy „halat azért adjunk, hogy halászni tanulhassanak a rászorulóknak”.

Az adástörvény-teljesítésben Gyurka bácsi arra tanított, hogy a két ősegyházi szempont legyen szemünk előtt. Egyrészt, hogy „ne tudja a jobb kéz, mit csinál a bal”: nagylelkűen, méricskélés nélkül adjunk, amikor erre indítást érzünk. Másrészt, hogy „izzadjon meg az alamizsna a kezében”: ésszerűen, önálló életképességre segítve adjunk.

3. Nyitott figyelemmel a környezetünkre

A Bokor Hazai Rászorulóknak Alapítvány 1997-től kezeli közvetlen környezetünk karitatív kihívásait. Napjainkban jutottunk oda, hogy az alkalmoszerű, személyes megkereséseken túl rendszeres támogatást adjunk a hajléktalanok megsegítésére.

A Bokor – névvel vagy névtelenül – adásaival igyekszik hitelesíteni a Gyurka bácsitól tanult „mindent adó Isten”-ről vallott meggyőződését. Ki-ki ott, ahol él: pl. Pécs vagy Sopron példa értékű tevékenységeire örömmel tekinthet Gyurka bácsi, és tekinthetnek mindazok, akik fejlődni akarnak a jézusi adástörvény teljesítésében. Ki-ki úgy, ahogy teheti: egymást támogató névtelen adományokkal, értékáramoltató felajánlásokkal – az elfogadás adakozásra indító szellemében.

Gyurka bácsi 1995-ben írta meg A Bokor lelkiése c. könyvét. Ennek a „Szeretet és mindent adás” fejezetében minden ember számára közérthetően fogalmazza meg a jézusi alapelvnek a mindennapokra kiható tanítását: „Nevelnünk kell magunkat az Isten akarata szerinti pénzfelhasználásra is. Aki neveli magát, az eredményeket ér el. Aki ma még csak kölcsönkérésekkel tudja kihúzni fizetésnapig, az is eljuthat oda, hogy rendszeres megetetője lesz az éhezőknek...”

Kovács László

Bulányi, az eszmeharcos

Bulányinak életeleme volt a harc. Harcolni lehet valami vagy valaki ellen, és lehet valamiért vagy valakiért. Bulányi mindig valamiért harcolt. Kezdetben a magyarságért, majd az ő egyházáért. A nacionalista színezetű harcot egy idő után feladta, csak élete végén újult fel benne ismét, de katolikus papként és szerzetesként az egyház fennmaradásáért, majd megújulásáért való harcát egész életének legfőbb céljaként haláláig megtartotta.

1. Harc az egyház fennmaradásáért

A hét gyermekes családból született fiú a piaristáknál érettségizik, majd piarista szerzetesnek jelentkezik. Szíve vágya, hogy szerzetes papként a magyar irodalom tanára lehessen. Felszentelése után (1943) a piaristarend különböző gimnáziumaiban tanított. 1944-ben került Debrecenbe.

Életét meghatározó esemény történt itt. A debreceni rendházban szállást kapott 1944 őszén egy horvát jezsuita, Pater Kolakovics. Őt a Vatikán azért küldte, hogy a keleti tömbben csoportokat szervezzon, mivel úgy tűnik, hogy az egyház hamarosan a föld alá kényszerül, és csak ezekben a kis közösségekben tud tovább élni. Kolakovics először tolmácsnak kérte fel Bulányit, majd 1945 februárjában rábízta egyik diákcsoportját, és Oroszországba indult.

A háború után 1945-től még viszonylag szabadon működhetett az egyház. Bulányi vezetésével megindult a fiatalok szervezése. Bulányi megnyerte az ügynök az Actio Catholica akkori elnökét, Endrei Mihály püspököt. Országos táborok, lelkigyakorlatok kezdődtek és ezek nyomában ifjúsági csoportok szerveződtek.

A Kommunista Párt 1948-ra megszerezte az egyeduralmat, és ezzel megkezdődött Rákosi rémuralma. Bulányit 1951-ben letartóztatják és a következő évben, az első kisközségi perben Bulányira az ügyész a legsúlyosabb büntetést, a kötélt általi halált kéri. A bíróság végül életfogytiglani börtönt szabott ki rá „a népi demokrácia megdöntésére irányuló szervezkedés büntette” miatt.

Bulányi ezután végigjárja az ország börtöneit. Az 1956-os forradalom Vácon éri. Kiszabadul, de 1958-ban újból elfogják, és összességében kilencévi fogság után 1960-ban szabadul.

Mélységes elismerés illeti Bulányit, hogy képes volt életét is kockáztatni hitéért és egyházáért.

Közben óriási traumaként éli meg a többi bebörtönzött, megkínzott pappal és hívővel együtt, hogy a magyar egyház vezetői megegyezéseket kötnek az egyház ellenségeivel (1950, 1957). Ami pedig a legtragikusabb, hogy a Vatikán is megegyezik a Kádár rezsimmel (1964).

Úgy érezték mindnyájan, hogy annak az egyháznak vezetői árulták el őket, amelyért a börtönt is vállalták, hiszen az egyházért vállalt szenvedéseiket megcsúfolva a kollaborálók mellé álltak.

Szabadulása után sem a rend, sem az egyházmegye nem fogadja be a papi szolgálatba, civil munkához is csak nagy nehezen jut. Ekkor kérdezi meg magától, hogy kinek a katonája is ő? Egy félfeudális egyház, egy földbirtokos szerzetesrend, egy megalkuvó és kollaboráló hierarchia tagja?!

Ekkor fordul az evangéliumok felé, hogy milyen egyházat is akart Jézus? Elkezd elemezni Jézus szavait. Így születik meg (1968) öt kötetes műve a „Keressétek az Isten Országát!” (KIO). Ebben felragyogtatja azokat az eszményeket, amelyek valóban jézusiak, és amelyek szerint kellene megújulnia az egyháznak, hogy a világnak is a megújulás útját mutathassa.

Isten csak szeretni tud. Az embert is csak a szeretetre teremtette. Az emberi közösséget szeretetközösségnek akarta. Az egyháznak szeretetközösségnek kell lennie, ha hűséges akar lenni a názáreti Jézushoz. A szeretet pontosan körülírható magatartás. Szeret az, aki ad, és nem vesz; szeret az, aki szolgál, és nem uralkodik másokon; szeret az, aki szelíd, vagyis aki nem üt, nem üt vissza és megbocsát.

Bulányi drága kincset talált emberként ennek a kincsnek továbbadására szánja további életét. Megújítani az egyházat, hogy a világ kovásza lehessen.

2. Harc az eszményekért

Bulányi ugyan azzal jött ki a börtönből, hogy Magyarországon a kisközösségek szervezése lehetetlen, és kezdetben csak magánszemélyekkel találkozott, de hét év evangéliumelemző munkája során újrakezdi a kiscsoportok szervezését (1967). Tíz év után, az állami üldözések ellenére már az egész országban élő, virágzó, elkötelezett kisközösségek találhatók, a „bulányisták”.

Ekkor volt egy pillanat, amikor úgy tűnt, hogy vége a harcnak. Több állami per és retorzió nem sújthatja a kisközösségeket. A magyar állam ugyanis belépett az ENSZ tagállamai közé, ami azzal is járt, hogy el kellett fogadnia a helsinki megállapodást, mely szerint „mindenkinek joga van... hogy vallását... egyénileg vagy másokkal együtt, nyilvánosan vagy magánkörökben gyakorolhassa és taníthassa... a békés gyülekezés jogát el kell ismerni” (Magyar közlöny, 1976. 32. sz.).

De nem lett vége a harcnak, hanem az igazi harc ekkor kezdődött. Az ateista, kommunista állam nem adta fel az üldözést, hanem ördögi rafinériával a piszkos munkát a hierarchiára bízta. Ennek a feladatnak elvégzésére vállalkozott Lékai László bíboros, prímás, érsek. A vele való harcban mérgesedett el igazán a helyzet. Az Állami Egyházügyi Hivatal titkos forgatókönyvét Lékai szolgálai végrehajtotta, itt-ott túl is teljesítette.

Drámaivá fokozódott a hierarchia és a kisközösségek kapcsolata, amikor Merza József lelkiismeretére hivatkozva megtagadta a katonaságot (1979), majd a következő tíz évben még 25 fiatal hasonlóan járt el. Újból színre lépett az állami retorzió is. A katonaság-megtagadást az állami hatóság legtöbb esetben három éves börtönbüntetéssel torolta meg. A bírósági tárgyaláson az ügyész arra hivatkozott, hogy a katonaság megtagadókat az egyház is elítéli. Valóban a Magyar Katolikus Püspöki Kar (MKPK) körlevélben ítélte el őket (1983).

Közben elkezdődött Bulányi kálváriája, egyben heroikus küzdelme egyháza hierarchiájával. A szereposztás egyszerű: az állam sorban bebörtönzi a katonaságmegtagadókat, Lékainak pedig eretneket kell kreálnia Bulányiból, vagyis egyházi vonalon kell működését lehetetlenné tennie.

A bíboros dialógusra hívta Bulányit, mely valójában egyházi törvényszék (inkvizíció) volt. Lékai négy professzorral (Gál Ferenc, Rózsa Huba, Vanyó László, Erdő Péter) vallatta Bulányit (1981), aki nem válaszolt kérdéseikre. Kérte, hogy írásban válaszolhasson. A válaszok elkészültek, de kiderült, hogy azokról a témákról nem lehet vitatkozni, mert a bíboros és a professzorok képviselik az egyház hivatalos tanítását.

Pár hónap múlva Lékai egy írást küldött Bulányinak, amiben a professzorok megállapították, hogy Bulányi mit tanít, és felszólították, hogy vonja vissza azokat. Bulányi azt válaszolta, hogy abból, amit a professzorok állítanak, ő semmit sem tanít, ezért azokból semmit sem von vissza.

Akkor a sajtóban közzétették, hogy milyen téves teológiai tanai vannak Bulányinak, és ezeket felszólításra sem hajlandó visszavonni, ezért felterjesztik tanait Rómába a Hittani Kongregáció elé (1982). Közben azonban megvonták tőle a nyilvános papi működés jogát. Felszólították az egész magyar katolikus papságot és híveket, hogy vele és a hozzá tartozókkal semmiféle munkakapcsolatba ne lépjenek.

Három év múltán a Hittani Kongregáció prefektusa, Ratzinger bíboros, a II. Vatikáni zsinat konstitúcióiból egy 12 pontos szöveggyűjteményt küldött aláírásra, amit Bulányi aláírt, de kiegészítette azt az ő 13. pontjával, melyet szintén a Zsinatból idéz és ami a lelkiismereti szabadságról szól (1985). Ratzinger a választ nem fogadta el, mert szerinte az a mondat relativizálta az összes többi.

Hátra volt még az utolsó lépés, a Hittani Kongregáció válasza Bulányi írásairól. A válasz megérkezett, és megjelent a katolikus sajtóban Ratzinger bíboros aláírásával, amelyben nem kevesebb olvasható, mint hogy Bulányi írásában (Egyházrend) „úgy ahogy hangzik, veszélyes, téves, és félreérthető” nézeteket képvisel (1987).

Közben fordult a világ, Magyarországon rendszerváltás történt (1989), de a Bulányi-ügyben semmi nem változott. Tizenöt év után Bulányi levelet írt a prefektusnak, hogy „házamban a gyilkosok is kérhetik 14 és fél év után büntetésük törlését”. Ratzinger kérésére a 13. pontnak a többi közé való behelyezésével, és újbóli aláírás után visszavonták az 1982-ben elrendelt korlátozó intézkedéseket (1997).

A büntetés visszavonását a sajtó Bulányi rehabilitálásának minősítette. Valójában semmi sem állt helyre. Bulányi halála után is, mind a mai napig a Bokor a katolikus egyházban megbélyegzett, perifériára szorított és gyanakvással fogadott maradt. A kollaboráló magyar hierarchia a mai napig nem vallotta be bűneit az ateista államhatalommal való együttműködéséért, Bulányi és közössége üldözéséért sem. Nem kért a Bulányi által kibányászott kincsekből, azokból a tiszta jézusi eszményekből, melyektől várható volna az egyház és a társadalom igazi megújulása.

Személyes utóirat:

Gyurkának úgy kellett meghalnia, hogy egyházmegújító szándéka kudarcba fulladt. De nem volt hiábavaló a harca. Az Isten Ország építése nem felekezeti függő. Ahonnan kiküldenek minket, ahol nem fogadnak be az Örömhírrrel, ott nem szabad erőltetni azt. Ott kell építeni az Országot, ahol élünk, és nem szabad jogi keretek közé szorítani tevékenységünket. A bázison kell képviselnünk eszményeinket és teljesíteni küldetésünket azzal az elszántsággal és bátorsággal, ahogy azt a mi nagy Eszmeharcosunktól láttuk!

Köszeginé Melinda

Emlékszilánkok Gyurka bácsiról

18 évesen kerültem a Bokorba. Apám bíró volt, s kis koromban nagyon nehezen tűrtém, hogy bár édesanyánkkal mentünk templomba, de erről nem volt szabad beszélnünk. Már akkor eldöntöttem, hogy ha ez az istenes dolog tényleg jó, akkor ki fogok állni mellette, ha meg nem jó, hagyom a fenébe az egészet.

Amikor meghallottam, hogy a Bokorban olyan emberek vannak, akik hitükért akár a börtönt is vállalják és ezt nem mártírként, hanem logikus következményként, rögtön tudtam, hogy ez a csapat kell nekem!

Gyurka bácsi neve egy darabig csak fogalom volt a számomra, pécsiként csak kb. két évre rá találkoztam vele, amikor Pestre kerültem tanulni. Akkoriban leginkább az foglalkoztatott, hogy fülig szerelmes voltam (és vagyok), de leendő párom nem volt gyakorló hívő. Először Dombi Feri bácsit kérdeztem erről, aki a maga lendületével közölte, hogy nincs itt semmi probléma, eljön az illető, életgyónást végez, ő megáldoztatja és kész. Erre a sebességre persze kevesen vannak felkészülve. Gyurka bácsi ennél sokkal bölcsebben állt hozzá a dologhoz. Arról kérdezgetett, hogy milyen dolgok fontosak a számunkra, milyen prioritások vannak az életünkben, miket gondolunk a mindennapokról, szolgálatról, közösségről, életformáról stb. Jól esett, hogy nem látta reménytelennek esetünket. Igaza lett, azóta is boldog házasságban élünk immáron 36 éve.

Következő emlékem Gyurka bácsival egy Concilium cikk kapcsán adódik. Nagy lelkesen – hogy tegyek valamit az ügyért – jelentkeztem, hogy szívesen fordítok a rangos német folyóiratból. Gyurka bácsi rábökött egy vagy 10 soros mondatra és mondta, hogy fordítsam. Nyökögtem össze-vissza, mire ő békésen mondta: először keresd meg az állítmányt. Majd előlegezett bizalommal a kezembe nyomta az orosz sztarecekről szóló vagy 40 oldalas cikket: „Próbáld meg!” Nem tudom szenvedtem-e valamivel is annyit életemben (online szótár nélkül), mint azzal a cikkel. Nem is készült el határidőre, csak rá vagy két évre, de elkészült és sokat tanultam belőle.

Jött a görög tanfolyam. A kezdőt sikeresen vettem, s felelőtlenül jelentkeztem a haladóra is. Ezt nem kellett volna! Volt vagy 5 nyelvész, akik lelkesen vitakoztak a görög, latin, francia és egyéb összevetésekről és voltunk mi Vadas Éva nénivel, akik csak húztuk a nyakunkat és próbáltuk követni az eszmecserét nem nagy sikerrel. Gyurka bácsi türelme határtalan volt. Soha nem kaptunk semmilyen letolást, pedig látható volt, hogy nyelvtanulásunk nem lesz sikertörténet.

Csak arra emlékszem, hogy Polikárp Rómába menve arra kérte az őt kiszabadítani akaró keresztényeket, hogy „ne gátolják meg, hogy az oroszlánok fogai jóízű áldozattá őröljék őt”.

Mindeközben zajlottak a kisközösségi találkozók, a lelkes szentírási elemzésekkel, a KIO tanulásával. Lassan minden kérdésem a helyére került. Ebben a teológiában a szerető Isten sehol sem kapott „gellert”, s az adás, szolgálat, szelídség gondolkörébe minden napi döntést könnyebben meg lehetett hozni. Nem úgy, mint a hivatalos okításomban a Hittudományi Főiskolán. Ott egyik tanárnak sem okozott látszólag gondot sem a megváltástan érthetlensége, sem az ószövetségi ellentmondások, sem a mindennapi keresztény életvitel langyossága. Nagyon hálás voltam és vagyok Gyurka bácsinak a KIO-ért!

Az egyik legszebb emlékem egy esküvőhöz kötődik. Gyurka bácsit kérte fel egy fehértéri pár, de utolsó pillanatban eltoltatták attól, hogy templomban eskessen. Persze a násznép már együtt volt, együtt szedtük a menyasszony vadvirág koszorúját, s gyönyörű szertartást tartottunk a rét közepén. Mi három kisgyerekkel voltunk ott, s középső, két éves kisfiam végig egy kb. 20 centis madzagot szorongatott. A nagy téblábolásban egyszer csak éktelen ordításra lettünk figyelmesek, a madzag ugyanis becsúszott a rét melletti tóba. Mire mi odaértünk, Gyurka bácsi ünnepi ruhájában négykézláb állva halásztta ki az igen fontos darabot. Akkor éreztem meg, hogy ez a tudós valaki, mennyire Ember!

Óbudaváron is többször megfordultunk: komoly életközösséges témákat vitatva pinkafőiekkel, lelkigyakorlatokon és vidám közösségi nyaralásokon egyaránt. Gyurka bácsi nagy lelkesedéssel osztotta málnatöveit és mindig örült ha meséltünk róla, hogy Baranyában is szépen hajtanak. Sok közös nevetésre emlékszem, s gyakran vonta magához a gyerekeket is, mesélve-énekelve nekik.

Szép emlékeim vannak róla minden elcsendesedős alkalomról, legyen az szentmise, lelkigyakorlat, vagy péceli Mária ünnep. Elmélyülten imádkozó embert ismertem meg benne. „Valakivel” volt a csendben, s ez látszott rajta! A legelső Mária ünnepen odajött hozzám és megnézett magának, hogy ki az, akinek az imáját hátulról is lehet végre hallani a sok motyogás közepette. Nagyon fontosnak élte meg, hogy a közösségi imádság valóban építő, egymást erősítő legyen.

Sokat vitakoztam is vele. Leginkább arról, hogy van-e a Bokron kívül hiteles evangéliumi képviselő a katolikus egyházban. Ő sokáig úgy látta, hogy nemigen. Az én tapasztalataim mást mutattak. Sok év után újra szóba került a kérdés, ekkor már ő is úgy látta, hogy rajtunk kívül is vannak olyanok, akik még az erőszakmentesség kényes kérdésében is hasonlóan gondolkodnak, mint mi. „Akkor most már nem az a véleményed, hogy csak a Bokor a hiteles vonal Magyarországon? – kérdeztem tőle. „Nem bizony, mert okosodik az ember” – válaszolta.

Számomra példamutató volt ez a kijelentése, mint ahogy az is, hogy minden mondandója előtt közölte, hogy „a tévedés jogát fenntartom”.

Néha elszomorodtam, amikor idős korában igencsak vegyes társaságokban tűnt fel a neve előadóként. De azt mondta, hogy ha hagyják azt mondani, amit ő képvisel, akkor nem érdekli a címke, bárhol találhat halló fülekre Isten igéje. Nem izgatta, ha bárhová is beskatulyázzák, hirdette azt, amit az Úr lelkébe-szájába adott.

Temetése felért egy lelkigyakorlattal, szinte fogható volt a Lélek áradása!

Szeretném ha méltó követője lehetnék az Istenhez, közösséghez való hűségben, egész életet is odaajándékozó szeretetben!

Máté-Tóth András

Bulányi mester

Gyurka bácsi – ahogyan a Bokorban szólítottuk – öt esztendeje élvezi a boldogító látását annak a Krisztusnak, akinek életét adta, s akinek gondolatait egész életében fürkészte. Az évforduló kapcsán teológiájáról szeretnék megemlékezni. Eltérően az eddigi elemzéseimtől, személyes élményeket adok közre, mert ezek legalább annyira hozzá tartoznak Bulányi teológiájának értékeléséhez, mint a szakszerű teológiai elemzések. Előbb azonban a cím választását kell megindokolnom.

„Mester” – ezt a megszólítást olyan körülmények között kapta, amelyek a konstantini fordulat után kedvezményezetti státusba került kereszténység keretében nem jellemző a teológusokra. Kihallgató tisztje nevezte így a börtönben. Sem Nyugat-Európában a II. Vatikáni zsinatot követő időszakban, sem a Pax Kadariensis magyarországi látszatbékéjének korszakában teológusnak nem kellett börtönben lennie. A teológiának nem kellett erőteljes kívülről jövő meghatározással és kritikával (heterointerpretációval) számolnia, a teológiai viták az elfogadott egyházi nyilvánosság keretein belül zajlottak, vagy egyáltalán nem zajlottak. A kihallgató tiszt megnevezése nem szokványos, egyszerre két jelentést is hordozhatott. Egyfajta elismerést is: „mester” az, aki szakmájában kiváló, másokat is tanítani képes. Másrészt egyfajta kontrasztot is, a mesterek nem ilyen megalázó rabviszonyok között találhatók, hanem jól felszerelt műhelyekben, könyvtárakban, katedrákon.

A teológia a vallás normatív tanításainak rendszerezett feldolgozását, kortárs nyelvi közegre tekintettel újrafogalmazását végző tudomány. Istenről tanít – s ennek az egyszerű meghatározásnak mindkét eleme dinamikus. A kereszténységben Isten, Jézus Krisztuson keresztül fogható fel. Az ő egyszerű tettei és szavai nem pusztán lemásolást és megismétlést követelnek, hanem odafigyelést és követést. Úgy cselekedni és megszólalni, hogy „dicsőítsék mennyei Atyákat” (Mt 5, 12 és 1 Pét 2, 12) – akit nem látni és nem hallani közvetlenül, mint a teremtet világot és az emberek szavait. Az isten-fogalom kihívás, folyamatos törekvés, a rejtőzés és az megjelenés nyitott terének meghívó jelzője. Tanítani sem egyszerűen azt jelenti a tudott ismereteket átadni. A keresztény tudás Istenről dialógus, így a tanítás is a dialógusba történő folyamatos beavatást jelenti. (V. ö. Bulányi György, Emberhez méltó teológia. Koinónia 2015. április: 2793-2796)

A „Bulányi mester” megszólítás mai használata a kereszténység és a keresztény teológia biztosnak, jól bejáratottnak és természetesnek ismert státusát szeretné elbizonytalanítani. Felhívni a figyelmet arra, hogy a kényelmes körülmények között élő és Istenről beszélő keresztények jól teszik, ha újra és újra rákérdéznek társadalmi és tudományos státusukra, hogy nem süppedtek-e bele a kockázatmentes polgári jólétbe és gondolkodásmódba. Arról az Istenről, Aki Jézus

Krisztusban minden kockázatot vállalva mutatta meg egészen soha meg nem fejthető, rejtelmes Önmagát.

Az elméleti fejtegetés helyett azonban, hadd folytassam egy vallomással: aligha lett volna belőlem teológus, ha nem találkozom a Bokorral és annak teológiára éhes és teológiát művelő közösségi kultúrájával. Mások másféle utakon kerülnek közel e tudományhoz, nekem ez az út adatott: az egyház elevenen élő évszázados teológiai hagyományának tágas terei itt nyíltak ki előttem. Ebben a közegben, Gyurka bácsi által is szorgalmazva, folyamatosan érvelni és vitatkozni kellett az evangéliumok és az egyházi tanítások, valamint az egyházi és társadalmi kontextus, s még inkább az egyéni életvezetés összefüggéseiről. Ki ne tudná, aki akár csak egyetlen egyszer is részt vett közösségi találkozáson, hogy a kör valamerre elindul, bármilyen nehéz kérdésről is legyen szó, s a körben mindenkinek lehetősége van, Gyurka bácsi közösségeiben: kötelessége van, állást foglalni. Mindegy, hogy milyen előtanulmányokkal rendelkezett az illető, értésre kellett törekedni és megértetésre felkészülni. Hadd részletezzek néhány konkrét élményt erről a közösségi, kreatív és felnőtté érlelő teológia-művelésről, s ennek első számú provokátoráról, Bulányi György teológusról.

Skrutinium I.

Még a hetvenes években Kovács Lacin keresztül kerültem közel a Bokorhoz. Kezdetől olyan hangulatot árasztott Laci is és azok a közösségek is, amelyekkel kapcsolatba kerülhettem, hogy itt valami nagyon jelentős dologról van szó, amit igazán komolyan kell venni. Komolyan venni egy játékot, nevetést, középpontban páváskodást kedvelő tinédzser srácnak, egyszerre óriási kaland és ugyanakkor teljesíthetetlen feladat. Komolyabban venni, mint az iskolát, komolyabban, mint az iskolai házi feladatokat. Erre hívtak. Az elkötelezettség lépcsőfokaihoz tartozott a skrutinium, amely kifejezést akkor nem értettem, s maga a latin szó titokzatossága is csak emelte számomra a dolog jelentőségét.

Vizsgát kellett tenni a Merre menjekből és talán még a KIO-ból is. Az első ilyen vizsgát Kovács Laci kápláni szobájában abszolváltam. Kovács Tádéra biztosan emlékszem, hogy ott volt, s talán még egy valaki, akire már nem emlékezem. Szokásomhoz híven felszínesen készültem, s az öröklött retorikai készségemre (nagy dumámra) hagyatkozva feleltem a kérdésekre. Nem aláztak meg, de érzékeltették, hogy ez kevés. Mélyebben, komolyabban, pontosabban kell tudni. Nem vették el a kedvemet, de a mércét magasan tartották.

A teológiai tudás a felnőtt keresztény ember ismerve. Általános vélekedés volt akkor a papság körében, hogy a materialista és ateista viszonyok között a kereszténynek meg kell állnia a helyét a hitvédelmi vitákban. Ez a tanuságtétel kötelesség. Legyenek a keresztények olyan műveltek az egyház tanítását illetően, mint a szakmájukat illetően. A gimnazista tudja a Merre menjeket annyira, mint a tantárgyakat, középiskolás fokon. S ahogyan egyre felnőttébb lesz, egyre emelje a teológiai tudásának is a szintjét. A Bokor közösségi kultúrájának szerves részét képezte ez a teológiához való hozzá állás. A teológia tudománya hozzá tartozik a jézusi úton járáshoz. Ha a megtérést mint a gondolkodás átalakulását és átalakítását értelmezzük, amint ez a KIO-ban áll, akkor a teológia, az isteni dolgokról való gondolkodás magától értetődő tartozéka, mi több: feltétele is a jézuskövetésnek.

Ilyen háttérből érthető meg és nem kell, hogy megbotránkoztassa az ekleziálisan érzékeny fülűket (piarum aureum offensiva – a tanítóhivatal általi megbélyegzések közül a 10. fokozat v.ö. Schütz, Dogmatika I, 214.), a vizsgát skrutiniumnak nevezték akkor, ami az egyházjogi szóhasználat szerint (1051 kán.) a pap- illetve diakónus-szentelés előtti vizsgálatot jelenti. Egyáltalán nem csak a teológiai tudást, hanem a szolgálatra való felkészültséget vizsgálja a szentelő püspök, a szemináriumi előljáró által kiállított igazolás alapján. Amint a papságra készülők az egész életük odaadására szentelődnek, intellektuálisan is, úgy a Bokor azt várta el, hogy a tagjai egész életüket adják oda Jézus ügyének, az Isten országa építésének.

Előd-dogmatika

A Szegedi Hittudományi Főiskolán, amely egyben akkor még osztatlanul, az egyházmegyei közeli papnevelő intézet is volt, a dogmatikát egy azóta megboldogult tanár tanította, Bányai János. Egyénisége és lelkiisége rendkívül aggályos volt, s ez rányomta a bélyegét a tantárggyal kapcsolatos felfogására is. Előírás szerint Előd István akkor frissen megjelent tankönyvéből tanultunk, amelyet Bányai a sokkal korábbi felfogásban íródott dogmatikai szakkönyvek alapján (Matthias Joseph Scheeben, Ludwig Ott) visszajavítottatott velünk a zsinat előtti szemléletre. Egész oktatását az a félelem határozta meg, hogy nem leszünk igazhitűek.

Párhuzamosan működött a Bokor teológiája, ahol a dogmatika könyv szintén Előd könyve volt, részben újdonsága miatt, részben azért, mert Gyurka bácsi szerette kimutatni, hogy kereten kívüli piaristaként a kereten belüliekkel állja a versenyt. Ajándékba megkaptam egyszer valakinek az Előd kötetét, benne a jegyzetekkel. Ezek azt tükrözték, hogyan javította Gyurka bácsi Előd óvatoskodásait a modernebb, bátrabb, zsinatibb teológusok mentén, s hogyan fűzött a felvetett dogmatikai kérdésekhez evangéliumi kommentárokat. Kontraszt a két kommentár iránya között, amely – talán máig is hatóan – jellemzi a hazai teológia-művelés bizonytalanságait.

Egyik évben a főiskola Szent Tamás ünnepségén én tarthattam volna a diákelőadást. A János evangélium „tanítvány” fogalmáról készítettem tanulmányt a Szegeden rendelkezésre álló szakkönyvek alapján. Ellenőrzésre Bányai tanár úrnak kellett odaadnom. Napokig nem válaszolt, majd behívatott magához. A kéziratomban nem maradt egyetlen mondat sem, amiben ne lett volna több piros javítás és megjegyzés. Több mint 30 tévtanítást fedezett fel benne a skrupulózus tanár. Érthető, hogy végül nem én tartottam az előadást. Egyszerre volt bennem megdöbbenés és dac is. Soha nem akartam az egyház tanításával szembehelezkedni, s az általam felhasznált szakkönyvek mind rendelkeztek a „nihil obstat” engedéllyel, amiben az illetékes cenzor azt jelenti ki, a könyvben nem található olyan állítás, amely szemben állna a katolikus egyház tanításával. Úgy éreztem, hogy tanárom áll szemben ezzel a tanítással, amely számára még Schütz Antal előtt megrekedt a fejlődésben. Az a dinamika, amelyet a Bokor közösségeiben megszoktam, és amelyet a legrangosabb katolikus szakkönyvekben is megtaláltam, teljességgel hiányzott, sőt eretnekségnek számított a jó Bányai atya szemében.

Gyurka bácsi felzaklató egyéniség volt. Teológiája is felzaklató, tele provokációval, tele ütközéssel, szinte végidő jellegű sürgetéssel. Ezt az alapállást sajátíthattam el én is tőle és közösségeiben, s ezt kerestem a teológia tudományában. A bátorság, kezdeményezés és mellette a magas színvonal – ezt mutatta, tanította és követelte.

Concilium

Ennek az alapállásnak és igényességnek volt az egyik jó példája Gyurka bácsinak a Concilium folyóirathoz fűződő viszonya és a folyóirat fordításában nem csak részéről megmutatkozó serénység. A nemzetközi folyóiratot közvetlenül a II. vatikáni zsinat után, 1965-ben alapították a zsinat peritus teológusai közül néhányan, többek között Yves Congar, Hans Küng, Johann Baptist Metz, Karl Rahner és Edward Schillebeeckx. Ezt a folyóiratot ismerni és olvasni kellett a Bokorban. A Karácsonyi Ajándék sorozatában jelen voltak a cikkek fordításai. Természetesen Gyurka bácsi is, és az összes többi jeles teológus kívül volt a teológiai tanszékeken, s még inkább kívül a nemzetközi teológiai áramlatok hétköznapijain. Amit tudott és tudhattunk, azt a vasfüggöny résein átszűrődő publikációk alapján tudhattuk. Úgy olvastuk a Concilium tanulmányait, mint "a" zsinati teológia mértékadó munkáit, s nem úgy, mint a zsinat utáni teológiai pezsgés egyik áramlatának minőségi darabjait. A Conciliummal, majd később a Mysterium Salutis üdvtörténeti megközelítésű összesen 8 kötetes dogmatikával (Benziger Verlag 1965-1976) Gyurka bácsi révén ismerkedhettem meg én is. Általa váltak ezek a művek, az ezekben publikáló szerzők mértékadóvá a későbbi teológiai munkásságom számára is. Igen tágasra nyílt ezzel a teológia világa a Bokorban, amely nagy mértékben tette viszonylagossá a csak magyar nyelven és a Kádár / Lécai rendszer Magyarországon és magyar egyházán művelt teológiát.

Miközben igyekezett megismerni és feldolgozni teológiai újdonságokat, s érzékelte a legmeredekebb teológiai kaptatókat, aközben ezeket saját KIO-ban kidolgozott mércéjére tette. Bár lenyűgözte őt a rangos teológusok munkássága, de igazi értéküket nem azon mérte le, hogy a teológia tudományában milyen magasra voltak képesek szárnyalni, hanem azon, hogy az evangéliumi mérlegen mekkora a súlyuk. Egy alkalommal Eugen Drewermann, nagy port kavart Kleriker c. (Olten, 1990) könyvét adtam kölcsön neki. (Magyarul: Klerikusok. Egy eszmény lélekrajza I-II. Ré Kiadó 1992-94.) A kötet a papi eszmény teológiatörténeti bemutatásán túl annak pszichológiai jellegzetességeivel foglalkozott, s egyfajta mítosztalanítást végzett el. Az egész német nyelvű katolikus sajtó ettől a műtől zengett akkoriban. Gyurka bácsi a következő havi találkozásunkkor visszaadta a könyvet, én kíváncsian vártam reflexióját. Ajkát lebiggyesztve így kommentálta a kötetet: tudod a teológia fő kérdése az, ki kit etet meg és ki kit öl meg. A többi nem érdekes.

Skrutinium II.

Ilyesféle meghatározó élményekkel gazdagodhattam Bulányi György teológus mellett. Miközben a Bokorban felismert papi hivatásomról idő közben kiderült számomra, hogy a Gondviselő akaratából valamit félreértettem, a teológiához, amit a Bokorban szerettem meg, máig hűséges maradtam. A rendszerváltást követően Bécsben úgy éreztem, hogy nem vagyok felkészületlen a kinti teológia befogadására, hiszen Gyurka bácsi révén már ismertem sok-sok szerzőt, akiket a kinti diáktársak tanultak. S amikor habilitációs témát választhattam, akkor a legnagyobb kihívás az volt számomra, elhelyezni ezt a vasfüggöny mögött született, a második nyilvánosság közösségeiben érlelődött és sok értetlenségtől övezett teológust és teológiát a nemzetközi (elsősorban német nyelven hozzáférhető) teológiai trendek között. Évekig tartó megfeszített munka, több ezer oldalnyi szakmunka feldolgozása és Gyurka bácsi legfontosabb

műveinek többszöri újraolvasása után készült el a róla és a Bokorról szóló művem. Éppen idén 20 esztendeje adtam le az egyetemen. Első kísérletnek tartom csupán, amely nem csak az én akkori tudásomat mintázza, hanem Gyurka bácsinak az 1993 végéig megjelent anyagaira támaszkodik. S aki figyelemmel kísérte az ez utáni munkásságát, jól tudja, milyen jelentős fejezettel kellene kiegészíteni a róla szóló könyvemet.

A habilitációs előadásomon ott ült jobbra tőlem, olyan közel, hogy hallhattam lélegzését, láttam kezét az asztalon pihenni. Egy újabb skrutiniumon vehettem részt, ahol csak a teológiai felkészültségemet vizsgálták. Gyurka bácsinak, aki elindított és Paul M. Zulehnernek, aki idáig segített, köszönhetően lettem a Bécsi Egyetem katolikus teológiai karának magántanárává (Privatdozent). Amint az első skrutiniumból úgy állhattam fel, hogy Kovács Laci közvetítette számomra a nagyobb elvárást, mélyebb elkötelezettséget, úgy a sikeres habilitációs előadás után a gratuláló professzorok mellett Gyurka bácsi arcát lestem leginkább. Vajon az ő mércéjének megfelelt-e. Büszke volt, de elégedetlen. Idegen volt számára az egyetemi teológiai közeg, lényegtelenek az ottani minőségi kritériumok, de elsősorban a tanuságtételt hiányolta művemből. Az ő tanuságtételének első német nyelvű összefoglalója megfelelt a tudományos kritériumoknak, de nem felelt meg az általa igényelt evangéliumiaknak. A mérce örök – hála Istennek, aki adta őt nekünk, s nekem is.

Merza József

Egyetemisták

„Ez bor”, súgta Bulányi, és visszaadta az ámpolnát. Igaza volt, összecséréltem a két edényt. Reggel fél hét volt, a napi misét mondtuk a Szent Anna templom jobb oldali, második mellékoltáránál. Álmos lehettem, abban az időben elég sűrű programom volt. Télen fűtetlen albérleti szobában laktam, egy kis melegtől hamar leállt az agyműködésem. Reggelenként, felkelés után, még a sötétben, átvágtam az üres udvaron, a hátsó ajtóról nyíló mosdóhoz. Ezután visszamentem a szobámba, összeszedtem a holmimat és a Péterfiáról indulva, a Vár utcán át, a Csapó utcát keresztezve, a színház mögött folytatva, a Batthyány utca másik végén értem el az 1951-52-es tanévben Béke útjának nevezett, egykori Szent Anna utcát. A sekrestyébe az oldalfolyosón át juthattunk be, ott vette fel Bulányi a hagyományos miseruhát. Segítettem az öltöztetésnél, miközben rajtunk volt Ferike, a hivatalos sekrestyés vizsgáló tekintete. Kinn a templomban, az oltár közelében lévő padokban néhány korán kelő, liturgiát szerető közösségi tag ült. Középiskolások és egyetemisták, egyaránt. Hatvan év múltán Csongor Juszti és Kovács Teri alakja emelkedik ki teljes bizonyossággal. A későbbi komisz idők személyi mozgásai miatt Jusztival maradtunk a régi helyszínen, amit egy tőle kapott, „szeretettel padtársamnak” szövegű, ma is meglévő, 1953-as képeslap tanúsít. A mise után kivillamosoztam az egyetemre, megreggeliztem és 8-kor már valamelyik előadáson ültem. Matematika, marxizmus – ezen a címen két évig a Szovjetunió kommunista pártjának története volt a tananyag – szemináriumok voltak a tanrendben, heti három óra honvédelmi ismeretekkel és egy óra testneveléssel együtt. Mindez heti 36 órát tett ki, amelyet abban az időben komolyan vettek. Ebéd, délutáni órák, vacsora. A szabad időkben az egyetemi könyvtárban, üres tantermekben találhattunk helyet olvasásra, jegyzetelésre, tanulóköri munkára, beszélgetésre. A mozgékonyabb lelkek bementek a városba, de az élet általában az egyetem épületében, illetve a bentlakásos kollégiumokban zajlott.

Hol volt az egyetemi lelkészség? – kérheti a naív érdeklődő. A válasz: sehol. Bulányit, az egyetemi lelkészt, már korábban kiüldözte a forradalmi ifjúság, nem volt többé terem vallására tartására. Így tehát ha arra kér valaki, hogy mondjak valamit Bulányiról, az egyetemi lelkésről, meg kell vallanom, hogy mint máshonnan jött ember, ebben a minőségében nem ismertem őt. Tudtam róla, a piarista szerzetesről, Atyáról, közösségek vezetőjéről, aki országosan is tart lelkigyakorlatokat, akit az én középiskolás lelkiatyám ismert és ajánlott. Többet nem. Az a pap, akivel letartóztatása előtt egy évig személyes kapcsolatban álltam és aki mindmáig döntően meghatározta a látásmódomat, vagy – pontosabban kifejezve – hozzásegített saját életutam megtalálásához, nem az egyetemi lelkész volt, hanem sok minden más, aminek felsorolására több hely kell. Az a pap, akit a szobámban történt második megjelenése után a házinéni nem kívánt többé látni a lakásban. Ez meglepett, hiszen az albérletet Bulányi egyik rendtársa közvetítette.

Bizony, sok minden meglepő van az életben. „Több dolgok vannak földön és égen, Horatio, mintsem bölcselmetek Álmodni képes.” Valamikor el kell kezdeni, esetleg folytatni a tanulást.

Bizony az is meglehetősen volt, amikor két évvel később, a már elítélt Bulányiról, egy általa és az egész város által tisztelt papi személy azt mondta nekem, hogy Bulányi mindig a vizslyt szította a vallások között. Ismét más, egy hozzá közel álló pap úgy gondolta, hogy Bulányi vágóhídra viszi a fiatalokat a vele tartott kapcsolat és vallási felfogás következtében. Kibírtam. Miért? Hiszen be volt csukva, nem védekezhetett. Mi védte?

Sorra veszem. Reggeltől estig.

Már a bevezetésből látható, hogy miskolci kisközösségi életemet legkönnyebben liturgikus alapon kapcsolhattam a debrecenihez. Kései középiskolás éveimben, ismert diáktársaimmal együtt, minden reggel ott voltam a minoriták templomában és a Szunyogh Ferenc által szerkesztett kétnyelvű misekönyv segítségével benne éltem az egyházi évben. A debreceni Szent Anna-beli misék ugyanazt az élményt nyújtották más szociális összetételben. Viszont több újdonság adódott. A mise után heti rendszerességgel dogmatikai, morális témák következtek, amelyeket egyháztörténeti, társadalmi ismeretek egészítettek ki. Ez már valóban egyetemistáknak való anyag volt, mennyiségileg és minőségileg egyaránt. Filozófiai kiegészítések, más irányzatok bemutatása, a marxizmus kritikája járult ehhez. Világnézetünk fejlődött, hitünk erősödött. Meg tudtunk állni az ellentét, hivatalosan képviselt állami ideológiával szemben. Könyvek hiányában, kis példányban, indigóval másolt gépírást füzeteket olvastunk. Előállításukban magunk is segítettünk. Szobámban, a középső könyvespolcon két füzet piroslik. Bulányi írta. Isten Országáról szól. Túlélte a házkutatásokat. A „Szeretet az Isten” című kétkötetes írás is megmaradt nálam, viszont a Bulányié elveszett, ezért utólag neki ajándékoztam a saját példányomat. Nem tudom, hova került a „Hatalmat adott nekik” című brossúra, amit – legjobb tudásom szerint – nem Bulányi, hanem Kardos Klára írt. Szellemiségét tekintve a magunkénak tekintettük. Létezett egy rövid Bergyajev fordítás is, de tartalmára nem emlékszem.

A liturgiára és a vallási ismeretekre egyéni lelkiélet alapozódott. Mindazt, amit hittünk és tudtunk, érvényesíteni akartuk saját életünkben. Napirendet készítettünk, napi imádságokat választottunk, lelki olvasmányokat kerestünk, személyre szabott lelkiismereti pontokat állítottunk össze, elmélkedéseket írtunk. Olyanokat, amiknek írására képességünk volt. Megtanultuk értelmezni a szentírási szövegeket, amennyire tudtuk, és meghallgattuk, hogy ki mire jut e munka során. Szerényen, a többiekre figyelve és elfogadva a hasznos észrevételeket. A buzgóbb lelkék naponta elmondták az Egyház néhány hivatalos imáját, például a Prímát és a Kompletóriumot. Egyik leánytársunktól, gyónása során, meg is kérdezte a pap, hogy szerzetes-e. Az ilyenkor adódó problémák elkerülésére megnéztük, hogy kihez megyünk gyónni. Természetesnek látszott Bulányit választani, de mások is számításba jöttek. Ez időnkint nem volt szerencsés, mert a választott személy le akarta beszélni a gyónót a túlzott vallásosságáról és az eszmecsere folytán nem kívánt információk is terjedhettek, amiket az állambiztonság támadásra is használhatott.

Tényleg, iktassuk be ide az elhárítás szerepét, hiszen amit tettünk, az nem steril egyházi közegben zajlott. A biztonsági emberek, tudtunkon kívül vagy azon belül is figyelték a fiatalsággal foglalkozó papokat, esetünkben Bulányi Györgyöt. Máshonnan jött, frissen érettségizett

diákokként csak kevéssé ismertük a hivatalos figyelőket, a szervezett informátorokat, örültünk egymásnak, tanulni akartunk és a felszínen templomba akartunk járni. Azt tudat alatt éreztük, hogy ha a Holló János utcánál (ma Füredi út) vasárnap leszállunk a villamosról, akkor valaki, valahonnan, valami módon tudomást szerez erről, feljegyzi és alkalom adtán felhasználja nem kívánatos módon. Lehetett arra törekedni, hogy olyan helyre járjon valaki, ahol un. békepap volt a plébános, de a klerikális minősítést nem lehetett elkerülni. Néhány, debreceni középiskolába járt társunk eleve hozta magával előéletét feledtetni akaró gimnáziumi igazgatójától kapott minősítést, hiszen a város elég kicsi volt ahhoz, hogy a kiemelkedő jellemű diákok neve ismert legyen. Kontemplatív padtársam egész életére hátrányos helyzetbe került, míg nővére, szerencséje folytán, tekintélyes egyetemi tanár lett.

Ha valakinek kedve volna feltárni a Bulányi György hatására létrejött hívó fiatalság szociális szerkezetét, akkor kezdetként ajánlatos lenne kézbe venni az ÁBTL-nél, másképpen, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában megtalálható jegyzéket, amely „Piaristák” hívószó alatt 57 nevet sorol fel az 1952. március 14-én nyitott és 1972. április 24-én lezárt dossziéból, amelyben a gyűjtött iratok évköre 1947-től 1985-ig terjed. A névsorból 26 embert személyesen, kettőt közvetve ismertem. Az elhárítás gondosan dolgozott, mert amikor egy viharsarki leány az egyetem elvégzése után férjhez ment egy észak-magyarországi diáktársához, őt a Hivatal anyja nevével, születési idejével és már asszonynevével is beírta a névsorba. Tudsz másokról is? Óh, igen. Meg olyan kedves barátaimról is tudok, akik nincsenek ebben a névsorban, bár megérdemelnék. Ha tehát valaki azt kérdezné, hogy távolról Debrecenbe cseppent diákként miért hittem Bulányinak, akkor a liturgia, a lelkivezetés, a teológiai tanulmányok mellett, minden más ellenzővel szemben jobban hittem Terinek, Jusztinak, Editnek, Bélának, Pötyinek és a többieknek, mint azoknak, akik veszélyesnek, túlbuzgóságnak, eliteskedésnek sőt az egyház szempontjából egyenesen károsnak tartották ügyködésünket. Azokat követtem, akikkel egymás kezét fogtuk, akik tanúi lettek a hitnek, amikor minden elveszni látszott. Húsz év múlva itt nem lesz egyház – állította barátilag egy felsőbb éves egyetemista társam.

Szerénység, Virág, – mondaná Bástyá elvtárs, mivel a nagy lelkesedés és határozottság közben gondoljunk azokra, akik nem lettek „*ames enchantées*”, azaz elvarázsoolt lelkek, akikben Bulányi hullámos haja és szép szeme inkább bosszúságot, esetleg gyűlöletet ébresztett. Azokra, akikről az Atya elrabolta gyermeküket. Akiket elkeserített, hogy sok gonddal és fáradtsággal felnevelt, tehetséges gyermekükből nem lesz diplomás. Karrier vagy kereszténység, bigott világgyűlölet vagy egyetemes emberszeretet. Ez bizony örökzöld téma mindaddig, amíg igyekvő ember él a Földön. *Devenir*, azaz valakivé válni – választotta könyve címének Martin du Gard és ez igéző feladat minden vidéki és városi fiatalember számára. A kérdés csak az: mivé és hogyan. Kik fogják szegélyezni a sikerhez vezető útját, épségben marad-e a lelkiismerete? Az evangélium szépségétől, a lelki vezető szavától elbűvölt tanítvány, idő múltával, szülei, barátai, ellenségei szavára rájöhet arra, hogy a világban élni is lehet. Arra is, hogy miként. Hiszen a világ változik, és aki élni akar, annak követni kell a változást. Így van, csak nem mindegy, hogyan. Nem lenne igaz a történetünk, ha letagadnánk a gyakori fáradtságot, csüggedtséget. Nem voltunk kőkemény fundamentalisták, akik nem törődnek az ellenérvekkel, nem akarják újragondolni, miben hisznek. Nem voltunk értetlenek a másként gondolkodókkal, a bizonytalanokkal, még a támadókkal

szemben sem, hiszen tévedni emberi dolog, azonban a tévedésben megmaradni ostobaság. Régi klasszikus bölcsesség. Hinni és kérdéseket feltenni – ez induló fiatalságunkban elhatározott és mind a mai napig megtartott életformánk, a türelmes hűségesek alapállása. Ezért nem írtam neveket, a megszegyenítés engem nem vezetne sehová. Tévedő emberek mindig voltak, lesznek is, és magam is tévedhettem volna egészen más utakra. Hogy miért nem, azt nem akarom magyarázni, arról nem akarok nagy szavakat mondani, hiszen rejtett agnosztikusnak tartanak. Az pedig ne dicsekedjék. Jó dolog, ha valaki Krisztus keresztyében bízik és tudja is, hogy az a kereszty nem mitológia tárgya. A pár évtizeddel későbbi harminc szolgálatmegtagadó fiatalember nagyon változatos történeteket tudna erről mesélni. Meg arról, hogy el is felejthetjük nagy elhatározásainkat. Az ilyen elbeszélés sokkal életszerűbb. A „profán kantáta” írója (copyright at Andrea Bolarics) igyekszik is más, egyszerűbb fogalmazást választani. Szélesebbet, szolidárisabbat, könnyebben érthetőt, a megkülönböztetést gondosan kezelő. Ez debreceni indulásunk öröksége. Amit én írni akarok, az nem hagiográfia, nem politikai vagy vallási áramlat igazoló jelentése. Egy embercsoport története, és ennek során mást is szeretnék elmondani, mint ami megtalálható a Dutka Ákos formai ihletése szerint írott korábbi, „A Bokor városa” című emlékezésemben. Azt a kort idézem, „ahonnan *eszméletem*, nyelvem származik s *táplálkozni fog*. A közösség”. A találó kifejezést József Attilától veszem a nagykorúvá váló ember számára. A szavak talán túloznak, mégis igazak. Megtartottak életem második és harmadik évtizedében, a közösség pedig velem marad mindvégig.

Tehát menjünk vissza az ötvenes évek elejére. Igen, a közösség. Az említett liturgikus, teológiai, egyetemi szakmai munka társakká tett minket. De ez így túl egyszerű, akár formális kapcsolat is lehetett volna. Történt azonban még 51 őszén, hogy Bulányi elhívott sétálni a Tócoskertbe. Földrajzilag teljesen új világba kerültem, ahol senkit sem ismertem, de világossá vált, hogy Bulányi vonzáskörébe tartozó család otthonába jutottam: Bódorék láttak vendégül azon a délutánon. Ha Bódor „Marcit” akarja valaki megkeresni, akkor nyissa fel a képernyőn Bódor Sándor szócikkét és ott találja az 1927-ben Visóvölgyben született magyar-történelem szakos tanár életútjának leírását. Ő a középiskolát Máramarosszigeten kezdte el, tehát ismerhette az 1928-as, szigeti születésű Wolcsánszky Pötyit. Nem gondolom, hogy tudtak volna a szintén 28-as Élie Wieselről, ezt csupán abszurdként jegyzem meg, de érdekes társadalmi színfolt akkor is, ha a történelem kegyetlen mozgása folytán ilyesmiről szó sem eshetett. Marcival nem találkoztam, de testvérével, Elvirával igen. Az ő személye révén könnyen meg tudtam ismerni Bulányi házasságcsoportjainak jó részét, a többi már magától is ment, mivel mindenkinek kapcsolata volt valakivel a családok közösségében.

Ezt az egyetlen, gyors utalást csak azért készítettem, hogy példát mutassak arra, hogy ezekben az években sok személyi kapcsolat alakult ki, amelyek genealogiai leírása jó téma lehet a történetírók számára. Bulányi nemcsak lelki ember, lelkipásztor volt, hanem kiváló szervező is, aki sok különböző korú, karakterű, érdeklődésű és hozzáteszem, hogy különböző fokban elkötelezett embert hozott össze. Lehetett lelkes híve lenni, lehetett kritikával szemlélni, de nem lehetett közömbösnek maradni vele szemben. Mai, divatos szóval élve, megkerülhetetlen volt mindenki számára, akiket érdekeltek az egyház ügyei.

Ezek közé tartoztak a belügyi emberek is, akik végül adminisztratív úton távolították el a közéletből. Ámde ami akkor létrejött, az a csoportokból és családokból álló egyház volt, ami természetes módon keletkezett a hit megőrzésére és az ellenséges korszak túlélésére. Fiatalok és felnőttek, dolgozók és diákok, helybeliek és más országrészből jöttek alkottak tanúságtevő közösséget, amely kialakította saját nyelvét és egyházi létformáját. Csírájában megvalósította azt a modellt, ami egyidejűleg létrejött a világban mindenütt, ahol öntevékeny, élő, hatalmi befolyásolástól mentes hitre volt szükség. Bázisközösség volt itt, nálunk, amikor ez az elnevezés még ismeretlen, vagy éppen csak születőben volt nagyon sok helyen. Ezt a struktúrát támadta meg és rombolta a következő évek állami és állami segédlettel működő egyházi tevékenysége. De amint a kis fűszálak túléltek a fákat tördelő hatalmas viharokat, úgy azok a közösségek is megmaradtak, amelyek tudták, hogy kicsiségük, igénytelenségük és szelídségük a hűség garanciája. Az egymást ismerő kicsinyek családjából elég sok kibírta a nehéz időket és képes volt másfél évtized múlva fokozatosan mindent és jobban újrakezdeni. Persze nem önmagától, hanem figyelve az új időket, az új embereket, új módszereket. Ez a természetes, hiszen az élővilág is újrakezd mindent, ha megjön a tavasz. Ez az egykori egyetemisták történelmi-társadalmi tapasztalata, csak akarjunk újra kezdeni. Régi módon biztosan nem lehet és nem is szabad élni, de a hit kevés, de elengedhetetlen alapjához feltétlenül ragaszkodni kell. Az aktuális formák majd kialakulnak, szinte maguktól is.

A forradalom tilos – mondta Leo Nikolaevics Tolsztoj, látva a cári Oroszország népeinek törekvéseit. Az orosz ortodox egyház viszont kiközösítette az erőszakot elutasító profán prófétáját és mereven ellenáll minden javaslatnak. Nem a vallás a népek ópiuma, hanem a forradalom vágya – képviselte a huszadik század közepén Simone Weil. Ő igazán benne élt a kor minden megelőző pusztítást felülmúló történelmében és nagy erővel képviselte az emberiség belső megújulását. Szinte halálra éhezette önmagát népéért a második világháború korában. Mi, az „egyetemi lelkészség” idején, még halványan hihettünk abban, hogy a külső politikai erők hatására fog megváltozni a világ, azonban a történelem hullámai elmosták az erőszakos igazságtevés értelmét. Életem nyolcvan éve alatt többféle erőfeszítést láttam, mindegyik kudarchoz vezetett, ahol az erő diktálta a tennivalót.

Tulajdonképpen miről beszélek, kedves Olvasó? Magamról vagy az „egyetemi lelkésről”? Nos, világossá akarom tenni, hogy arról a magamról beszélek, akit egy hagyományos, konzervatív egyetemi lelkész dobott sínre, és aki a tőle kapott szemlélet alapján jutott el vele együtt 56-ba, 89-be és az utána következő időbe. Ugyanakkor arról az egyetemi lelkésről, akit, minden időszakos vita mellett is érdemes volt hatvan éven át követni, vagy ha úgy tetszik, figyelembe venni. Akitől egyként tanultunk hitet, lelki életet, magyar- és világirodalmat, szociális érzéket, emberi viselkedést, közvetlenséget, a rettenthetetlen tanítóval megférő közvetlen barátságot. Az általa kedvelt peripatetikus diskurzust. De nehogy unalmassá váljak, bevágok néhány képet.

Az elsőn egy esti szoba látható. Ketten beszélgetünk arról, hogy mit kellene elmondani egy vegyész csoport találkozásán, mivel Bulányi nem tud ott lenni és engem kér arra, hogy – jegyzetei alapján – vitassuk meg a javasolt anyagot. Viszonylag késő van. „Együnk valamit” – javasolja és keresgélgni kezd a szekrényben. Jó másnapos kenyér került elő és valamiféle szalonna. Jól látom magam előtt a kínálatot. Ettől függetlenül nagyon jó ízűnek találtam az egészet, szinte ma is érzem a szikkadt kenyér és a vékony szalonna ízét. Nem tudom honnan és mennyi pénze volt, hol

ebédelt, egyáltalán miből élt, de azt tudom, hogy tanítványaitól semmilyen anyagi támogatást nem fogadott el. Kereső tanítványaitól sem. Idegen volt számára a pénzért tanítás. Ingyen kaptatok, ingyen is adjátok.

Az ötvenes évekbe lépve az élet sok területén zajlottak „forradalmi” változások. Erről szóltak kötelező olvasmányaink, ez jelent meg a filmvásznon, kórusok harsogták az új idők új dalait, csoportok, pártok szerveződtek. Felhajtott gallérú lódenkabátban jártunk, svájcisapkát hordtunk. A dokumentumfilmekben mindez jól látható. Magam is ilyen öltözetben mentem a Dobozi-bérházak felé, amikor szembejött Bulányi. Nem tudom, miről beszélgettünk, azt sem tudom, honnan hová tartottam, az viszont beégetődött (see: burn in a CD lemezek kapcsán), hogy Bulányi finom, szinte apás mozdulattal lehajtotta a galléromat. Nem gondolta, hogy nekem ezt a divatot kellene követni. Ideológia nélkül tett szelíddé, nyugalmasabbá.

Abban az időben gyakrabban kaptunk vagy adtunk tárgyi ajándékot, hiszen nem voltunk túl sokan. Egy elgondolkodtató képre, kisebb könyvre mindig futotta. Könyvespolcom közepén szerénykedik Mauriac „Destins” című regénye, amelynek belső címlapján, Bulányi jellegzetes írásával ez áll: Jóskának, szeretett fiamnak 1951. Karácsonyán, Atya. Hát igen, Atya. Így kellett fogalmazni. Akkori hűségés ministránsának ez járt, ki tudja, mi lehet még belőle. 64 év után azonban más gondolatfűzér jár a fejemben. „Sorsok”, fordította magyarra a francia szót a kötetet gondozó irodalmár és tényleg emberi sorsokról van szó. „Sorsom az ég” viszont a magyar címe egy fordításban egy másik könyvnek, amit Thornton Wilder írt. „Heaven is my destination”. De itt az angol szó úticélra utal. Most mi legyen? Ugorjunk még tovább, mondaná anakronisztikusan Pósalaki bácsi, hiszen másoknak is gondja a sorsuk mibenléte. Mintha Kertész sem tudna mit kezdjen vele. Olyannak érzi magát, mint akinek nincs sorsa. Dehát minden élő embernek van sorsa. Az viszont valóságos lehet, hogy valaki úgy érzi, hogy megfosztották élete céljától. Rab lett és el fogják pusztítani. A körülmények folytán csak áldozat lehet belőle. Jézus az örömről beszélt, mivel úgy tudta, hogy az Atyához megy. Aztán magára maradt és kiszakadt belőle a fájdalom kiáltása.

Tessék figyelni, Bulányiról is van szó. Vagy most igazában csak róla. Hol van Isten Országá, ha a világ végéig harc és rablás és gyilkosság folyik? Hogyan látta hetven év után az egykori egyetemi lelkész Isten Országának történelmi kilátásait? Több esélyt adott neki, mint Loisy abbé? Érezte, hogy cselekvésében borotvélen táncol, kipróbálta a helyzetet, amikor a megvalósult egyház vezetői látszottak teljesen elítélni őt? Köztünk van az Ország, bennünk van az Ország, tőlünk függ az Ország? Rajtunk fordul az Ország? Mennyire? Képesek vagyunk megteremteni, lesz belőle valami? Magyar földön is? A Kárpát-medencében is? Ma is vagy inkább holnap is? És akkor érdemes küzdeni érte? Hanák András Gatsbyt idézi: „Hajtjuk hajónkat előre, szemben az árral, hogy a végén mindig a múltba érkezzünk.” Valóban?

Remény és reménytelenség között élünk. Gabriel Péri francia ellenálló volt, kivégezték, de azt mondta, hogy ha újra kellene csinálni, ugyanazt az utat járná. Bulányi sem tudott mást tenni, mint járni ugyanazt az Utat, amit hivatásának tekintett. Ha a kilencedik évtizedemben leírom ezt a mondatot, akkor az elfogulatlan szemlélő meggyőződhetett arról, hogy alaposan meggondoltam, hogyan látom Bulányi felfogását. Isten becsületét védte minden időben vallási és civil próféták ígéretései között. Indulásakor megszabadult a szalonkereszténységtől, elutasította az erőszakos

„megoldásokat”, élménnyé tette az evangéliumot, érzelmileg és értelmileg vallotta hitét, egyként vállalta a máglyafüst politikai és vallási kockázatát. És bár megdönthetetlen választ nem tudott vagy inkább nem akart adni a „nagy kérdésekre”, megmutatta, hogy a lehetséges választástól szép lesz az emberi élet. Nem a keresztre kell koncentrálni – ez Pál stílusa –, hanem az életre. Ebbe szépen belefér a szeretet himnuszának éneklése is.

Destins. Sorsok. Ide jutottam. A szeretet legyen a sorsunk.

Hátradülök a széken és szememmel újra végigfutok a könyveken. Egy vékony kis könyv is ott van a polcon: Die Minnesinger in Bildern. Benne néhány sor: Jósának, a kevés és halk szavú fiúnak s Katinak, emlékezésül 1956. Karácsony. Atya. Írhatta volna, bár nem tette: A rettenthetetlen tanító, az előírás szerű egyetemi lelkészből lett sorsot vállaló tanító, a cél felé erővel törekvő tanúságtevő, gondolkodásra nevelő idősebb társ, útitárs.

Van itt még egy harmadik vékony könyv: The Old man and the Sea, könyv az öreg halászlól. Mauriac és Hemingway egyaránt Nobel-díjas. A Nobel-díjhoz nem kell vastag könyvet írni. Becsületesnek kell lenni, halászni kell és ha veszni látszik a zsákmány, akkor is küzdeni kell. Santiago halász volt. Bulányi is halász volt. Öregen is. Bulányi is halász volt. Öregen is. Akkor is, amikor a hitetlenség ragadozói csontig akarták rágni életművét. Amikor öngazolók tolaakodtak előre Isten Országának építését állítva. Santiago már alszik, Bulányi úgyszintén. Santiago oroszánokról álmodik, Bulányi az Országról. Egyre megy. Santiago sorsa a halak halászása, Bulányié az Ország ügye. Mindkettőjüknek volt célja, nem voltak sorstalanok. Manolin dolga pedig az, hogy megsirassa azt, aki veszteni látszott a ragadozókkal szemben és majd követni próbálja az öreget.

Ülök a könyveim előtt és belátom, hogy kár lett volna életrajz írását megkísérelni. Ott van a Napló és az „Aki dudás akar lenni” című folytatásos írás. Pontosabbat, hitelesebbet, tényfeltáróbbat nem tudok elképzelni. Gondolkodom az elmúlt évtizedek tapasztalatain és örülök, hogy valamikor „kapcsos” könyv írására bíztattam a szerzőt.

Az út végét még nem látta senki. Nem tudom, mi a sorsom. Talányos leszek. A sorsom az, hogy megtegyem a következő lépést. Ami a holnap gondja lesz. Merre menjek? Gide szerint: a lejtőt kell követni, csak mindig felfelé. Bár tudom, hogy Mauriac Bordeaux-környéki világa nem ad okot optimizmusra, bár ismerem Gatsby szélmalomharcra emlékeztető sorait, bár fel tudom idézni Mátéból az utolsó időket megjósoló lehangoló szakaszokat, mégsem tudom követni a Vadállat világát. Bulányi sem tudta.

Agnoszticizmus? Ha így van, akkor ez csak az „egyetemi lelkész” korai éleslátását bizonyítja.

Sági József és Bulányi György levélváltása (1999)

Kedves Gyurka bátyám!

Többszöri elhatározás után írom meg soraimat, és bízom, hogy az érlelődő és testvéreimnél is visszhangot talált észrevételem meghallgatásra talál Nálad.

Mondhatom, évtizedekig foglalkoztunk a Merre menjek és a KIO köteteivel. Hálát adok Istenünknek ezért a lehetőségért; rajtuk keresztül nyílt meg számomra az evangélium, Jézus üzenete. Mindezt megköszönöm Istenünknek, majd Neked, aki megszülte e hatalmas és csodás művet, és Hampel Karcsinak, aki tudatos következetességgel végighajtotta csoportunkat a nem mindig könnyű stúdiumon. Közösségünk most a Szt Pál teológiájával foglalkozik, pillanatnyilag a II. kötet, Krisztus törvénye van soron. 15-20 oldalas anyagok képezik egy-egy lecke anyagát, amit az otthoni beemelés után találkozónkon megbeszélünk. Igazán állítom, leckéről leckére lelkes döbbenetet élek át, de nem csak én, hanem mindenki, aki átrágja magát az egyébként hallatlanul nehéz anyagon. Most éppen a 24. pont volt a témánk. „A három nagy levél. A törvény ellen és mellet.” Talán ez volt az egyik legnehezebb lecke. De úgy érzem, csúcsa is a páli útkeresésnek. Most döbbenek rá, eddigi nemértéseim okára. Az ellentmondások okozta gyanúteltető zavarom 62 éves koromra elül, mert most kerültem közeledbe. Megpillanthattam az egyházak, a hitek különbözőségeinek okát és még rengeteg mást. – Drága Gyurka bátyám – Te hallatlanul kemény munkát végeztél, analíziséid során olyan megállapításokat tettél bizonyítottan, amit tán senki sem munkált ki a szentírásstudósok közül. Ez olyan óriási kincs, ami bűn, hogy „csak” a mi rendelkezésünkre áll. Ezt hozzáférhetőbbé kell tenni. Miért mondok ilyet? Elmondom, Gyurka bátyám.

Nekünk Hampel Karcsi a vezetőnk (aki a Bokor egyik legjobban felkészült embere), aki kiadta nekünk „erős kegyetlenül”, hogy ezt tanuljátok meg, dolgozzátok ki kérdés-felelet formájában és a következő alkalommal megbeszéljük. Mi pedig átrágjuk magunkat az anyagon pontról-pontra, bármilyen izzasztó is az. A fárasztó munka eredménye viszont az a lelkes döbbenet, amiről fentebb szoltam. Eseti beszámolóimban leckéről leckére lobogó lelkesedéssel beszéltem „felfedezéseimről”, nyomodban járva. Gyermekek örömmel tölt el, amit megértettem, amit már tudok. De mindezt izzasztó munkával értem el, és Karcsi hajtása nyomán. – Gyurka bátyám – a Te fantasztikus munkádat meg kell jeleníteni egy „Merre menjek”-szerű rövid formában, ami könnyen áttekinthető, kevesebb energiát és időt igényel – aholis utalások lehetnének „a nagy Szt Pál analízis” pontjaira. Szent meggyőződése, hogy ez nélkülözhetetlen ahhoz, hogy széles körben hasznosuljon, és alakítsa világunkat, egyházunkat, testvéreinket. – Kedves Gyurka bátyám – tudom, Te már túl vagy Szent Pálon – számodra már nincs új a Nap alatt ebben a témában, ezért más aktuális kérdések foglalkoztatnak, és nem érzed át a mi

gondunkat, azt a fantasztikus szükségét, ami a hitek világán belül megjelenik. Ugyanakkor csak Te tudod megtenni, hogy adsz egy könnyen kezelhető, rövid áttekintést a páli teológiáról. Mi lesz velünk, ha itthagysz bennünket; nincs, aki ezt meg tudná csinálni! Bocsáss meg keménységemért, nem bántani, mindig szeretni akarlak, de a dolog súlyosságát éreztetni szeretném. Tudom, nagy feladatról van szó, de nemcsak egyéni lelkesültségemből írok, hanem közösségi véleményt és igényt is fogalmazok. Persze, nagy a veszteségünk, ha ezért újabb „terméseidet” nem élvezhetjük, hiszen egy-egy eszmefuttatásod számomra szenzációs felfedezés. (Természetesen mindannyiunknak kincse!) A közelmúlt gyümölcseiből nagyon megragadott szentírásélményezési fejtegetésed (erre már réges-régen szükségem lett volna), majd nagyon fontos a katolikusnak levés gondolatfűzésed, de mindegyik írásod nélkülözhetetlen iránymutatás számomra, számunkra.

Még szeretném megemlíteni, mennyire örültem a 98/4 Mérlegben megjelent születésnap-i köszöntésedet tartalmazó 8 és fél sor írásnak. Nagyon örülök, hogy így’ emberi tisztelettel és elismeréssel szóltak Rólad. Üldöztetésed piciny engesztelése. Az igazság rejtve van, de hiszem – sokan tudnak róla. Viszont nem csodálkozom a felbontandó kötelék témájában a Mérleg postájában megjelentekre. Te az utolsó mondatodban mindenkor választ adsz: „gondolat-átalakítás”. Aki ezt nem lépi meg, az nem érti a „nagy öreget”. Örülök Neked.

Húsvéti allalujával szerettelek volna köszönteni, sajnos kifutottam az időből, csak most tudtam gépbe ütni a szívemben már régóta fogalmazott vallomásomat és kérésemet, kérésünket. Azért most is úgy kérem, hogy a feltámadás hite, lelkülete segítsen Téged még a nyolcvanon túl is, hiszen Te tudod mindannyiunknál jobban, mekkora a szükség és a munka. Nagy gondolata volt az Úrnak, amikor Téged teremtett. Hagyott, hogy érjenek nagy szorongatások, nehézségek, keménységek – de biztos, hogy így tudott belőled kiizzadni csodálatos gyöngyöket. Méltatlan élethelyzeteid segítettek megérlelni olyan gondolatokat Benned, amelyeket e földön más még nem vett számba. Biztos vagyok, hogy Istenünknek egy nagyon kiszemelt tolmácsa, prófétája vagy. Számomra nagy öröm, hogy kortársad lehettek, hogy nagy családot hozhatsz, hogy Tőled tanulhatom az Istenünk üzenetét, hogy azt írhatom Neked: „kedves Gyurka bátyám”. Ne haragudj személyeskedő soraimért, de kell visszajelzés, hogy Te milyen sokat jelentesz nekem és mindannyiunknak. Óhatatlan, hogy ne készüljünk a nagy számadásra sok-sok kis számadással, és nem árt tudni, hogyan néznek ki a dolgok más-más szemmel. Persze az Isten szeme nem részeket, de mindent egyben lát. Áldjon meg Téged az Úr.

Visszakanyarodva az elejére. Mint az éhes gyerekek, akik várnak valamit az apjuktól – mi is még várunk Tőled. És légy türelmes hozzánk értetlenkedéseink miatt, ahogyan Istenünk is türelmes hozzánk alkalmatlanságunk miatt.

Hálás szeretettel ölel testvéred az Úrban

Sági József

1999. április 10.

Kedves, kedves Jóskám!

Nem mindennapi dolog az életemben egy olyan levél, amelyet tegnap délután kaptam Tőled. Aki annyira extra chorum kántál, mint magam is, rendre azzal a tudattal dolgozik, ír, hogy „de ki fogja ezt valaha is elolvasni?”. A KIO-t szállítómunkásként írtam hosszú éveken keresztül – újra és újra küszködve ezzel a gondolattal. Amikor elkészült, akkor kezdtem „olvasóközönséget” gyűjteni számára: közel húsz év után újra közösségeket szülni. Ezek hatására kerültem kapcsolatba a Regnummal, s hozta el Beton a „lila hittankönyv” előtervezeteit, s elolvasva azokat, mondtam neki: „Borzalmas, ezeknél jobb a Hamvas-féle régi is”. Erre Beton: „Gyurka bácsi, írd akkor te egyet!” Nem emlékszem rá pontosan, de néhány hónap alatt megírtam. Így született meg a „Merre menjek?”. Betonék a „lilába” néhány szövegkörnyezet nélküli s így erőtlen mondatot vettek át belőle, de a könyv ma is él. Dombi Feri sok száz főből álló HANG-népe elsősorban ebből táplálkozik.

Ezzel a múlttal olvastam leveled. Az élet legnagyobb áldásai közé tartozik, ha várnak tőlünk valamit.

A nyáron lesz Óbudaváriban – remélem – három hónapom. Leveled arra indít, hogy megpróbálkozzam a feladattal. Egy lehetséges vázlatát a megírandó könyvnek megtalálod a KOINÓNIA 370-371. oldalán.

Megköszönöm Istennek is, Neked is, hogy vagy és hogy engem is szeretsz,

Ölel Téged és Tieidet

Gyurka

Budapest, 1999. ápr. 21.